

SVETOVNA VOJNA
IN
ODGOVORNOST
SOCIALIZMA

Spisal Etbin Kristan

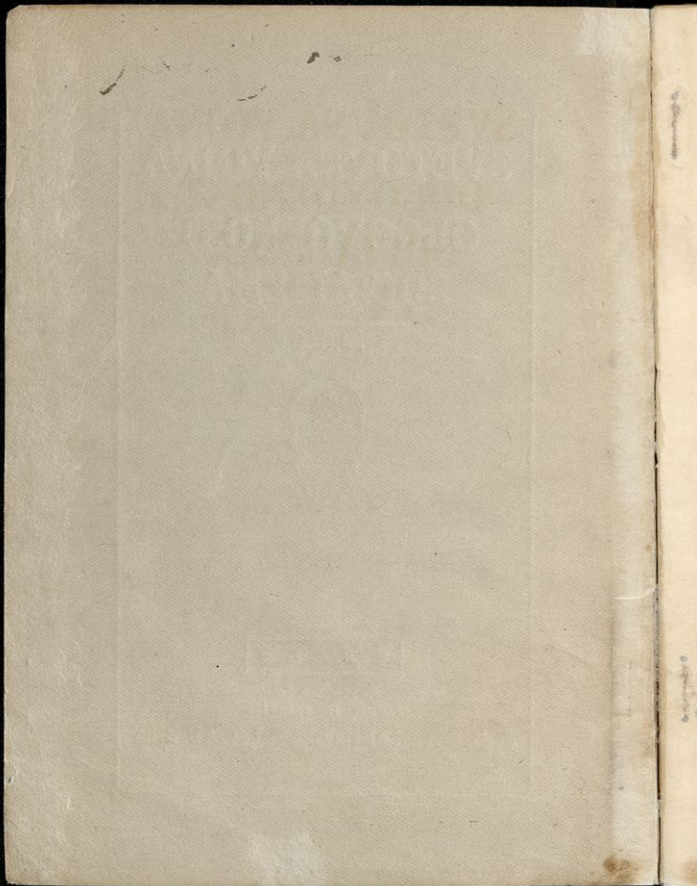

CENA 80c

Izdala in založila

Jugoslovanska Delavska Tiskovna Družba

CHICAGO, ILL.

Joseph Medvesek
SVETOVNA VOJNA
IN
ODGOVORNOST
SOCIALIZMA

Spisal Etbin Kristan

CENA 80c

Izdala in založila
Jugoslovanska Delavska Tiskovna Družba
CHICAGO, ILL.

SO 710642

20227327

U V O D.

Nasprotniki socializma so zopet enkrat spoznali, da je treba "kači streti glavo" in "rešiti družbo rdeče nevarnosti". Prav v času, ko postaja socializem realen, kakor še nikdar ni bil, ko se v vzhodni Evropi organizira velika država na socialistični podlagi in pripravlja živ zgled socialne prihodnosti, v času, ko ne morejo vlade vpričo gigantičnih nalog svetovne vojne izhajati z instrumenti obstoječega sistema, pa si bolj in bolj izposojajo sredstva iz socialističnega arzenala, v času, ko slikajo veliki državniki kakor ameriški predsednik Wilson konture sveta po vojni s potezami, ki jih je risal socializem, v času, ko je vsakemu trezno in realno mislečemu človeku jasno, da stopa socializem s področja pasivne teorije s krepkimi koraki na tla aktivnega udejstvovanja, se sanja dušam, ki mislijo, da mesijo testo sveta, o poginu in pokončanju neizogibnega rezultata socialnega razvoja.

Metode, katerih se poslužujejo pri tem uničevanju socializma, so včasih bolj komične, kakor strašne. Značilen zgled takega boja daje knjiga, ki jo je bivši avstrijski konzul dr. Goričar objavil pod naslovom: "Kako so nemški socialisti izdali socializem."

Njegova bojevitost ni posebno originalna. Način in argumentacija se vračata pri mnogostevilnih pokončevalcih socializma v sedanjih dneh in če polemiziramo z drjem. Goričarjem, od-

govarjamo obenem celi vrsti njegovih tovarišev v duhu.

Postala je nekako moda, da kažejo ljudje socializmu navidez simpatije in si skušajo na ta način uglasiti pot do svojega cilja, ki je — protisocialističen. Tako si je tudi dr. Goričar izbral za svojo knjigo naslov, ki lahko privabi mnogo čitateljev — morda še največ med socialisti samimi, ki imajo zoper taktiko nemške socialistične večine — vsaj njih parlamentarne večine — več ugovorov in bolj utemeljenih ugovorov, kakor njih nesocialistični kritičarji, ki bi jih pogostoma pravzaprav morali hvaliti, če bi hoteli ostati dosledni. Taktika Scheidemannove skupine je s socialističnega stališča nadvse žalostna — izza ruske tragedije se res lahko reče izdajalska.

Ali Goričarju in njemu enakim ne gre za to, da bi vzeli socializem v zaščito pred tistimi, ki so ga izdali, pa pokazali dejstva v pravi luči. Prikupljivi naslov je le camouflaže; za krinko se skriva poizkus, da napade in diskreditira socializem sploh.

Tako delo ne more imeti veliko sreče.

Socializem se faktično prav vsled sedanje vojne razvija tako hitro v veliko moč, kakor nikdar prej ne. Če dr. Goričar tega ne verjame, naj se poglobi v vzroke in namen konference, ki so jo imeli internacionalni finančniki leta 1917. v Švici; naj preštudira papeževo mirovno noto, v kateri se izraža strah pred "izrastki demokracije", po domače pred socializmom; naj se spomni na Lloyd Georgeve izjave o revoluciji, ki jo pozvroči sedanja vojna; naj čita merodajne kapitalistične liste, ki niso, odkar izhajajo, posve-

čevali socializmu toliko prostora, kolikor sedaj; naj opazuje razvoj v Rusiji, ki ima toliko socialistične sile v sebi, da je niti utopični boljševiski eksperimenti ne morejo pokončati; naj prevdari, zakaj se nemška vlada z vsemi štirimi upira vsem demokratičnim reformam, o katerih ne ve, kje bi se ustavile; naj premisli, kako je kapitalistični sistem v času krize, ki jo je ustvarila vojna, bankrotiral in kako so se morale vlade v deželah najbolj posvečene privatne lastnine poslužiti sredstev iz socialistične zaloge, in sicer deloma zelo radikalnih sredstev.

Boj zoper socializem je imel svoje ugodnosti, dokler je socialistična stranka vsega sveta izgledala kakor maloštevilna sekta, in se je ljudem, ki niso poznali sile gospodarskih zakonov, zdelo, da zadostuje par biričev in par vislic za zator vsega gibanja. Danes je pa to nehvaležno početje, kajti gospodarski pogoji, ki zahtevajo socializem, dozorevajo; in prav sedanja vojna pospešuje razvoj — dejal bi — s čarovniško močjo.

Socializem prihaja. Ne zato, ker ga hočejo nekateri ljudje, ki se imenujejo socialisti, ampak zato, ker ga zahtevajo razmere; zato, ker ga potrebuje svet, ki si ne bo mogel po tej vojni več dolgo pomagati brez njega; zato, ker je dala vojna delavskemu razredu veliko lekcijo; zato, ker si ne bodo mogle države nabaviti niti sredstev za odplačevanje dolgov, še manj pa sredstev za nujna velikanska konstruktivna dela, če vztrajajo na podlagi privatnega kapitalizma; zato, ker bo visel nad njimi Damoklejev meč nove strašne vojne, če ne uredi internacionalnih razmer po načelih socializma.

Povedali smo kdove kolikokrat, da se ne stri-
niamo s taktiko Scheidemannove frakcije. Kriti-
zirali smo njeno glasovanje za vojne kredite, nje-
no popustljivost napram Bethmann Hollwegu,
pozneje napram njegovim naslednikom, zlasti pa
njeno obnašanje v vprašanju Rusije.

Pri tem se pa ne sme pozabiti, da je krivično,
če se govori o "nemških socialistih" sploh, kadar
se sodi vojnopolitična taktika. Dr. Goričar ve ka-
kor ves svet, da stoji v rajhstagu proti socialistič-
ni večini socialistična manjšina; ne ve pa on, ka-
kor ne vemo mi, ali nima parlamentarna manjšina
več pristašev kakor večina.

To dejstvo samo po sebi že prepoveduje govo-
riti o "izdajstvu nemških socialistov". Liebknecht
ni bil edini, ki so ga mučili v ječi zaradi njegove
opozicije. "Vorwaerts" v Berlinu je bil prega-
njan in nešteto krat suspendiran, dokler ga niso
iztrgali socialistični opoziciji iz rok; in v Berlinu
je bilo videti, da je bila ta opozicija v večini. Celo
vrsto socialističnih listov so popolnoma zatrli. V
vseh teh slučajih se gotovo ne more govoriti o
izdajstvu socializma in povsem nedopustno je, da
dr. Goričar generalizira, kjer bi že poštenost za-
htevala razlikovanje.

Veliki, če tudi ponesrečeni štrajk meseca fe-
bruarja v Nemčiji je pokazal, da živi med nem-
škim delavstvom vse drugačen duh, kakor v
Scheidemannovi frakciji. Sila nemškega milita-
rizma je bila močnejša od delavstva in krvniška
grožnja je pognala proletariat nazaj v suženjske
delavnice kajzerjevega imperializma. Vojna so-
dišča izrekajo še danes brutalne sodbe zoper mo-

ške in ženske, ki so se skušale upreti volji vojnih lordov.

Sredstva, katerih se je posluževala revolta v mornarici in revolta v tovarnah, so bila morda zgrešena; revolucionarna odločnost je bila morda premajhna; strah pred silo gospodarjev je bil morda prevelik. Ali poizkusi upora so zgovorni. Krivično je torej metati nemške socialiste brez razlike v en koš, soditi Liebknechta tako kakor Scheidemanna, Dittmanna tako kakor Molkenbuhreja; še bolj krivično pa je tendenciozno mešati sedanost s preteklostjo in kar Marxa brez obzira na zgodovinsko resnico predstavljati svetu kot Scheidemannovca.

To pa počenja knjiga, o kateri govorimo in to je postala med sodobnimi križarji zoper socializem splošna moda. Zato je treba nekoliko besed — ne za zagovor Scheidemanna, pač pa za obrambo resnice.

SOCIALIZEM IN VOJNA.

V svojem uvodu pravi dr. Goričar:

“Cela sila Marxovega socializma sloni na zagovarjanju miru in boja proti vojni”.

Ta trditev je zelo zapeljiva; kljub temu je napačna. Dr. Goričar si pa na zelo lahak način pomaga. Da mu ni treba dokazati, kar je dejal, pravi enostavno: “V dokaz te trditve je povsem nepotrebno naštevati posamezne avtorje glede tega predmeta”. On proglašja torej svojo trditev za aksiom in se tako izogne dokazom.

Ali ker je ta trditev predpostavka, iz katere hoče izvajati svoje sklepe, je pisec ne bi bil smel jemati tako lahko. Zakaj iz napačne predpostavke morejo izhajati le napačni sklepi.

In njegova predpostavka je napačna.

Vsa sila Marxovega socializma sloni na spoznanju gospodarskega razvoja.

Marx je izvršil na polju družabne vede to, kar je storil Darwin v prirodoslovju. Razkril in opisal je, kako se je družba razvijala; predočil je zakone tega razvoja, vsled katerih je moral biti socialni razvoj ravno tak, kakršen je bil. In doglal je, da je gonilna sila sedanjega socialnega razvoja nasprotje med interesi kapitalističnega razreda in delavskega razreda. Iz tega nasprotja izvira neizogiben razreden boj; rezultat tega boja bo nova družba, ki jo imenujemo socialistično.

Dr. Goričar si pa pomaga iz zagate s tem, da zamenjava pojme. On pravi:

“Vsled vztrajne in smotrene propagande se je pred vojno splošno smatralo socializem (mimo-grede: Slovensko se ne pravi “smatralo se je socializem”, ampak “socializem se je smatral”. To “smatralo” je germanizem; “man hielt den Sozialismus”; slovenski “se” pa ni nemški “man”). za splošno in edino sredstvo proti vojni. Celo danes se povdarja to od strani nemških propagatorjev in par zapeljanih prijateljev Nemčije. Eden vodilnih ameriških socialistov, Rev. Prosser, je pred kratkim pisal v svojem pamfletu “Militarizem”:

— Vir vojne leži v kapitalizmu in zdravilno sredstvo proti vojni je — socializem. Vojna je učinek, ki ga je mogoče izločiti le z odpravljenjem temeljnega vzroka”.

Če ni dr. Goričar namenoma zapisal neresnice, tedaj se zelo temeljito moti. Tega ne povdarjajo “nemški propagatorji” in “zapeljani prijatelji Nemčije”. Mi nismo ne nemški propagatorji, ne prijatelji Nemčije, vsaj ne oficijelne, s katero se ne sme zamenjavati nemško ljudstvo, pa tudi trdimo, da je socializem zdravilno sredstvo zoper vojno. Trdimo, da je vojna učinek kapitalističnega sistema in da svet ne bo varen pred vojno, dokler se ne odpravi temeljni vzrok, to je kapitalistični sistem.

To namreč trdi in o tem je prepričan vsak socialist.

Ampak treba je napraviti razliko — ki jo dr. Goričar namenoma ali nenamenoma prezira — med socialističnim gibanjem in socializmom.

Drju. Goričarju ne moremo prihraniti očitka velike površnosti. Kdor podvzame tako delo, ka-

kršnega se je on lotil s svojo kritiko socializma, se mora vsaj o njegovih temeljnih naukih poučiti. Socialistične teorije niso s sedmerimi pečati zapečatenene skrivnosti. Pri najmlajšem članu kakšnega socialističnega kluba bi se uničevalec socializma lahko poučil, pa bi zvedel sledeče:

Industrija v rokah privatnega kapitalizma ne producira blaga za potrebo, ampak za profit. Kdor več proda, ima več profita. Torej gre vsak kapitalist, posameznik, družba ali korporacija, za tem, da proda čim več. V tem oziru je Petrovo stremljenje enako Pavlovemu. Peter in Pavel konkurirata. To pomeni, da si njiju interesi nasprotujejo. Petrov in Pavlov je še več; tudi Andreji in Jurji in Matevži prihajajo zraven. Konkurenca se poostruje, nasprotja se komplicirajo. Konkurenca se širi na večja področja. Nemška industrija konkurira z angleško itd. Kapitalistična gospodarska moč se prenaša na politično polje; kapitalistični razred, ki izpodrine fevdalnega, drži državno oblast v svojih rokah. Direktno ali indirektno razpolaga na ta način z oboroženo silo dežele. Kadar ne more doseči svojih gospodarskih ciljev z mirovnimi sredstvi, seže po nasilnih. Kadar se ne morejo konkurenčna nasprotja rešiti z dogovorom in spravo, se rešujejo z vojno.

Kapitalizem je miru tem nevarnejši, čimbolj je razvit. V deželi, kjer je industrija — glavno sredstvo kapitalizma — še slaba, sili državno upravo, da jo varuje. Njeni produkti se porabijo na domačem trgu. Kadar se okrepča, postane to nemogoče. Na eni strani so prirodni pogoji industrije v raznih krajih neenaki. V eni deželi je

za gotovo panogo toliko virov, da ni doma potrebe za vse izdelke.

Na drugi strani postaja domače prebivalstvo tem manj sposobno za porabo izdelkov, čim bolj se stopnjuje industrijska produkcija in čim bolj se vsled tega množi proletariat. Delavstvo producira blago in dobiva za to gotovo plačo. Kapitalizem gleda, da potlači plače čimbolj navzdol in da navije ceno izdelkov čimbolj navzgor. Jasno je torej kakor beli dan, da ne more delavstvo, ki je v industrijski deželi glavni konsument, pokupiti, kar je produciralo. Tudi to je jasno, da je doma neprodani prebitek produktov tem večji, čimbolj je razvita industrija, čim obilnejša je torej produkcija.

Kaj naj se pa zgodi s produkti, ki se ne prodajo doma?

Iščejo se novi trgi izven dežele, zlasti tam, kjer ne izdelujejo takih produktov. Pa ne samo tam. V Ameriko so prihajali pred vojno tudi izdelki, ki jih Amerika sama fabricira, če je bilo upanja, da se bo moglo s tukajšnjimi konkurirati. Da se varuje domači kapitalizem take tuje konkurence, vpeljejo carine. Dežela onkraj morja odgovarja na enak način. Že tu nastajajo nesoglasja in nasprotja. Še večja so pa tam, kjer iščejo kapitalisti raznih držav nove trge in si skušajo odpirati nova pota do njih. Nemčija pač ni gradila bagdadske železnice zato, da bodo Turki ugodneje potovali.

Boj za nove trge in nova pota dobiva tembolj političen značaj, čimbolj so udeleženi veliki kapitali raznih dežel. Ultima ratio tega konkurenčnega boja je pa dreadnought, puška in top.

✓ Dokler obstane kapitalistični sistem, je svet v nevarnosti vojne, ki je zadnje sredstvo konkurence.

Da izgine ta nevarnost, se mora odstraniti temeljni vzrok. V tem ima Prosser popolnoma prav. Na mesto konkurenčnega sistema pa mora priti sistem organizirane kooperacije; na mesto produciranja za profit mora priti izdelovanje za potrebo.

To je socializem.

Torej je popolnoma pravilno rečeno, da je socializem zdravilno sredstvo zoper vojno.

POSTRANSKI VPLIVI.

Ne pravimo, da je kapitalistična konkurenca absolutno edini vzrok vsake vojne. Toliko zgodovine pozna vsak socialist, da lahko našteje razne vojne iz časov, ko še ni bilo kapitalističnega sistema. Tudi danes igrajo poleg glavnega, konkurenčnega vzroka še drugi motivi svojo vlogo, zlasti ostanki iz predkapitalistične dobe, ki so se rešili v sedanost. Avtokratično cesarstvo je tak ostanek fevdalizma. Kajzerski imperializem izhaja iz cesarske ideje, iz stremljenja po obvladavanju sveta. Toda ne kajzer ne car ne bi mogel začeti vojne iz same pohlepnosti po večjem sijaju svoje krone, če ne bi bili pri tem prizadeti interesi vladajočega razreda v tem zmislu, da bi videli v vojni svojo korist.

V tako vojno se lahko zapletejo tudi države, ki niso kapitalistične. Kapitalističnega vira pa to vendar ne zamaši. Italija je napadla Tripolitanijo, ki gotovo nima modernega industrijalnega kapitalizma. Toda nameni Italije so bili kapitalistično osvojevalni, in to je dalo vojni značaj. Tako je v sedanji vojni z balkanskimi deželami, ki niso kaj posebno kapitalistične. Ali namen Nemčije je bil izsiljenje poti čez Balkan za svoj kapitalizem.

Tudi narodna nasprotja imajo v vojni svoj pomen. Toda če se prevrta skorja in pogleda bolj na dno, se spozna, da zakrivajo narodna nasprotja večinoma gospodarska nasprotja. Madjarska

nadvlada na Ogrskem na primer je notorična. Vendar pa ni to nadvlada madjarskega naroda nad slovaškim, rumunskim, srbskim itd., temveč nadvlada madjarskega gospodujočega razreda, madjarskih veleposestnikov in kapitalistov. To dobi seveda obliko narodnega zatiranja, podžiga narodno sovraštvo in zavija gospodarska nasprotja v temo. Tako ustvarjeno narodno sovraštvo olajšuje gospodujočim razredom vojno; ali na dnu ležečih gospodarskih interesov ne odpravlja, temveč jih le zatemnjuje.

Sedanja vojna se ni pričela zato na Balkanu, ker smatrajo Nemci balkanske narode za inferiorne, za nižje stoječe; saj so pritegnili balkanske Bolgare in Turke v svoj krog. Ampak gospodarske aspiracije Nemčije in Avstrije leže na Balkanu; to je vzrok, da se je vojna prav tam začela.

Gospodarske razmere so torej podlaga. Če se ta tako uredi, da izginejo nasprotja, tedaj je za druge difference malo skrbi. V socialistično organizirani družbi, v edini, v kateri se izravnavajo gospodarska nasprotja, ker postanejo interesi vse družbe enaki, je politična in narodna — in če hočete, tudi verska — enakopravnost nujna in logična posledica. V taki družbi ni prostora za fevdalne institucije, za kajzerje in carje. Torej odpadejo s kapitalističnim sistemom tudi podrejeni vzroki vojne, in zato se logično pravi: Socializem prinese mir na zemljo.

Ampak socializem kot gibanje in socializem kot gotovo dejstvo — to je razlika.

To razliko je dr. Goričar vrgel v koš. On očita socialističnemu gibanju, da ni preprečilo voj-

ne, pa izvaja iz tega, da ni socializem zdravilno sredstvo zoper vojno.

To ni nikakršna metoda dokazovanja.

Socialistična teorija uči, da odpravi vojno socialistični sistem. To se pa more šele tedaj zgoditi, kadar bo ta sistem uveljavljen. Dr. Goričar pa gotovo ne more reči, da je že sedanji svet socialističen. Zahtevati od socializma v kapitalistični družbi, kar obljubuje v socialistični, ki še le pride, ni ne pravično, ne logično. Če obljubim komu prijetno stanovanje, kadar bo hiša sezidana, me ne more nahruliti, da nima takega stanovanja, ko se šele zbirajo zidarji.

Seveda — socialistične stranke so tudi danes načeloma nasprotne vojni. Med njihove naloge spada, da skušajo preprečiti vojno. Ampak več kakor poizkus se ne more zahtevati od njih. Vzrok je zelo enostaven: Od nikogar se ne more zahtevati, kar presega njegovo moč.

Tudi drju. Goričarju je gotovo znano, da ni danes nobena dežela na svetu socialistična. Niti uprava ni v nobeni popolnoma v socialističnih rokah. Edino v Rusiji ima socializem izza revolucije pretežno moč, ampak niti tam ne more vladati po čisto socialističnih načelih, ker ni še pogojev za to; dežela, ki jo je prevzel iz rok avtokratičnega carizma, se ne more kar čez noč izpremeniti v socialistično.

Toda sedanji ruski socializem ne prihaja v poštev, če se govori o postanku svetovne vojne. Kajti takrat je bila njegova politična moč komaj nekaj nad ničlo.

Mednarodni socialistični kongresi niso socialističnim strankam nikdar nalagali, da morajo

preprečiti vojno. Kaj takega niso mogli sklepati, kajti z enako logiko bi jim bili lahko naložili, naj v določenem času izvrše socialno revolucijo. Kar so sklepali mednarodni kongresi — dr. Goričar je tudi v tem netočen, da govori o takem kongresu dne 14. junija 1915. v Parizu, katerega ni bilo — je to, da morajo socialistične stranke porabiti sredstva, ki so jim na razpolago, da se upro vojni. Kakšen more biti rezultat takega napora, je pa drugo vprašanje, če se vzame v poštev, da so socialisti v vsaki deželi v manjšini in da niso imeli takrat zlasti v odločilnih deželah skoraj nobene vpliva na militaristično mašinerijo.

Zahteva, da naj bi bil socializem ali pa celo socialistična stranka kakšne dežele za vsako ceno preprečila vojno, je absurdna. Kar se more po pravici vprašati, je le to: Ali so socialistične stranke storile vse, kar bi bile mogle, da preprečijo vojno?

Na to vprašanje se lahko odgovori, da bi bile morda lahko kaj več storile. Toda kdor tako odgovarja, bi moral tudi povedati, kaj bi bile mogle storiti, česar niso storile.

Tega dr. Goričar doslej še ni povedal. Tudi drugi njegovi somišljeniki ostajajo na dolgu glede na to vprašanje.

Gotovo, lahko bi se bilo v posameznih slučajih storilo, kar se ni. Na primer: Nemški socialisti v rajhstagu bi bili lahko glasovali proti vojnim kreditom. Lahko bi bili namesto tiste izjave, s katero so obrazložili svoje glasovanje, nastopili z ostro kritiko vladne politike in pokazali pravi značaj vojne — če jim je bil samim takrat jasen.

Da niso tega storili, smo jim že davno zamerili. Zakaj niso tega storili, bodo morali pač še Internacionali povedati.

Ampak dr. Goričar naj se nikar ne moti. Kljub svojim 110 poslancem so bili socialisti v rajhstagu v manjšini. Večina proti njim je bila več kakor štirikratna. Če bi bili glasovali proti vojnim kreditom, kakor bi bila po našem mnenju njih dolžnost, vendar ne bi bili s tem preprečili vojne. In če bi se bili vsi dali zapreti ali pa postaviti ob zid pred kompanijo z nabitimi puškami, bi bilo v rajhstagu 110 glasov manj za vojno, z vsemi ostalimi glasovi bi bila pa odobrena.

V Avstriji se je vojna napovedala in začela in so se dovolili vojni krediti in poraba domobranstva in črne vojske in podaljšanje vojnoobvezne dobe in novi nabori in zopet novi nabori — vse brez parlameta. Kar je znal Stuergh, bi bil v slučaju potrebe znal tudi Bethmann Hollweg. V centralnih državah ne bi bil mogel noben parlament preprečiti vojne.

Kaj bi bili mogli socialisti storiti družega? Revolucijo!

To je beseda, ki jo včasih slišimo od najradikalnejših. Dr. Goričar menda ne spada mednje.

Revolucija se lahko zapiše in lahko izreče. Izvršitev je pa druga stvar.

Če so bili kje pogoji za revolucijo, so bili v Avstriji. Največ jih je bilo v narodnih razmerah. V Bosni in Hercegovini, v Sremu, Bački in Banatu, pa tudi po drugih jugoslovanskih krajih, prav tako na Češkem in Moravskem so bile žive simpatije za Srbijo. Druge narodnosti so bile so-

vražne Avstriji ali pa Ogrski. Vlada ni imela v ljudstvu skoraj nobene zaslombe.

Kako da ni Avstrija z revolucijo preprečila vojne?

Enostavno zato ne, ker ni mogla. Posameznih rebeličnih poizkusov je bilo dovolj. Ali tudi rabljev in vislic je bilo, in kjer je zadnjih zmanjkalo, jih je nadomeščalo drevje. In če ni bilo dovolj vrvi, so puške opravile delo.

Poizkus revolucije bi se bil tudi v Nemčiji lahko napravil. Ali gotovo je, da bi bili socialisti ostali osamljeni. Že poizkus se ne bi bil mogel izvršiti po vsej Nemčiji, kajti v nekaterih krajih je socializem tako redko posejan, da se ne bi mogli rdečkarji tam niti geniti; drugod je bilo zanesljivo vojaštvo nakupičeno; iz Avstrije bi bila lahko prišla pomoč. Predvsem je pa militaristični sistem v Nemčiji tak, da ne bi bila mogoča revolucija, če ne bi imeli socialisti v armadi sami take velike večine, da bi mogli ustrahovati nasprotnike.

S štetjem socialističnih glasov pri volitvah se nič ne dokaže. V armadi, torej v posesti orožja, je bil le en del; druge so potrebovali v tovarnah, veliko jih je bilo nad vojaško dobo ali pa nesposobnih za orožje. In naposled se ne more vsakdo šteti za socialista, kdor je enkrat glasoval za socialističnega kandidata. Med številom socialističnih glasov in članov stranke je bila tudi v Nemčiji velika razlika.

Ostalo bi še vprašanje generalnega štrajka.

Tudi to je konjiček mnogih radikalcev; a tudi v to sredstvo ne verujemo. Generalni štrajk bi mogel imeti pomen le kot uvod v generalno revolucijo.

Ali tudi tisti, ki verujejo v to bojno sredstvo, so se morali prepričati, da je Bebel imel prav, ko je naglašal, da nastane z mobilizacijo vred velikkanska brezposelnost, tako da ljudje zahtevajo dela, ne pa da bi ga opuščali.

Generalni štrajk je utopija, če nima socializem toliko moči, da bi mogel vplivati na vse delavstvo. A volitve, organizacija in parlamentarno zastopstvo dokazujejo, da tudi v Nemčiji ni vsak delavec socialist. Kaj pomeni moč bajonetov, se je pa pokazalo v slučaju posameznih velikih štrajkov, ki so se tekom vojne uprizarjali tudi v Nemčiji.

Taki štrajki so pač povzročili zmešnjave, delali vladi in vojni upravi sitnosti, ampak odtod do preprečenja vojne je dolga pot.

Faktično ni doslej še nihče dokazal, da bi bili socialisti mogli preprečiti vojno, le če bi bili hoteli.

•

PROTISLOVJE V ENEM STAVKU.

Dr. Goričar piše:

“Zadnja slovesna obljuba cele nemške socialno-demokratske stranke, da bo napravila vojno nemogočim, je bila storjena le šest tednov pred izbruhom evropske vojne. Na mednarodnem socialističnem kongresu, ki se je vršil dne 14. junija 1915 v Parizu, so izjavili najbolj odlični zastopniki nemškega socializma, da nemški socialni demokrati strogo nasprotujejo vojni, ker jo smatrajo, da služi le interesom mednarodnega kapitalizma.”

Predvsem bi nas zelo zanimalo, odkod je dr. Goričar izvedel o mednarodnem socialističnem kongresu dne 14. junija 1915 v Parizu.

Vemo, da je bil zadnji izredni mednarodni socialistični kongres leta 1912 v priči balkanske vojne v Bazlu v Švici. Vemo, da je bil reden mednarodni socialističen kongres nameravan za leto 1914, ampak ne za mesec juni, temveč za september ali oktober; vemo, da je bil sklican, ampak ne v Pariz, temveč na Dunaj, kjer je bilo v ta namen najeto poslopje glasbene akademije (Musik-Ver-einshaus). In vemo, da je izbruhnila vojna pred terminom tega kongresa in ga je onemogočila.

Kje je dobil dr. Goričar podatke o kongresu, katerega ni bilo?

Menda smemo izreči, da je taka metoda razpravljanja kratkomalo nedopustna.

Toda pustimo za trenotek še to na stran, pa čitajmo, kaj piše dr. Goričar.

“Najbolj odlični zastopniki nemškega socializma — pravi — so izjavili, da nemški socialni demokrati strogo nasprotujejo vojni, ker jo smatrajo, da služi le interesom mednarodnega kapitalizma.”

Treba bi bilo vedeti, kdo so bili tisti najodličnejši zastopniki nemškega socializma, o katerih dr. Goričar govori, ne da bi jih imenoval. Ali če je že zamolčal imena, bi bil najbolje poslužil javnosti, če bi bil naravnost in dobesedno navedel njihove izreke. Take obljube, ali kakor se že hoče imenovati to, se navadno izražajo v resolucijah in dr. Goričar naj bi bil citiral resolucijo tistih najodličnejših zastopnikov nemškega socializma, ki jih ne poznamo, s kongresa, katerega ni bilo. Morda zamenjava neko sejo, ki pa v nobenem oziru ni imela kongresnega značaja, s svojim “kongresom”.

Avtor nam ni podal tega; odvisni smo torej le od njegovih lastnih besed. Po njih so torej izjavili, da “strogo nasprotujejo vojni.”

Toda v uvodnih besedah tega stavka in v naslovu pravi pisatelj:

“Slovesno je obljubila vsa (ne cela!) nemška socialna demokracija, da . . . napravi vojno nemogočo.”

Gospod doktor! “Strogo nasprotovati” in “onemogočiti” je razlika. Vsak gimnazijalec nižjih razredov jo pozna; vsak človek zdrave razsodbe je razume. Vi pa zamahnete z roko, pa ni razlike.

Slovenski poslanci so odločno zahtevali ustanovitev slovenskega vseučilišča. Ali so ga ustanovili? Socialistični poslanci in še nekateri z njimi so v Avstriji na vso moč zahtevali uvoz argentinskega mesa in neomejen uvoz srbske živine; ali so ga dosegli? Ko je bil oderuški carinski tarif na dnevnem redu, so mu strogo nasprotovali; ali so ga preprečili?

Kaj so torej najodličnejši zastopniki nemškega socializma obljubili: Da bodo "strogo nasprotovali vojni," ali da jo "napravijo nemogočo?" — —

Na mednarodnem socialističnem kongresu 14. junija 1915. v Parizu niso obljubili ne enega ne drugega. Razlog smo že povedali. Na mednarodnih kongresih, ki so se resnično vršili, o katerih pa ve dr. Goričar dozdevno mnogo, mnogo manj, kakor o tistih, ki obstajajo le v njegovi fikciji, se je pa govorilo in sklepalo o opoziciji proti vojni, o sredstvih, katerih naj bi se poslužila ta opozicija, nikjer pa ni sklepa, ki bi govoril o apodiktičnem "onemogočenju vojne" — izvzemši to, da se je ponovno konstatiralo: "Kapitalizem ima zarodke vojne v sebi; vojna izgine, kadar izgine kapitalistični sistem."

ODGOVORNOST SOCIALIZMA.

Kajpada; vsaka socialistična stranka — tako zvanih krščansko-socialnih, nacionalno socialnih in podobnih strank ne moremo šteti sem, ker stoje vse na podlagi sedanjega gospodarskega sistema — vsaka socialistična stranka, ki je pridružena Internacionali, ima nalogo, da se bojuje za odstranitev kapitalističnega sistema in za uveljavljenje socialističnega reda. To je obenem tudi boj za onemogočenje vojne.

Pri tem je pa jasno sledeče :

Socializem vidi, da so v kapitalistični družbi razmere nujno take, da vodijo do konfliktov, tudi do skrajnega konflikta, to je do vojne.

Torej: Če hočete odpraviti vojno, odpravite kapitalistični sistem.

Vsak otrok lahko razume: Kjer je vzrok in njega učinek, mora izginiti vzrok, da ne bo več učinka.

Ker je socializem prepričan, da so v kapitalističnem sistemu vzroki vojne, mora prihajati do zaključka, do katerega resnično prihaja: Pogoj je, da se odpravi kapitalistični sistem; posledica bo, da minejo vojne.

Če je socialistična teorija taka — in taka je! — tedaj ne more socialist reči: Ves civilizirani svet ima kapitalističen sistem; iz tega sistema izvirajo vojne; mi pa preprečimo vojne, kljub temu, da je sistem kapitalističen.

Dr. Goričar nam ne more navesti nobene resolucije kateregakoli mednarodnega kongresa, ki bi izrekala, da morejo socialisti, dokler ne zavlada socialistični sistem, "onemogočiti vojno."

Vse druga reč je z opozicijo zoper vojno. To so mednarodni kongresi zahtevali, kajpada. Ampak dr. Goričar predpostavlja "onemogočenje vojne;" dokazal bi rad, da je socializem odgovoren za vojno, ker je ni onemogočil; on trdi, da je socializem obljuboval tako onemogočenje. In če bi bila ta trditev resnična, bi bilo lahko dokazati socialistično izdajstvo. Ampak prav ta njegova trditev ni resnična in zato padajo tudi sklepi, ki jih izvaja iz nje.

Dejstvo je to: Socialistična Internacionala — ne le nemška socialna demokracija, ampak vsa Internacionala — je pozivala socialistične stranke, naj se bojujejo proti militarizmu in proti vojni; naravno, naj se bojujejo, kolikor dopuščajo njih sredstva. Nikdar si ni Internacionala domisljala in nikdar ni trdila, da je absolutno v njeni moči preprečiti vojno.

Na bazelskem kongresu, ki je bil sklican specialno zaradi vojne in se je torej najintenzivneje bavil z njo, je Internacionala pozivala stranke, naj se zoperstavljajo vojni. Znano je, da so balkanske socialistične stranke napenjale vse svoje moči v tem zmislu; nasprotovale so prvi in drugi balkanski vojni. Preprečile niso ne prve ne druge, ker niso mogle.

Nikdar ni Internacionala klicala balkanskih socialističnih strank na odgovornost, zakaj da niso onemogočile vojne, ampak vse bratske stranke so jim izrekale največje priznanje in obču-

dovanje zaradi njih junaških naporov, ki so pa vendar ostali brez uspeha.

Da se je Internacionala zavedala meja socialistične moči, je razvidno že iz tega:

Resolucija, ki poziva stranke, naj nasprotujejo vojni, pravi v nadaljnjem odstavku: "Če pa ostane napor za preprečenje konflikta brezuspešen in izbruhne vojna kljub njemu, naj si stranke prizadevajo, da se čim prej konča prelivanje krvi in sklene mir."

S tem je pač dovolj jasno izrečeno, da si ni Internacionala pripisovala tiste čudežne moči, ki bi bila potrebna, da bi mogla zanesljivo preprečiti vojno. Povsem logično je, če smatra, da je prvi napor lahko brezuspešen, da je tudi z drugim lahko tako.

Socializem ni obljuboval, da prepreči vojno. Ne more se mu torej očitati, da je "dopustil" sedanjo vojno. Ne more se iz tega dokazati, kar bi dr. Goričar rad dokazal, da je socializem zmota. Navidez merijo njegovi napadi, izvirajoči iz te napačne predpostavke, na nemško socialno demokracijo; ampak popolnoma se vendar ne more zatajiti in hoté ali nehoté izdaja, da bi rad udaril socializem sploh.

Razglabajoč vzroke, ki so dovedli nemško socialno demokracijo do tega, da je začela podpirati vlado, kar smo tudi mi vedno kritizirali, prihaja po zelo površnem oprasku do sledečega zaključka:

"Vse kaže, da se je neuspešnost socialno-demokratskega evangelija tako nenadoma predložila duhu mas socialnih demokratov, da so hitro in voljno zapustili vrste svoje stranke ter v ma-

sah dezertirali v tabor vsenemških in militarističnih strank po prvi priliki, ki so jim nudili možje, katerim so se skozi celo življenje trdovratno upirali.”

Ta stavek je značilen za vso razpravo. “Neuspešnost socialno-demokratskega evangelija se je nenadoma predložila duhu mas socialnih demokratov.”

Socialno demokratski evangelij — kaj je to? Nič drugega se ne more s tem označevati, kakor teorija socializma. Če jo dr. Goričar imenuje “evangelij,” se iz tega precej zanesljivo lahko sklepa, da jo hoče osmešiti ali pa vsaj, da jo smatra za nauk brez podlage. To je tem bolj gotovo, ker govori o “neuspešnosti” tega “evangelija.”

Ne gre torej za “izdajstvo socializma.” Če se masam predloži “neuspešnost” socializma in ga zato opuste, se jim ne more očitati, da so ga izdale. Na “neuspešnosti” je povdarek.

Ampak dr. Goričar je tudi v tej stvari nedosleden. Pred navedenimi besedami o “neuspešnosti” ima sledeči odstavek:

“Edin sklep, do katerega se lahko pride na podlagi teh vseh dogodkov, je ta, da ni bila nemška socialna demokracija nikdar globoko vkoreninjena v srcu nemškega proletarijata in da ni socialna demokracija nikdar našla odmeva v duši nemškega naroda, temveč, da je ostala le votla obljuba zemeljskega paradiža za nemški narod in to brez vsakega pričakovanja, da bo ta paradiž vdejstven potom enega izmed navadnih sredstev, ki jih priporoča socialnodemokratska stranka, temveč potom sil, katere so tako vstrajno in potr-

pežljivo razlagali ljudem profesorji nemškega militarizma.”

Težko se je zamisliti v ta stavek.

“Nemška socialna demokracija ni bila nikdar globoko vkoreninjena v srcu nemškega proletariata.” (Menda se hoče s tem reči, da ni bil **socializem** vkoreninjen; socialna demokracija je stranka, ne pa nauk.)

“Socialna demokracija ni nikdar našla odmeva v duši nemškega naroda.”

“Ostala je le votla obljuba zemeljskega paradiža za nemški narod.”

In potem dr. Goričarjevo razlaganje pričakovanja, kako bo ta “paradiž” udejstven.

Če veruje dr. Goričar v besede, ki jih je tu zapisal, tedaj misli, da ni nemški proletariat nikdar količkaj bolj globoko razmišljal o socializmu. Kako se mu je torej mogla nenadoma “predočiti brezuspešnost” tega, o česar uspešnosti ali brezuspešnosti si ni nikdar belil glave?

Nadalje: Nemški proletariat je le pričakoval zemeljski paradiž za nemški narod, ampak pričakoval ni, da se ta paradiž uresniči z navadnimi sredstvi, ki jih priporoča socialna demokracija (torej menda z razrednim bojem na gospodarskem in političnem polju), ampak s silami, ki jih je učil militarizem.

To sicer vse skupaj ni res. Ampak recimo za trenotek, da bi bilo res.

Dr. Goričar pa pravi v drugem stavku, da se je duhu mas nenadoma — namreč ob izbruhu vojne — predočila neuspešnost socialističnega e vangelija, in ta predočba neuspešnosti je povzročila, da so v masah dezertirali iz stranke — po

prvi priliki, ki so jim jo dali možje (militaristi), katerim so se vse življenje trdovratno upirali.

Primerjajmo.

Avtor pravi, da je nemški proletariat vedno pričakoval uresničenje zemeljskega paradiža le od militarističnih sil.

Avtor pravi, da se je nemški proletariat vedno trdovratno upiral militaristom.

Ali se ne bi človek prijel za glavo?

Nemški socialni demokratje — tako uči naš avtor — so od vojne pričakovali udejstvovanje "zemeljskega paradiža." Če je tako, tedaj jim ni mogla vojna predočiti neuspešnosti njihovega evangelija. Po besedah drja. Goričarja je bil ta evangelij zanje sploh militarističen; torej bi bili morali smatrati vojno le za njega izpolnitev.

V resnici vse to ni tako, kakor slika dr. Goričar.

Kaj je socialne demokrate v rajhstagu napotilo, da so ravnali tako, kakor po našem mnenju ni bilo prav, tega ne vemo dovolj natančno mi, tega tudi ne ve dr. Goričar. Kaj pa ima človek danes na razpolago, da si more napraviti mnenje? Nekoliko časnikarskih vesti. Nekoliko izjav nekaterih posameznikov.

Zopet pa pravimo: Dokler ne bo sklenjen mir, ne bo najbrže ne vsa nemška socialna demokracija skupaj, ne Scheidemannova frakcija zase imela prilike, da pojasnijo vse, kar se pričakuje od njih. In dokler ne bo teh pojasnil, je zaključna sodba nemogoča.

Toda dr. Goričar nam govori o prejšnjih časih, ki jih pač poznamo. Po njegovih besedah ni bila nemška socialna demokracija sploh nikdar

nič prida. Ostala je le votla obljuba zemeljskega paradiža za nemški narod.

Kaj se to pravi? Če govori naš uničevalec socializma o nemškem narodu kot celoti, ne sme govoriti v eni sapi o socialni demokraciji, kakor da je oboje eno. Socialna demokracija gotovo ni imela večine nemškega naroda na svoji strani. Tudi ne vemo, da bi bila kdaj trdila to.

Politična moč kakšne stranke se izraža na eni strani v njeni organizaciji, na drugi pri volitvah. V zadnjem slučaju pač manj zanesljivo, kakor v prvem. V Nemčiji velja sistem ožjih volitev. Tukaj ne dajo rezultati nobene prave slike. Ampak tudi če se jemljejo prve volitve v poštev, se ne more vsak volilec smatrati za pristaša tiste stranke, za katere kandidate je glasoval. Marsikaj je le uspeh volilne agitacije; ta ali oni glasuje le zato z drugo stranko, ker se mu je prva zamerila; nešteti vplivi se uveljavljajo pri volitvah, tako da se ne morejo glasovi enostavno šteti za pristaše.

Kljub temu vemo, da je bila socialna demokracija na Nemškem močna stranka. Ni pa bila v večini. V rajhstagu je imela približno eno petino sedežev.

Med njenimi volilci je bilo gotovo dosti takih, ki niso imeli nobenega pravega pojma o socializmu. Nedvomno pa tudi njeni pristaši niso bili same jasne glave in sami teoretični veljaki. Ampak tiste stranke, danes sploh še ni na svetu, ki bi se mogla pobahati, da so vsi njeni člani dovršeni politični učenjaki.

Če sodimo stranko, se ne smemo posluževati takih neopredeljenih pojmov, kakor dela dr. Go-

ričar. Nemška socialna demokracija stoji pred nami v svoji organizaciji, v svoji literaturi, v svojem časopisju, v svojem strokovnem, gospodarskem in parlamentarnem delu. In na to se moramo ozirati, če hočemo vedeti, kaj je stranka zastopala in učila, torej kakšen je bil — kakor pravi dr. Goričar — njen evangelij.

S tega edino pravega stališča se ne more nemški socialni demokraciji na noben način očitati "obljuba zemeljskega paradiža." Kako priha-ja dr. Goričar do tega zaključka, naj vrag razume. Dejstvo je namreč to, da je vsa nemška literatura socializma izza Marxovih časov prosta utopije. Dr. Goričar naj nam citira le eno mesto iz Marxovih, Engelsovih, Beblovih, Liebknechtovih, Kautskyjevih, Bernsteinovih, sploh iz spisov priznanih nemških socialističnih teoretičarjev, ki obljubuje kaj takega kakor paradiž. Nasprotno so vedno pobijali trditev, da obljubuje socializem nebesa na zemlji in so strogo ločili mogoče od nemogočega.

Lahko bi rekli, da ni bila nobena socialistična stranka tako do suhoparnosti trezna, kakor nemška.

Kadar se pa govori o odmevu, ki ga je našla socialna demokracija v "duši nemškega naroda", je stvar taka: Večina nemškega naroda je bila socialni demokraciji nasprotna. V takozvanih višjih slojih bi se bili pristaši stranke lahko skoraj na prstih prešteli. Poljedelsko prebivalstvo ni bilo socialistično. Kar se tiče delavstva, je bilo isto, kar ga je bilo v državni službi, n. pr. železničarji, pismonoše itd. vsled znane nemške discipline ločeno od stranke. Ostali proletariat je bil pa

tudi razdeljen; saj niti strokovna organizacija ni bila enotna. Poleg socialističnih so bile katoliške, evangelične, Hirsch-Dunkerjeve in nacionalno socialne.

Vse to je bilo socialni demokraciji nasprotno. To torej ni verjelo v zemeljski paradiž socialne demokracije. In za vse to tudi ne more biti socialna demokracija odgovorna. Če je bilo ljudstvo militaristično, ni bilo tako pod vplivom socialne demokracije, ampak zato, ker ga njen vpliv še ni dosegel.

Kar je pa bilo socialnih demokratov, ni pričakovalo "zemeljskega paradiža," ker jim ga stranka ni obljubovala in ga ni učila.

Ta del nemškega naroda, resnično socialistični del, pa tudi ni bil militarističen. O tem bomo pozneje več govorili, kajti dr. Goričar skuša v nadaljnjih izvajanjih napraviti vtisk, kakor da je bila nemška socialna demokracija ves čas, prav od svojega rojstva, le orodje nemške vlade, Bismarcka in kajzerjev, in bije zgodovinski resnici tako brezobzirno v obraz, da se je treba o tem posebej pomeniti.

Na tem mestu moramo le še na eno reč upozoriti. Dr. Goričar pravi, da so mase socialnih demokratov hitro in voljno zapustile vrste svoje stranke ter v masah dezertirale v tabor vsenemških in militarističnih strank.

To je zopet ena tistih Goričarjevih trditev, za katere ne podaja niti najmanjšega dokaza. Pa bi bilo zanimivo, kaj ve dr. Goričar o tem.

Mi vemo, da je parlamentarno zastopstvo socialno demokratične stranke v kritičnem trenutku omedlelo. Tudi ono je sicer do tistega trenut-

ka nastopalo proti vojni. Vodstvo stranke je strastno obsojalo avstrijski ultimatum. Dolžilo je javno avstrijsko vlado, da namenoma provocira vojno, ker zahteva od Srbije reči, katerim se ne more vdati nobena vlada. Postavljalo se je proti temu, da bi ji dala Nemčija le najmanjšo podporo.

Ves ta čas se je stranka tako obnašala, da se ni moglo prigovarjati njenemu nastopu. Kar bi se moglo iz one dobe kritizirati, je le to, da ni skušala na kakšen način aktivno pritisniti na vlado. Treba se je pa spomniti, da ni bilo to v duhu nemške stranke, ki ni imela niti tistih stikov z vlado, kakršne so imeli n. pr. francoski in angleški socialisti. Dober del tega je pripisati nemškemu avtokratičnemu sistemu, do katerega niso imeli navadni, zlasti socialistični poslanci niti pristopa, kaj še le vpliv.

Toda 4. avgusta, torej v času, ko je bila vojna že napovedana, se je izvršil znani preobrat. Poslanci so glasovali za vojni kredit in utemeljili svoje glasovanje z izjavo, ki je presenetila in razočarala socialiste v vseh drugih deželah.

To so storili poslanci.

Kako more človek iz tega sklepati, da so mase dezertirale iz stranke v militaristični tabor?

Kako so takrat mislile mase socialne demokracije v Nemčiji, tega ne ve dr. Goričar, tega ne vemo mi, tega ne ve ne Scheidemann ne Liebknecht. Le nekatera znamenja vidimo. Po njih bi se lahko sklepalo, da je večina strankinih pristavev obsojala postopanje svojih parlamentarnih zastopnikov. Ampak kakorkoli je bilo, pomagati si ti ljudje gotovo niso mogli.

Predsednik Wilson, ki tudi ni socialist, ima za te reči jasnejši pogled kakor dr. Goričar, ki bi rad nastopal kot poznavalec socializma. Predsednik Wilson dolži nemško avtokracijo in njen militarizem, in ima stokrat bolj prav, kakor Goričar. Nemci, med njimi socialisti, so šli pod orožje, ker ni bilo drugače. O, če bi bil ves narod socialističen, bi se bilo lahko drugače pelo. Ampak tedaj ne bi bilo treba upora proti kajzerju in vojni, ker kajzerja sploh ne bi bilo in vojne tudi ne.

Socializem ni bil kriv, da ni bila država v njegovih rokah, da ni obvladaval parlamenta, da ni disponiral z orožjem. Socialisti so delali napake, ampak nihče ne more zaradi grehov posameznikov dolžiti vse stranke. Drju. Goričarju to ne teži srca. Njegovim namenom služi trditev, pa jo izreka brez dokazov in celo brez skrbnega obzira na resnične okolščine. Boj proti socializmu mu je bolj pri srcu, kakor boj zoper kajzerja in avtokracijo.

MILJARDA PRED VOJNO.

Dr. Goričar si dela svojo nalogo vseskozi tako lahko, kakor je začel. On vrsti trditve za trditvami brez konca in kraja, dokazov pa ne doprinese nikjer. In kadar služi te njegovim namenom, tepta resnico tako brezobzirno, kakor da sploh ni zgodovinskih faktov, s katerimi se lahko dokaže njegova netočnost, njegovo zavijanje, včasih pa tudi direktna neresnica.

Brez skrbi zapiše n. pr. sledeče:

“Kljub vsem ugovorom z ozirom na razmere, katere navaja socialno-demokratska stranka v svojo obrambo, ostaja vendar nepobitno dejstvo, da je igrala dvojno ulogo tekom cele dobe svoje nadvlade, da je namreč na zunaj pridigovala pacifizem, doma v svoji domovini pa izvajala — militarizem.”

Dragi dr. Goričar, z besedo, da je nekaj “nepobitno dejstvo,” ni nič, absolutno nič dokazano. Če se pa postavi taka trditev, kakršno Vi v tem stavku izrekate, tedaj jo je treba dokazati.

Niti sence dokaza ni dr. Goričar doprinesel, pa vendar se upa dolžiti vso nemško socialno demokracijo, s tem pa indirektno tudi vso Internacionalo, očitajoč ji najhujše, kar se more dotični stranki očitati, namreč licemerstvo in prevaro.

“Socialno demokratska stranka je v svoji domovini ves čas izvajala militarizem” — pravi dr. Goričar.

Z dokazi na dan!

Če ne more dokazati take trditve, tedaj se ne bo mogel obvarovati obdolžitve, da obrekuje. Zdi se pa, da ne bo mogel tega nikdar dokazati; kajti dejstva govore ravno nasprotno.

Avtor bi moral povedati, kdaj je nemška socialna demokracija — pred izbruhom vojne seveda — glasovala za vojni proračun; kdaj je odobravala militarizem; kdaj in na kakšen način ga je sploh "izvajala."

Dr. Goričar ne more podati dokazov, pa si zaradi tega pomaga s prijaznim — falsifikatom. To stori s sledečo historijo, ki jo pripoveduje v svoji razpravi:

"Dne 3. julija leta 1913, to je trinajst mesecev pred izbruhom sedanje vojne, so bili glasovi socialno-demokratske stranke odgovorni za sprejem postave, katero se je v luči poznejšega razvoja smatralo za prvi korak poznejše napovedi svetovne vojne od strani Nemčije.

Onega značilnega dne je naprosil Bethmann Hollweg nemški parlament, naj sprejme postavo, ki naj bi dala vladi polnomoč, da naloži narodu davek enega biljona mark, s katerimi naj bi se pokrilo izvanredne vojaške izdatke.

Nemški socialisti so bili v onem času pripravljeni dati vladi na razpolago slična posojila tudi za bodoča leta. Vsled tega ni prav nič čudno, da so nemški socialisti dne 4. avgusta 1914 v državnem zboru soglasno glasovali za velike vojaške kredite, katere je zahtevala nemška vlada, da otvori svoje sovražnosti proti Rusiji."

Ta Goričarjeva povest je neresnična. Mogoče, da je za to odgovorna njegova površnost. Am-

pak kdor se loti take naloge, ne sme biti površen, ker je površnost v takem slučaju greh, zlasti če je njena posledica laž.

Kako je bilo v resnici s tisto milijardo mark?

Nemška vlada jo je bila res zahtevala za izredne vojaške potrebe. Resnica je—in dr. Goričar bi jo moral poznati, če piše o tej stvari in bi jo moral tudi priznati—da se je socialna demokracija v časopisju, na shodih in v rajhstagu na vso moč upirala tej zahtevi in v zbornici tudi glasovala proti njej. Toda bila je poražena. Meščanske stranke so glasovale za milijardo izrednih vojaških izdatkov in vlada je dobila večino, ki jo je potrebovala.

To je bila gotova in neizpremenljiva reč.

Ostalo je le še vprašanje, na kakšen način naj se ta ogromni izdatek pokrije. Vlada je tedaj predložila zakon o enkratnem davku na premoženje in davku na dedščine. Slutila je namreč, da bi se ji pri novih volitvah najbrže prav slabo godilo, če bi tudi to breme natovorila širokim masam na pleča; iz strahu, da bi to utegnilo koristiti socialni demokraciji, je izjemoma enkrat zahtevala nekoliko žrtev od bogastva.

Takoj se je pa pojavil egoizem kapitala. Junkerji in veleindustrijalci so složno začeli voditi zagrižen boj — ne proti milijardnemu izdatku, ampak proti temu, da bi se stroški pokrili iz njihovih žepov.

Za ta zakon je socialna demokracija glasovala.

Ampak to ni tisto, kar trdi br. Goričar. Zakon o izrednem vojaškem kreditu je ena reč. Ako bi bili socialisti glasovali za to, da se vladi dovo-

li ta milijarda, bi se jim lahko očitalo, da so glasovali militaristično. Tega pa niso storili.

Ko je bila milijarda odglasovana, ni mogel nihče več preprečiti tega stroška. Edino vprašanje, ki je še ostalo, ni imelo z izdatkom samim nič več opraviti, ampak je šlo le še za tem, kje naj se vzame denar. Ako se ne bi bil davek naložil bogatinom, bi se bil naprtil delavskim slojem. Če bi bili socialisti glasovali zoper "Vermögens und Erbschafts Steuer," bi bili s tem le pomagali junkerjem in kapitalistom.

Taka je bila ta reč. Dr. Goričar bi jo pa rad pokazal tako, kakor da so socialisti pomagali, da se je izdatek v znesku ene milijarde mark sploh dovolil.

Taka pisava, ki postavlja resnico tako na glavo, je nepoštena. In posluževati se je more le človek, ki nima namena, da bi s svojim spisom pomagal resnici, ampak zasleduje popolnoma druge cilje.

Kako prihaja Goričar nadalje do drzne trditve, da so bili nemški socialisti v tistem času pripravljeni dati vladi na razpolago slična posojila tudi za bodoča leta? Kje je to pobral? Kdaj, kje in kateri socialisti so to obljubili vladi?

Dr. Goričar ne bo mogel povedati tega, ker govore zapisniki nemškega rajhstaga ravno nasprotno. Toda kaj je Goričarju mar za to! On ima svoj namen, in ta mu posvečuje vsako sredstvo, tudi najinfamnejše. Čim dalje prihajamo v njegovi razpravi, tem jasnejša nam postaja vsa podlost tega pisanja.

Kaj je hotel lahkoumni avtor s svojo zlagano povestjo o socialno demokratičnem glasovanju sploh doseči?

Odstavek, ki ga je postavil za uvod svoji istoriji, nam to pove. Tam namreč pravi:

“Ni težko iznajti, kaj se je godilo za zavesami in kaka pogajanja se je vršilo (kakšna barbarična slovenščina je to!) med nemškimi državni, ki ter zastopniki socialno-demokratične stranke v letu pred sedanjo svetovno vojno ter tudi tekom meseca, ki je potekel neposredno pred vojno. Vedno je obstajal stik med obema.”

Vse skupaj pa postavlja pod zaglavje: “Tajna pogodba nemških socialistov z nemško in avstrijsko vlado.”

Ali se dr. Goričar zaveda, kakšno brezdanjo infamijo je tukaj zapisal?

Recimo, da bi bil res kakšen dogovor med nemškimi socialisti in obema cesarskima vlada-ma. To bi bilo tedaj resnično izdajstvo. To bi bil razlog, da bi se morali dotični socialisti absolutno pognati iz Internacionale.

Bilo bi že drzno, če bi pisec dejal: “Jaz sumim, da je bil kakšen sporazum med socialisti in vlado.” Sum je prost. Seveda, če se javno izreče, se morajo tudi zanj navesti razlogi, ki ga utemeljujejo. Toda ne le da ni dr. Goričar navedel razlogov za sum; on je enostavno postavil trditev, in zopet nam ne pove niti najmanjšega dokaza zanjo.

Goričar se upa trditi: “Vedno je obstajal stik med obema,” namreč med socialno demokracijo in kajzerjevo vlado.

Kje se je pokazal ta stik?

Well — Goričar pravi, "kaj se je godilo za zavesami." Ko je to dejal, je dolžan povedati, kaj je bilo tisto, kar se je godilo za zavesami. Na kakšen način je on mogel videti, kaj je za zavesami? Ali kdo mu je povedal, kaj se tam godi?

Dr. Goričar nima izgovora. Ali poda dokaze, ali pa obvelja za obrekljiveca.

Mi imamo pravico, da zahtevamo dokaze; on ima dolžnost, da jih doprinese. Dokaze! Ne svoje mnenje, ne trditve brez podlage, ampak trdne, pravoveljavne dokaze.

Nemška socialna demokracija je en del Internacionale. Če je storila, kar Vi trdite, to se pravi, če je pred vojno obljubovala vladi podporo za militarizem, če je imela tajne dogovore z vlado, tedaj mora vsak drugi del Internacionale nastopiti proti njej pred mednarodnim forumom. Naša zadeva je to, zadeva vsega socializma. In zato imamo vsi pravico, še več, imamo dolžnost zahtevati dokaze.

Kje jih imate, dr. Goričar?

Da se ne boste izgovarjali: Dokazati morate, da so nemški socialisti storili pred vojno izdajstvo, ki jim ga očitajte. Vse tisto, kar se je godilo po izbruhu vojne, spada v drugo poglavje.

Z nasprotniki, ki tako mešajo pojme, kakor dela dr. Goričar, in sicer očitno namenoma, je treba zelo jasno govoriti. Taki polemičarji gledajo navadno, da bi jim ostalo nekoliko stranskih in zadnjih vratic, skozi katera bi mogli smukniti.

Zelo lahko bi se zgodilo, da bi avtor, namesto da odgovori na vprašanja, patetično zaklical: "Aha, vi zagovarjate Nemčijo!" To bi se

namreč popolnoma vjemalo z metodo, po kateri je pisana njegova razprava.

Treba je torej, da povemo, česar ne bi bilo treba praviti, ako ne bi opažali skokov v njegovi razpravi. Razume se samo ob sebi, da nimamo za oficielno Nemčijo ne ene dobre besede. Vse njene grehe obsojamo, v kajzerizmu spoznavamo nevarno ugrožavanje vsake svobode in vsega napredka, in vse to smo tolikokrat in tako jasno povedali, da ne more biti o tem niti najmanjšega dvoma.

V naši polemiki sploh ne gre za Nemčijo in za kajzerizem; dr. Goričar naj torej niti ne poskuša, da bi to porabil za špansko steno, za katero bi se skril. Za socializem gre in za stranke, ki stoje na podlagi socializma.

Kar se tiče pri tem Nemčije, je kljub vsem napakam in grehom, ki jih je storila socialistična parlamentarna večina tekom vojne, vendar socialna demokracija edini faktor, na katerega more za bodočnost računati demokratična ideja. Saj ni Scheidemannova frakcija vse, kar je tam socialističnega; brez neodvisnih socialistov pa ni niti sanjati o nemški revoluciji.

To, kar je po izjavah zaveznikov, prav posebno po izjavah predsednika Wilsona cilj vojne, se more sploh le tedaj uresničiti, ako je v sami Nemčiji kakšen dovolj močan faktor, ki soglašajo s temeljnim načelom teh izjav.

Dr. Goričar si menda sam ni napravil jasne slike posledic, ki bi se logično morale izvajati iz njegovega spisa, posledic, ki bi morale voditi naravnost v blaznost. On nam slika ves nemški narod kot krviželjno, gospodovalno in po svetovnem

gospodstvu stremeče pleme. Da porazi vsak dvom, postavlja nemško socialno demokracijo na oder, pa kriči:

“Poglej jo! To, kar je bilo po vašem mnenju v nemškem narodu demokratičnega, je od nekdanj prav tako imperialistično kakor kajzer sam. Nemec je Nemec; tudi če je socialist, je v duši militarist, imperialist in kajzerjevec.”

Predsednik Wilson je dejal, da se bojuje Amerika za demokracijo.

Če bi dr. Goričar imel prav, bi bila Wilsonova zahteva nemogoča, ali pa bi se morala vojna voditi tako dolgo, dokler ne bi bil ves nemški narod iztrebljen. To pa spada precej med nemožnosti; kajti dr. Goričar menda ve, koliko je nemškega naroda v Evropi in bo razumel, da bi se svet izkrvavel, preden bi bila taka množina organiziranih in oboroženih ljudi uničena.

Ampak predsednik Wilson je že takrat, ko je kongresu priporočal, naj izreče, da je vojno stanje med Nemčijo in Zedinjenimi državami, dejal, da se bojuje Amerika z nemško vlado, ne pa z nemškim ljudstvom.

Pri vsem tem pravi Wilson, da se bojuje Amerika za demokracijo.

Prezident in vsi tisti, ki enako govore, morajo torej biti prepričani, da so tudi v Nemčiji tla za demokracijo. (Mi se namenoma ne pozivamo tukaj na socialiste, da nam ne bo dr. Goričar očital pristranosti). Zmaga zaveznikov, če bi bila dovolj popolna, bi lahko izsilila kot mirovni pogoj, da se cdstavijo Hohenzollerni. Ampak to ne bi vpeljalo in vzdržalo demokracije v Nemčiji, če je v ljudstvu ne bi bilo.

Če pa verjamemo v možnost demokratične Evrope, se moramo vprašati: Na koga se more v Nemčiji naslanjati demokracija?

Na junkerje ne, na Kruppa in njemu enake ne, na Hindenburga in Ludendorffa ne. Na koga torej?

Mi pravimo: Na zavedni del delavstva, ki je socialističen in ki bo po izkušnjah sedanje vojne mogočno pomnožen.

Dr. Goričar pravi: Na nikogar ne.

Čemu se torej po Goričerjevem mnenju vodi vojna?

“VRSTE SOCIALIZMA.”

Vrnimo se nekoliko nazaj, da spoznamo, kako luknjasto je znanje in kako plitva je vsa sodba drja Goričarja o socializmu sploh. S ponosno gesto historičnega raziskovalca nastopa, razkriva pa ignoranco kakšnega vsakdanjega dunajskega krščanskega socialca, ki ve o socializmu približno toliko, da “hočejo rdečkarji vse deliti.”

Dr. Goričar filozofira o “treh vrstah socializma,” ki so se po njegovem pripovedovanju “tekem dobe, ki je bila pred francosko-prusko vojno,” borile za “nadvlado.”

To je vse zelo točno povedano! “V dobi, ki je bila pred francosko-prusko vojno” . . . Hm, kdaj se je začela ta doba? Ali misli dr. Goričar na dobo, ki je sledila ustanovitvi prve Internacionalne, ali na dobo priprav, ali na še prejšnjo, ali na vse skupaj?

Čujmo, kaj nam ve naš učeni avtor povedati o tem.

“Tedaj so se borile — tako nam pripoveduje — v Evropi za nadvlado tri vrste socializma.

Prva vrsta je bil francoski kolekticizem, kojega najodličnejši zastopnik je bil Proudhon.

Druga vrsta je bila nemška socialna demokracija, katero je vstanovil Marx in tretja je bil ruski komunizem, anarhizem in nihilizem, ki ga je uveljavil Bakunin, princ Krapotkin in drugi.

Tekom te dobe je nadvladovala francoska ideja. Nemška je sledila in ruska je ostala daleč zaidej.

Z napovedjo francosko-pruske vojne je stopilo to tekmovanje med francoskimi in nemškimi socialisti v svoj zadnji štadij. Francoski kolektivizem bi si bil ohranil nadvlado med nemškimi teorijami o socialnih reformah, če bi ne porazila Prusija francoskih armad."

Torej "francoski kolekticizem" in njega najodločnejši zastopnik Proudhon!

P. J. Proudhon je doslej vedno veljal za enega izmed očetov — anarhizma. Njegova leta 1840. izdana knjiga "Qu'est ce que la Propriété" (Kaj je lastnina), v kateri imenuje lastnino sploh tatvino, je služila anarhistom za evangelij. Sistem, ki ga razlaga v drugi knjigi "Système des Contradictions Economiques" (Sistem gospodarskih protislovij) je anarhičen.

Kar je bilo propagande na podlagi Proudhonove filozofije, ni nikdar nič zalegla, zlasti pa ni štela toliko, da bi se Proudhonova teorija mogla imenovati "francoski socializem." Če bi že hotel na vsak način konstatirati posebno "vrsto francoskega socializma," bi moral seči nazaj v dobo utopistov Saint Simona ali Fouriera; lahko bi se naslanjal na Babeufa; lahko bi govoril o Blanquiju in blankizmu; lahko bi naštel imena Louis Blanc, Considérant, Leroux, Pecqueur, Cabet. Ampak če nam imenuje Proudhona najodličnejšega zastopnika francoskega kolektivizma, tedaj postavlja stvari na glavo.

Spomniti se moramo, da se je šele v Marxovi dobi precizirala razlika med komunizmom in ko-

lektivizmom. Danes se navadno rabi prvi izraz, če se hoče označiti skupna lastnina vsega, s kolektivizmom se pa označuje sistem, ki se temelji na skupni lastnini proizvajalnih, prometnih in razdeljevalnih sredstev. Prej se je rabila zdaj ta zdaj ona beseda, ne da bi se vsaki pripisoval drug, strogo določen pomen.

Proudhon je v svojih filozofičnih, gospodarskih, historičnih in političnih spisih strahovito napadal Louis Blanca, Considéranta, Fouriera in sploh zastopnike komunizma in kolektivizma, torej tiste, ki so vsi igrali znamenito vlogo v razvoju socializma na Francoskem.

V knjigi "Contradictions économiques" na primer pravi:

"Komunisti so ostrige, ki tiče brez dela in čuvstva skupaj na skali bratstva . . . Komunizem je nesrečno posojilo iz zaprašene meščanske ropotarnice, gnus pred delom, dolgočasje vpričo življenja, zatiranje misli, smrt osebnosti, proklamacija ničnosti. Kakšna inteligentna in napredna filozofija je pač komunizem . . . Komunizem je vera bede. Poberite se, komunisti! Vaša navzočnost mi je smrdljiva ogabnost in vaš pogled mi povzroča gnus!"

O Fourieru pravi:

"Nihče ne ve, koliko neumnosti in ignorance obsega falansterijski sistem."

O Louis Blancu piše:

"Louis Blanc, ki stoji na meji socializma in demagogije, za eno stopnjo izpod republike, dve stopnji izpod gospola Barrota, tri izpod gospoda Thiersa, je, pa naj pravi, kar hoče, vendar le v

četrtem kolenu potomec gospoda Guizota, doktrinar.”

Krivično bi bilo odrekati Proudhonu gotove zasluge za socializem. Ali te zasluge so bile le v njegovi kritiki, v silnih udarcih, ki jih je dajal kapitalizmu in s tem rušil njegov ugled. Imenovati ga zastopnika francoskega socializma je pa popolnoma napačno.

Proudhonov nauk, če se izlušči iz mnogih protislovij, v katere ga je zapeljeval njegov način mišljenja, je bil individualističen. Kar je glavni element komunizma ali kolektivizma, namreč skupnost lastnine, se nikakor ne more izvajati iz njegovih teorij. Kar je nekaj časa igralo praktično vlogo iz njegovih idej, so imenovali mutualizem; to je bil nekakšen sistem vzajemne pomoči z brezplačnim kreditom, čigar ustanove bi bile kooperativne zadruge.

Dr Goričar postavlja francosko “vrsto socializma” v nasprotje z “nemško socialno demokracijo,” katero je “ustanovil Marx.”

Zopet vidimo tukaj netočnost našega avtorja. Nemška socialna demokracija — stranka — ni bila ustanovitev Karla Marxa, ki je živel v izgnanstvu na Angleškem in v Ameriki. Ta stranka, ki je do vojne eksistirala kot enota, se je ustanovila leta 1875 na kongresu v Gothi, oziroma še pravilneje leta 1891 v Erfurtu po definitivni združitvi Eisènachovcev z Lassallovci. Eisenaška “Socialno demokratična delavska stranka” se je ustanovila leta 1869. Tu je bilo torej do francosko-pruske vojne veliko premalo časa za kakšen boj med “francosko” in “nemško vrsto socializma.”

Dr. Goričar bi pa menda rad označil boj med teorijami.

Če bi se hotelo govoriti o specifično nemškem socializmu, bi morali tako označiti Marxovo teorijo. Njene korenine so v komunističnem manifestu, ki ga je bil Marx izdelal z Engelsom. Kakorkoli so se časi izpremenili od leta 1848. in kakorkoli je v tem spisu marsikaj zastarelo, kar sta Marx in Engels sama naglašala, je to vendar dokument, ki označuje začetek modernega, na znanstvenih temeljih slonečega socializma.

Vprašanje je torej: Ali je med idejami komunističnega manifesta in teorijami priznanih francoskih socialistov tako nasprotje, da bi se po pravici smelo govoriti o "umstvenem boju za nadvlado idej?"

Porekati Marxove zasluge za socializem in njegov gigantični pomen za njegov nauk bi bila otročarija. Toda niti Marx ni mogel skočiti v svet ves gotov kakor Minerva iz Jupitrove glave. Svet je bil že davno pred njim tukaj in preteklost je morala vplivati tudi na Marxa. Tudi on ni mogel biti nič drugega, kakor produkt razvoja, četudi zelo znamenit produkt.

Začetki dela, ki ga je Marx kronal zlasti s svojim "Kapitalom," se pa nahajajo baš — pri francoskih socialistih.

Kar daje Marxovemu delu poseben pomen, je njegov nazor o zgodovini, ki je krščen za "materijalistični nazor," dasi bi bila označba "ekonomični" boljša. Ne gre pa za ime. To se je vživelo in vsakdo danes ve, kaj si ima misliti, če ga sliši. Česar pa ne smemo prezreti, je to, da se nahaja ta nazor, četudi še le v kali, že pri Saint-

Simonu. Marx ga je jasno preciziral in trdno podprl; priboril mu je veljavo; zato se Saint-Simonu vendar ne more odrehati njegov pomen.

Organizacija dela je ideja, ki jo je bil izrekel Louis Blanc. V komunističnem manifestu nahajamo kritiko konkurence, stroja, delitve dela, razdejevalne tendence privatne lastnine; komunistični manifest razlaga, kako se sestavlja kapital iz nadvrednosti, analizira delavsko mezdno; komunistični manifest naglašča razredni boj in socialno revolucijo ter povdarja, da mora delavstvo kot razred osvojiti državno moč.

Če pregledujemo dela že omenjenih francoskih socialističnih pisateljev, ne najdemo sicer pri njih sistematične celote, ki jo predstavlja Komunistični manifest, pač pa najdemo pri njih glavne elemente, ki jih obsega — tega v tem, onega v onem delu.

Komunistični manifest je takorekoč spopolnjena sinteza idej, ki so jih izrekli francoski socialistični misleci, zlasti v dobi od 1840. do 1848. leta. Sam Proudhon je med njimi, ki je n. pr. vlogo stroja v moderni družbi analiziral in kritiziral popolnoma v zmislu, ki se izraža v Komunističnem manifestu; njegova kritika lastnine je takorekoč greda, na kateri se je razvil Marxov "Kapital"; v njegovem "Capacité des classes ouvrières" je sijajno očrtan razredni boj.

Kjer govori dr. Goričar o "boju za nadvlado," je v resnici razvoj.

Govorilo bi se lahko o notranjih bojih v prvi dobi Internacionalne. Po mnenju dr. Goričarja je bila to najbrže nemška ustanovitev, ker je Marxovo ime z njo najtesneje spojeno. Ali tako

se ne more argumentirati. Začetniki dela za Internacionalo so bili pravzaprav angleški delavci, in prvi, do katerih so se obrnili, so bili francoski delavci. Na sestanku teh v Londonu se je priznala potreba mednarodne delavske solidarnosti in primerne organizacije; tukaj je prišlo v tisto gibanje, iz katerega se je porodila prva Internacionala.

Ampak tudi tukaj se ne more govoriti o boju za nadvlado med Francozi in Nemci. Za izdelanje programa Internationale sta bila določena Italijan Mazzini in Nemec Marx, ki pa je bil po svojem bivanju in po svojem duhu sam pravzaprav bolj Anglež. Njegov program je bil sprejet, in če bi že kdo po sili hotel spraviti "boj za nadvlado" v to, bi kvečjemu mogel reči, da je podlegel Italijan.

Po ustanovitvi so bili pač v Internacionali boji. Ampak nikakor se ne more iz njih izvajati boj za nadvlado med Nemci in Francozi.

Nasprotja so bila glavno med socialisti in anarhisti, ampak to se ne more prenašati na narodna tla. Na Francoskem n. pr. so si eni in drugi nasprotovali, ne glede na to, da so bili oboji Francozi. V splošnem pa je bilo tukaj po revoluciji leta 1848 gibanje precej zatrto. V Nemčiji so bila nasprotja med Lassallovci in Eisenachovci, torej zopet boji, ki so se vodili v domačih mejah.

Kar pravi dr. Goričar o "ruski vrsti socializma," je toliko kolikor nič. "Tretja vrsta" po njegovih besedah, "je bil ruski komunizem, anarhizem in nihilizem, ki ga je uveljavil Bakunin, princ Kropotkin in drugi."

Dr. Goričar si menda sam ne domišlja, da je s tem znanstveno označil ruski socializem. Če me-če komunizem, anarhizem in nihilizem vse v en koš, pri tem pa ne poda nobene razlage in nobene analize, pove s tem še manj kakor nič. Še posebno zgrešeno pa je, če kaže Bakunina kot predstavnika 'ruskega socializma'. Bakunin je bil anarhist in internacionalen revolucionar. Udeleževal se je vstaj v Avstriji kakor na Ruskem, v Franciji kakor na Nemškem.

Bakunin je bil duševni ustanovitelj "Alliance Internationale de la Democratie socialiste;" ta pa je imela po zapadni in južni Evropi pristaše, dočim se na Ruskem niso brigali zanjo.

Tudi Krapotkin se ne more imenovati predstavnik ruskega socializma. Anarhistične so v temelju tudi njegove ideje, dasi se njegovi nauki pogostoma zelo približujejo ali pa tudi popolnoma strinjajo s socializmom. Med njim in Bakuninom so razlike. Pristaši Krapotkinovih naukov živijo na Francoskem in na Angleškem in v Ameriki in Španiji; dobe se tudi na Ruskem, ampak na noben način se ne more reči, da obsegajo njegove teorije vsaj večino socialističnih idej na Ruskem.

Dr. Goričar pravi, da je tekom "tiste dobe" nadvladovala francoska ideja. Nemška ji je sledila in ruska je ostala daleč zaidej.

Najbolje je, kakor smo pokazali, da pusti "rusko idejo" popolnoma pri miru.

Ampak absurdna je njegova trditev, da je "nadvladovala francoska ideja." Sodeč po njegovih besedah, da je bil Proudhon najodličnejši zastopnik francoske ideje, bi torej morali verjeti, da je stal na prvem mestu — anarhizem.

Kje pa je bilo to? V Internacionali?

Internacionala je bila v "tisti dobi"—od svoje ustanovitve pa do francosko-pruske vojne — edina velika organizirana predstavnicca razredno zavednega proletariata. In kakor smo videli, je stala na marksističnem temelju. Sprejela je Marxov program in ga priznavala. "Nadvladovala" je torej — če se že rabi ta sicer prav neumestna beseda — marksistična ideja.

Bakuninova "Alliance," ki je stopila l. 1869 v življenje, ni "nadvladovala," ker je obsegala le malo organizacij, predstavljala pa tudi ni nikakršne "francoske" ideje.

Ta "boj za nadvlado" in "hegemonijo francoske ideje" si je torej dr. Goričar skonstruiral, po domače iz trte izvil, ker bi rad primazal internacionalizmu par klofut in prikazal nemške socialiste kot nacionalne šoviniste od vsega začetka.

Ko si je tako pripravil tla, prihaja dr. Goričar z novim cvetočim nezmislom:

"Z napovedjo francosko-pruske vojne — pravi — je stopilo to tekmovanje med francoskimi in nemškimi socialisti v svoj zadnji štadij."

Drju. Goričarju res ni nobena predebela. Ampak ta neumnost spada že med najdebelejše.

Če se govori o nemški socialni demokraciji v času prusko-francoske vojne, se ni treba posluževati takih splošnih in nedokazanih fraz, kakršne rabi dr. Goričar, kajti na razpolago imamo trdna dejstva, ki govore popolnoma razločno in osvetljujejo vso situacijo.

Kar se tiče vzrokov te vojne, se tukaj ni mogoče obširno baviti z njimi; ali ker skuša dr.

Goričar napraviti vtisk, da je bila vsa krivica le na nemški strani, je treba zgodovinski resnici na ljubo vendar povedati, da pada velika butara greha tudi na Napoleona III., ki je skušal z zunanjo vojno prebresti notranjo krizo. Bismarkova krivda se zaradi tega nič ne zmanjšuje; v njegovih računih je bil konflikt s Francijo že davno. Ali če se po pravici obsoja Bismarkova politika, se ne sme enaka pravična obsodba odreči Napoleonovi.

V parlamentu tedanje severonemške zveze je bilo dne 21. julija 1870 na dnevnem redu glasovanje o vojnem kreditu, ki je znašal 120 milijonov tolarjev. Patriotično navdušenje je bilo velikanško, edino dvojica socialnih demokratov ga je kalila. To sta bila Bebel in Liebknecht. Oba sta se vzdržala glasovanja, in da ni moglo biti o njiju taktiki nobenega dvoma, sta podala izjavo, da "se kot socialna republikanca in člana mednarodne asociacije (Internacionale) ne moreta ne direktno ne indirektno izreči za sedanje vojno."

To je bil nastop, za katerega je bilo treba poguma. Šovinstična tolpa je napadala oba v parlamentu s psovkami in jima grozila s pestmi; predsednik Simson se je tako spozabil, da je s svojega mesta zmerjal Bebla. Pocestne tolpe so naščuvali proti njima, tako da nista nikjer bila varna. Nastopila je pa tudi državna oblast proti njima in 17. decembra je bila proti obema vložena tožba zaradi "veleizdajstva". Proces se je sicer zavlačil, tako da je prišel šele v času od 11. do 26. marca 1872 pred sodišče. A dasi je bila vojna takrat že končana in bi se lahko mislilo, da so se

strasti polegale, sta bila vendar obsojena, in sicer vsak na dve leti trdnjave.

Kako je tu "stopilo tekmovanje med francoskimi in nemškimi socialisti v svoj zadnji štadij?" Ob takem nesebičnem in energičnem izrazu solidarnosti še govoriti o "tekmovanju" in nasprotstvu, se pač pravi metati resnici vrečo čez glavo.

V svoji "Zgodovini pariške komune" piše Lissagaray, Francoz in socialist:

"Dne 15. julija, tisto uro, ko je Ollivier lahkega srca z govorniškega odra klical vojno, korakajo socialisti po bulvardih s klicem "Slava miru" in s pesmijo:

Vsi narodi so bratje nam,
in naš sovražnik je tiranstvo.

Od Château-d' Eau do Boulevard Saint Denis so slišali odobravanje, ali na Boulevard Bonne Nouvelle in Montmartre so jim žvižgali in prišlo je do pretepa z vojne željnimi tolkami. Drugega dne so se zopet zbrali pri bastili in korakali; Ranvier, v Bellevillu dobro znan porcelanski slikar, je nosil spredaj zastavo. Pri Faubourg Montmatre so jih pa mestni seržanti naskočili z golimi sabljami. Ker niso mogli ničesar opraviti pri buržvaziji, so se obrnili do delavcev v Nemčiji, kakor so bili storili že leta 1869: "Bratje, mi protestiramo proti vojni. Mi zahtevamo mir, dela in svobodo! Bratje, ne poslušajte najetih glasov, ki vas hočejo prevariti o pravem duhu Francije." — In njih velikodušni klic je našel plačilo. Medtem ko so berlinski dijaki leta 1869. na mirovno addresso pariških študentov odgovorili z žalitvijo, so berlinski delavci leta 1870 odgovorili svojim bra-

tom v Franciji: "Tudi mi zahtevamo mir, dela in svobodo. Vemo, da žive bratje ob obeh straneh Rene."

Dne 4. septembra, ko je bil Pariz oblegan in se je ljudstvo polastilo mestne hiše, je pariška Internacionala skupno s sindikalnimi zbornicami zopet poslalo adresu nemškimi delavcem. Potem se je pariški proletariat pripravil na obrambo.

Francoski socialisti niso bili taki ignoranti, da ne bi bili vedeli, kaj se godi na Nemškem. Bili so prav dobro poučeni. In če so pošiljali nemškim delavcem svoje adrese, so vedeli, komu jih pošiljajo in zakaj.

Kaj ima torej tukaj opraviti modrovanje o "tekmovanju med francoskimi in nemškimi socialisti?" A dr. Goričar še s tem "tekmovanjem" ni zadovoljen, ampak pravi:

"Nihče se ni bolj veselil izbruha francosko-pruske vojne kot so se ga veselili socialistični voditelji v Nemčiji, ki so nudili Bismarcku, Viljemu in Moltkeju veliko pomoč v bojih proti francoskim armadam."

To niso več zmote. To je prosta falsifikacija zgodovine, falsifikacija z nepoštenimi nameni.

Navedena dejstva, ki so že davno znana vsem ljudem, ki se količkaj zanimajo za resnično zgodovino, pobijajo Goričarjevo pisarstvo od besede do besede. Iz simpatije do Bismarcka si je dal Liebknecht pobiti okna, kaj? Zaradi podpiranja Bismarcka in Viljema — in celo Moltkeja!! — je šel z Beblom v ječo, he? Ker so socialistični voditelji simpatizirali z vojno, je napisal Liebknecht brošuro "Die Emser Depesche", v kateri je

Bismarcku dokazal falsifikacijo telegrama in Moltkeju odobravanje tega falsifikata?

Krasen zgodovinar je ta dr. Goričar, res!

Ampak učeni mož jih sipa kar iz rokava.

“Padec francoskega cesarstva je povzročil tudi padec francoskega kolektivizma, kojega oče je bil Proudhon” — je zopet ena Goričarjevih iznajdb.

Zelo zanimivo bi bilo, če bi nam famozni historik kaj natančnejšega povedal o zvezi med “padcem francoskega cesarstva” in “francoskega kolektivizma”.

V kakšnem razmerju sta bila Proudhon in kolektivizem, smo že videli. Toda kaj je imel bonapartizem sploh opraviti s kolektivizmom? Po navedenem stavku bi človek še mislil, da je bil Napoleon III. sam socialist, proudhonist. Na vsak način bi morali po Goričarjevi filozofiji socialisti globoko obžalovati padec francoskega cesarstva.

Čudne pojme ima gospod o socializmu sploh! Čudno znanje o socialističnem gibanju!

V deželi, ki je prva v Evropi postala republika — odštevši malo Švico — se zdi Goričarju mogoče, da bi bili socialisti kaj družega kakor republikanci! In videti je, kakor da ne ve ničesar o bojih francoskega socializma zoper Bourbone, zoper orleanizem in zoper bonapartizem.

Padec francoskega cesarstva je bil — to ve vsak petošolec — delo Francozov. Napoleon III. je bil pri Sedanu vjet od Nemcev, ampak odstavljen je bil od Francozov in Francozi so proklamirali republiko.

Kaj pa je dalo največ povoda komunardnemu gibanju? Seveda je bilo več vzrokov, glavni je bil pa vendar v politiki monsieur Thiersa, ki je vzbujala sum, da hoče zopet dvigniti monarhijo. Pariška komuna je bila pač menda pristno francoska akcija. Bila je najmogočnejša kampanja proti monarhizmu in bila je v svojih glavnih potezah socialistična.

Kje vidi dr. Goričar zvezo med francoskim cesarstvom in francoskim socializmom?

No, naj že bo, kakor hoče. Pogledati moramo še drugo Goričarjevo trditev.

“Središče delavskega gibanja se je premaknilo iz poražene Francije v Nemčijo.”

Te besede ima avtor v enem stavku z “veseljem nemških socialističnih voditeljev zaradi izbruha vojne.”

Manjkalo je le še to, da bi bil dr. Goričar obtožil nemške socialiste, da so oni napravili vojno s Francijo, zato da dobe “središče delavskega gibanja”.

Radovedni smo, kako bi nam dr. Goričar razložil, da je bilo središče delavskega gibanja do padca francoskega cesarstva v Parizu. Organizacija Internationale je imela svoj generalni svet, torej centralo, v Londonu. Šele leta 1872. je bila sklenjena premestitev sedeža v New York. Kongresi Internationale pred vojno so bili v Ženevi, v Lausanni, v Bruslju in v Bazlu; po vojni v Haagu in v Ženevi. Ne pred vojno ne po vojni ni bilo središče Internationale ne na Francoskem ne v Nemčiji; prav tako ni bilo v tistih časih nobenega kongresa ne v eni ne v drugi teh dežel.

O kakšnem središču torej pravzaprav govori naš zgodovinar? Zanimivo bi bilo, če bi to povedal.

Kajpada, mrtvega Marxa mora dr. Goričar še posebej ubiti. Njega nam predstavlja kot silnega pangermana in moža, ki je hotel imeti vsak dan po enega Francoza za zajtrk in vsaj po enega Slovana za večerjo.

Okrog ljudi, ki so kaj veljali v razvoju človeštva, se pletejo vsakovrstne legende. Le da ne bi smel človek, ki hoče pisati resne študije, graditi svoje stavbe na mitah in bajkah. Če ne ve dr. Goričar nič o Marxu, naj ne piše o njem; če pa hoče pisati, naj se pouči. Ampak ne iz pravljič, kajti iz teh ne more nikdar izvedeti resnice.

Ako vprašuje o Marxu v nemških nacionalističnih krogih, lahko izve sledeče: Marx je bil strupen sovražnik Nemčije; blatil je vse, kar je bilo nenemškega; bil je frankoman, angloman, izdajalec nemškega naroda. Nemščino je tako zaničeval, da je večino svojih del pisal v angleščini.

Med slovanskimi šovinisti pa lahko spozna Marxa kot najstrašnejšega slavofoba.

Vse te litanije so pa na eni in na drugi strani zlagane. Marx je bil Nemec, ali ne nemški fanatik; nemštva ni postavljaj nad druge narode. Politike pa ni sodil s stališča narodnosti, temveč s stališča splošnega, internacionalnega napredka.

Če se spravlja dr. Goričar na to, da piše o takih rečeh za tisk, bi moral vedeti, kakšno vlogo je Marx igral v nemški revoluciji. Vsaka enciklopedija bi mu povedala, da je bil skoraj vse svoje življenje izgnanec iz Nemčije, kjer so bili monarhični rablji pripravljeni, da ga pograbiijo tisti hip, ko bi prestopil mejo. Nemško. oficielno sovraštvo

ga je preganjalo še čez mejo, tako da ni imel miru niti v Parizu niti v Bruslju.

Prvič, ko je moral zapustiti Nemčijo, je odšel najprej v Pariz. Drugič, po zatrti revoluciji, je zopet odšel v Pariz. To dokazuje njegovo strašno sovraštvo do vsega, kar je bilo francosko, kajneda, dr. Goričar?

V času francosko-pruske vojne je nasprotoval Bismarcku, stal je pa akademično na strani Nemčije; toda iz tega ne more dr. Goričar kovati kapitala, zakaj njegovega stališča ni določal nacionalizem, temveč politični razlogi. Od vojaškega poraza Napoleona je pričakoval republiko na Francoskem. In ko je bila po Sedanu res proklamirana republika v Parizu, je Marx pozival francoske socialiste, naj — jo branijo.

“Pangerman” Marx je najodločneje protestiral proti nemški aneksiji Alzacije in Lorene. Že takrat je naprtil Nemčiji odgovornost za vojno, ki jo utegne povzročiti to vprašanje. Njegova politična sodba je bila tako bistra, da je že takrat naglašal, da bo Francija pognana v naročje Rusije, ki je bila takrat pač največja trdnjava reakcije.

Marx je imel osebne prijatelje med odličnimi francoskimi socialisti. Njegova dela so se prevajala v francoščino in širila kakor poplava. Toda kaj je vse to drju. Goričarju mar? On potrebuje za svoje namene pangermana, pa si ga napravi. Resnica se pa vrže prešičem v korito.

Podobna je bajka o Marxovem kanibalizmu napram Slovanom. Razširjali so jo pač zelo, toda če se kakšna laž tisočkrat ponovi, se zaradi tega ne izpremeni v resnico.

Res je, da se je Marx enkrat zelo razjezil na Slované. To je bilo leta 1848—49, ko so podpirali reakcijo zoper revolucijo. Toda čudno bi se nam moralo zdeti, če bi se dr. Goričar navduševal za Jelačića, ker je šel reševati habsburško dinastijo in pobijati dunajsko demokracijo.

Če se sodi o človeku, je treba pravičnosti. Marx je imel gotovo prav, da je obsojal habsburške pomagače; saj ni le slovanskih, ampak nemške tudi.

Marx je pa tudi marsikaj napisal, za kar bi mu bili Slovani, in specialno Jugoslovani lahko hvaležni. Dr. Goričar se gotovo šteje med tiste, ki vedo kaj o jugoslovanskem vprašanju. Ali ve, kako ga je presojal Marx?

Njegovo v newyorški Tribuni objavljeno pismo o balkanskem vprašanju je važen dokument. V njem imenuje Balkan naravno naseljevališče Jugoslovanov, upozarja, da se še niso konstituirali kot narod, da pa imajo v Srbiji jedro za to. Marx je zahteval rešitev balkanskega vprašanja v jugoslovanskem zmislu in jim je priznaval celo pravico do Carigrada.

Strašno je Marx sovražil Slované, zlasti Jugoslovane; kaj, dr. Goričar?

Marx je bil zelo izobražen človek, ki se je zanimal tudi za nekatere reči izven svoje stroke. Dr. Goričar mu bo najbrže težko odpustil, da je bil kulturn človek; ampak ne da se pomagati. Ni li na primer zelo neprijetno, da je ta strašni "pangerman" visoko cenil srbsko narodno poezijo, ko je v njegovem času poprečna inteligenca komaj verjela, da bi mogli taki "barbari" imeti kaj umetnosti in kulture?

Če ne bi bilo vsega tega, bi si Marxovo delo vendar ohranilo svojo veliko vrednost, in če bi bil imel devetindevetdeset napak, ne bi vse skupaj za zgodovino odtehtale zasluge, ki si jo je pridobil s tem, da je podal socializmu znanstven temelj.

Seveda — prav ta zasluga je v očeh ljudi, kakršen je dr. Goričar, največji greh. Ker ne marajo tega naravnost povedati, pa brskajo po smetiščih historije, da bi tam nabrali drugih devetindevetdeset grehov.

VLADNI HLAPCI.

Ubiti Marxa je seveda Goričarju premalo. Prepričan je, da je to temeljito storil. Njega nič ne ovira dejstvo, da stoji skoraj ves socializem po vseh deželah na marksistični podlagi, da mora biti ta vražji marksizem torej zelo živ. On zatrdi sam sebi, da ga je "fental", pa basta.

Potem gre pa dalje s svojim triumfalnim ubijanjem.

Vsi socialni demokratje so sploh od nekdanj zvesto služili svojim vladam, podpirali Bismarcka in Caprivija in Bethmann Hollwega in Bacha in Taaffeja in Stuergha, in — vrag naj me vzame — nazadnje nas še prepriča, da so socialisti napravili sedanjo vojno.

Občudovanja vreden je n. pr. sledeči odstavek njegovega spisa:

"Nemška in avstrijska vlada sta dobro poznali to vrojeno sovraštvo in ljubosumje nemških in tudi ogrskih socijalnih demokratov ter uporabili socijaliste kot svoje orodje pri izvrševanju načrtov glede Rusije in južnih Slovanov.

V teku časa sta postali obe ti stranki zavedna in dragocena pomočnika njiju vlad pri naporu, da se razširi med masami nemškega in madžarskega naroda najostrejše sovraštvo glede Rusije in Slovanov v splošnem.

Oficielni tiskovni uradi centralnih sil bi ne mogli najti sposobnejših pomočnikov v svojih kampanjah proti Slovanom kot so bili ti prikriti

in samozadovoljivi socialisti. Med nemškim narodom so razširili toliko napačnih povesti in naltcevanj glede vsega ruskega in slovanskega, da je narod centralnih držav, vštevši celo nekatere prevarene Slované v Avstriji željno pričakoval vojne — proti Rusiji.”

Mimogrede — dr. Goričar je tako navdušen za Rusijo, da bi jih kaj lahko dobil grdo po grbi, če bi danes prišel s tem navdušenjem v Rusijo.

Ampak za zdaj imamo Goričarjev nauk o vdanosti nemških — in tudi ogrskih — socialistov do nemške in avstrijske vlade.

Stvar postaja polagoma smešna. Četudi ni mogoče smatrati Goričarja za humorista, se zdi, da ga bomo kmalu spoznali za komedijanta.

Pasja dlaka! Na Nemškem ni bilo nikdar nikdar socialistovskega zakona, ki je bil v resnici protisocialistovski zakon. In v Avstriji ni bilo zloglasnih izjemnih zakonov, ki so bili prav tako naperjeni proti socialistom!

Dr. Goričar ne ve o njih — torej jih ni bilo. Ali pa, če so bili, so bili le za šalo; burka, da se preslepi svet. Bismarek ni niti svojega glasovitega psa tako ljubil, kakor socialiste!

Vsa politična zgodovina zadnjih desetletij obsega najostrejšo opozicijo socialne demokracije proti vladam, ki se je pogostoma izražala v revolucionarnih nastopih; na drugi strani pa zapisuje brezobzirno, pogostoma okrutno in krvavo preganjanje socialistov. S političnimi procesi proti socialistom bi se lahko napolnile debele knjige. Na tisoče let ječe je bilo prisojenih socialističnim agitatorjem; sodbe niso bile navadno le drakonične, ampak naravnost barbarične. Nobeno sredstvo

ni bilo v Nemčiji, Avstriji, na Ogrskem, na Hrvaškem prepodlo v boju zoper socialiste. Najemane krivih prič je bilo prav tako "državno moralno", kakor vtihotapljanje provokatoričnih agentov v organizacije. Povesti srednjeveške groze bi se lahko pisale iz persekucij, ki so se vodile proti socialistom. Koliko je bilo štrajkov, koliko političnih demonstracij, pri katerih so padali ranjeni in mrtvi! Iz avstrijskega parlamenta je policija siloma nosila socialistične poslance. Boj za splošno volilno pravico leta 1905. je bil nevtajivo revolucionaren. V Budimpešti je Tisza koncentriral armado z infanterijo, kavalerijo in artilerijo zoper socialiste.

Ali naš avtor je čarovnik. On zna iz rebelov napraviti vladne hlapce.

Da gre drju. Goričarju v resnici za vse kaj drugega, kakor za dokaz, ki bi ga bilo pričakovati po naslovu, dokazuje večji del njegove nadaljnje razprave. Pod napačno pretvezo bi rad porušil socializem, domišljajoč si, da izvrši nalogo, ki so si jo izbrali že močnejši pred njim, ne da bi bili dosegli namen.

Da je Goričarjev smoter res tak, nam kaže na primer sledeči stavek njegovega spisa:

"Vsi ljubitelji miru ter občudovalci mednarodnega socijalizma morajo občutiti danes močno razočaranje, ko spoznavajo, da ne more socialna demokracija nikdar izvesti svoje domnevane misije, da prinese svetu trajen mir, dokler bodo obstajali tarifni zidovi, katere je treba braniti v interesu industrij, za zavarovanje katerih so bili ti tarifni zidovi zgrajeni.

Socijalni demokrati vseh vojskujočih se narodov, posebno pa sedaj in v tako industrijaliziranih deželah kot je Nemčija, so pokazali, da morajo stati na strani svojih vlad kot vsi drugi državljani, ki odobravajo militarizem in pangermanizem, nadalje imperijalizem ter vse druge škodljive teorije, ki so povzročile to vojno ter bodo povzročile vse bodoče vojne.

Nemški socijalisti so sami dokazali, da so le sinovi svojih pradedov, ki so bili od prvega pričetka zgodovine največji oboževalci princev, kraljev in cesarjev, ter vse glorijske, pompe in slave, ki gre roka v roki z vojaško avtokracijo."

Zdi se nam, da dr. Goričar pravzaprav ne more biti zelo razočaran. Kajti med obćudovalce mednarodnega socializma se menda ne šteje. Da bi ga bil v prejšnjih časih kaj posebno obćudoval, se nam pa tudi ne zdi verjetno, ne le zato ne, ker ces. kr. konzuli navadno niso socialisti, ampak tudi zategadelj ne, ker bi bil tak nenaden preobrat v mišljenju in sodbi nemogoč za resnega moža.

Obćudovati pa tudi ni mogel mednarodnega socializma, ker dokazuje z vsako vrstico, da ga ne pozna in ne razume.

Pravi, da ne more socialna demokracija izvesti svoje "domnevane misije," da prinese svetu trajen mir, dokler bodo tarifni zidovi.

O takih rečeh je treba vendar nekoliko bolj natančno govoriti. Ako čita človek ta članek, bi moral misliti, da se je socialistična Internacionala ustanovila kot nekakšna kosmopolitična pacifistična stranka. "Njena domnevana misija" — to se glasi tako, kakor da je trajni mir prvi in

poglavitni namen socializma, medtem ko je njegovo ostalo delo le pripomoček za dosego tega namena.

Če je mnenje drja Goričarja tako — in po njegovi pisavi bi bilo na vsak način tako soditi — tedaj je to njegova kardinalna zmota.

Če je dr. Goričar spoznal, da ne bo trajnega miru, dokler bodo tarifni zidovi, nima to njegovo zelo pozno spoznanje nič opraviiti z razočaranjem zaradi socialističnih nauk. Ako bi socializem tako poznal, kakor ga mora poznati človek, ki ga namerava uničiti, bi vedel, da je socializem to in še nekaj več učil od začetka, vsaj od tedaj, odkar se je postavil na strogo znanstveno podlago, za kar gre — tudi če je Goričarju neljubo — baš Marxu največja zasluga. Ne pravimo, da edina, kajti tudi drugi so delali na znanstveni utemeljitvi socializma, pač pa mu gre največja zasluga.

Tarifni zidovi niso vse. V procesu gospodarskih nasprotij igrajo svojo vlogo; toda carine niso temeljno zlo, temveč le posledice kapitalističnega sistema, ki je označen s privatno lastnino produktivnih sredstev.

Zdi se, da je privatna lastnina drju. Goričarju zelo pri srcu; to kaže na nekem poznejšem mestu in kasneje se zmenimo tudi o tem. Ampak za sedaj povdarjamo, da ne išče socializem posameznih simptomov družabne bolezni, ampak kal in vzrok bolezni same.

Kaj je pravzaprav jedro socializma? Kakšno je njegovo izhodišče?

Dr. Goričar spada očitvidno med tiste ljudi, ki mislijo, da začenja socializem z zahtevo: "Tak

ie svet hočemo imeti! Halo! Na noge, socialisti! Postavimo se na mesto Boga očeta in ustvarimo si svet po svoji volji!”

Če bi bil socializem res tak, bi imeli Goričar in vsi njegovi somišljeniki prav, da bi se nam smejali. Tudi mi bi se smejali človeku, ki bi ustanovil stranko z namenom, da izsili tropično vegetacijo po vsej zemlji in pričara ljudem življenje brez dela.

Na srečo pa socializem ne pričinja z nobeno utopijo in sploh z nobeno zahtevo. Preden pride tako daleč, da formulira zahteve, ima mnogo mnogo drugih opravkov.

Začetek socializma je vprašanje.

Kakšna je sedanja človeška družba?

Kadar je socialist sprožil to vprašanje, se ne zadovoljuje s površnim odgovorom. Da je družba razdeljena v narode in države, da se ločijo ljudje po polti, spolu, veri, jeziku, temperamentu, itd.; da imajo razne države razne uredbe, da so na svetu bogatini in reveži, da je kulturna stopnja neenaka ne le v raznih deželah, ampak tudi v vsaki deželi posebej med različnimi ljudmi; da so nekateri ljudje srečni, drugi nesrečni, nekateri zdravi, drugi bolni, to so poleg mnogih drugih dejstva, ki pa vendar ne rešujejo družabnega vprašanja, oziroma ne dajejo zadostnega odgovora nanj.

Da je mogoče pravilno postaviti družabno vprašanje, se mora vse, kar je utemeljeno v naturi sami, ločiti od onega, kar je človeška uredba. Socializem se ne more ukvarjati s problemom, kako bi črnici dobili belo polt in kako bi se Siciliancu vcepil skandinavsko hladan tempera-

ment. Prirodo moramo vzeti tako, kakršna je, in z njo vred tudi sedanjega človeka, ki je del te prirode.

Na ta način dobimo družbo, ki jo moremo preučiti z ozirom na njene dobre in slabe strani

Tedaj spoznavamo, da ima ta družba marsikaj dobrega. Socializem ni tega nikdar tajil. Kdor meče kratkomalo vse, kar je na svetu, brezobzirno na gnojišče, ne ravna socialistično. Toda poleg vsega dobrega je mnogo slabega, zelo slabega; in zlo prevladuje dobro. Tudi odkritosrčni sociologi, ki niso socialisti, priznavajo to dejstvo.

Če se pojmi strogo jemljejo, je naloga sociologije dovršena, kadar je dognala, kakšne so družabne razmere v splošnem in v posameznostih. To je že veliko delo, za katero je treba jemati pomoči od vseh mogočih znanstvenih panog.

Socializem pa mora odtod dalje.

Kadar leži sodobna družba pred njim razgaljena, opisana in definirana, je njegovo glavno vprašanje: Zakaj?

Danes je tako, kakor je. Tako, kakor mora biti. Kajti vedno je vse tako, kakor mora biti. To je zakon. "Če bi bili ljudje drugačni, bi bilo drugače na svetu" — je lepa fraza, toda nezmiselna. Ljudje pač niso drugačni, ampak taki. In sicer iz gotovih vzrokov. Če ne bi bilo strojev, če ne bi poznali rabe in učinkov električne sile, bi bilo tudi drugače na svetu.

Za znanstveno metodo nima tak "če" nobenega pomena. Absurden je. In absurden je tisti "socializem", ki pravi: "Izpremenimo ljudi! Kadar bodo vsi ljudje dobri, bo paradiž na zem-

lji." Prav tako bi lahko rekli: "Pojdimo volkovom pridigat krščanstvo!"

Zakon vzročnosti velja od solnčnega sistema do bacila, za gibanja v Rimski cesti in za človeško družbo.

Naloga je torej, spoznati, zakaj je družba taka in ne drugačna; zakaj poraja ta družba to in ono zlo, ki ni nujno utemeljeno v naravi sami, ampak je pač nujna posledica družabnega sistema.

Zakaj?

Če najdemo odgovor na vprašanje, to se pravi, če spoznamo prave vzroke družabnega gorja, moremo še le razmotrivati, ali je mogoče odpraviti te vzroke ali ne.

Taka je metoda socializma, in le taka metoda more biti uspešna.

Raziskavajoč družabne razmere spoznavamo v glavnem dvoje:

Sedanja družba ni nič večnega. Družba se izpreminja. To seveda ni presenetljivo odkritje. Vse se izpreminja, solnce, ki se zdi ljudem simbol stalnosti, in zvezde, o katerih pojo pesniki, da so večne; izpreminjajo se elementi, ki sestavljajo družbo, in elementi, ki vplivajo na družbo. Naravno, da se mora tudi družba sama izpreminjati.

Toda kako?

Pogledati je treba iz sedanjosti v preteklost, da se dobi slika človeške družbe v najrazličnejših časih, kolikor je le mogoče poseči daleč nazaj. Torej: Zgodovine človeške družbe je treba. Ne tiste zgodovine, ki govori o knezih, kraljih in cesarjih, o posameznih velikih možeh, ki so baje

s svojo individualno močjo določali vsak svojo dobo. Kakor razodeva geologija izpremembe zemlje, velike in male njene revolucije in sestavlja iz njih popolno evolucijo ter nam kaže, kako je iz prvotne zemlje po teh in onih stopnjah nastala sedanja zemlja, tako potrebuje socializem objektivno zgodovino človeške družbe od njenih primitivnih začetkov do današnjega dne. In kakor išče geologija vzroke izprememb v svoji panogi, tako jih išče socializem na družabnem polju.

Darwin, ko se je popolnoma prepričal o izpremembah živih oblik na zemlji, se je trudil, da najde zakon izpreminjanja. Znanosti ne zadočuje, če dožene, da nekdanj ni bilo sesalcev in ptičev, da so živeli na zemlji mamuti in medvedi brlogarji, ihtiosaurusi in arheopteriksi, pa da so izumrli; tudi kadar spozna, da so se višje oblike razvile iz nižjih in da je človek dosedanji vrhunec tega razvoja, ne more biti zadovoljna. Mori jo vprašanje: Zakaj?

In če najde tukaj vzrok in tamkaj vzrok, hoče vedeti, ali je med temi vzroki, če jih je več, zveza; ali so navidezno različni vzroki faktično en sam vzrok; ali je med različnimi vzroki eden temeljni, bivstveni vzrok; ali razodeva ta vzrok zakon izpreminjanja, zakon razvoja?

To mora tudi socializem dognati z ozirom na človeško družbo in njene izpremembe.

Tudi črta družabnih izprememb kaže pot od nižjega do višjega, od primitivnejšega do kompliciranejšega, od kaotičnega do bolj in bolj sistematičnega. Tudi družba ima svoj razvoj.

Toda — kaj ga določa?

V posameznostih gotovo vplivajo različni vzroki. Nihče ne bo tajil, da bi bilo svojčas v Avstriji marsikaj drugače, ako bi bil na mestu Jožefa II. sedel kdo drugi na prestolu; suženj okrutnega gospodarja je bil bolj trpinčen, kakor če je bil njegov lastnik mehkejšega srca; brez Gutenberga bi se bilo tiskarstvo v Evropi pozneje vdomačilo. Toda to ne doseže jedra družabnega zakona. Za Jožefov prosvetljeni absolutizem so morali biti pogoji in za suženjstvo so morali biti.

Treba je torej poseči bolj globoko.

Kaj je najvažnejši element družabnega življenja?

Delo!

Spoznanje dela, njegovih sredstev, njegovega razvoja, njegovih vplivov — to je ključ do spoznanja družbe in njenega razvoja.

Brez dela je družba nemogoča. Mogoča je brez države, brez krone, brez denarja, brez borze — le brez dela ni mogoča.

Če je to dognano, je treba vedeti, kako vpliva delo na družbo, kako je vplivalo v preteklosti in kako vpliva v sedanjosti. V ta namen je treba dobiti zgodovino dela. Kadar se začne preučavati ta, se spozna, da je čudovito pestra, da pa vlada tudi v njej zakon razvoja.

Delo se ne more ločiti od delovnega sredstva. Z zgodovino dela vred se mora spoznati zgodovina delovnega sredstva.

Kakovost delovnega sredstva, njegova porabnost in učinkovitost je vplivala na oblikovanje človeške družbe in na izpremembe njenih oblik, s tem pa tudi na ves način življenja bolj ka-

kor vse druge. Odkritje ognja oziroma načina, da se umetno proizvaja ogenj za človeško porabo, je bilo v davnimi neizmerno večjega pomena, kakor v novem veku kronanje Napoleona za francoskega cesarja. Poraba železa za orodje je revolucionirala vso družbo svojega časa. Vprega parne sile je mnogo mnogo mogočnejše vplivala, kakor vse krščanstvo.

Ta razvoj zasleduje socializem od prvega kamna, ki ga je divjak pobral, da razbije pretrdo lupino ali pa da ubije zver, do današnjih čudežev tehnike, in preiskuje, kaj je vsako delovno sredstvo pomenilo za svojo dobo in kako je vplivalo na družbo in njeno življenje.

Pri tem se razodeva, da je poleg kakovosti največje važnosti last delovnih sredstev. Eno je z drugim v zvezi. V dobi najprimitivnejšega orodja, ki se je takorekoč po tleh pobiralo, je bil primitivni komunizem najlogičnejši način življenja. Tolpa je najbolje uspevala, če je gojila čim večjo solidarnost. Danes je imel eden več sreče na lovu, jutri drugi, ampak za vse je bilo najbolje, če so skupno použili, kar so s skupnim naporom dosegli.

Delovno sredstvo se je moralo toliko razviti, da je postala gotova delitev dela mogoča in potrebna, da se je mogla razviti privatna lastnina. Tudi tedaj se to ni zgodilo naenkrat. Dolgo je prevladovala komunistična lastnina, preden so nekateri predmeti postali privatna last, ki je potem segala dalje in dalje. Ostanki komunizma so se pa ohranili prav do naših dni, ne le med divjaki, ampak še v kapitalistično kulturni Evro-

pi. Kučna zadruga pri Hrvatih, "mir" na Ruskem i. t. d. so žive priče.

Privatna lastnina, ki se je mogla ustanoviti le pod vplivom izpopolnjenega in diferenciranega delovnega sredstva, je bila neizogiben pogoj za ustanovitev sistema podrejenosti in predpostavljanja, za družabno obliko, iz katere se je razvila država, in za postanek razredov.

Vzporedno z razvojem delovnega sredstva koraka družabni razvoj.

Zgodovina ne vprašuje, če nam je tako všeč ali ne. Tako je. Tukaj je ključ in rabiti ga moramo, če hočemo odpirati zaklenjena vrata.

Sledeča nepremagljivim zakonom razvoja, ne pa volji posameznih ljudi, je dospela družba v svojo kapitalistično dobo.

Tudi njo označuje delovno sredstvo. Dr. Goričar z vsemi nasprotniki socializma vred lahko išče z drobnogledom, kaj da je karakteristični znak naše dobe; lahko najde pri tem raziskovanju mnogo zanimivih znakov; toda vse, kar mu pride tako pred oči, more pokazati le znamenja posledic. Prvotni vzrok je v delovnem sredstvu: V stroju in v mehanični sili sploh.

Privatna lastnina se je razvila v davni dobi in je polagoma bolj in bolj izpodrivala skupno last, dokler ni naposled popolnoma prevladala. Ko se je praktično uveljavila, je postala privatna lastnina tudi podlaga pravnega reda v družbi. Tako je sama sebe sankcionirala.

Privatna last je postala faktično sveta. "Božja" zapoved "ne kradi!" ne more imeti mnogo pomena v komunistični družbi. Tatvina je logična sestra privatne lastnine. Ko so stari Slovani

še živeli v komunizmu, v "občini," medtem ko so tedanji "zgodovinski" narodi že davno imeli države urejene na podlagi privatne lastnine, je rimski pisatelj, govoreč o slovanski gostoljubnosti, dejal: "...njih gostoljubnost je tako velika, da gostitelj tudi krađe, le da more obdarovati tujega gosta."

Jasno se tukaj vidi, kako različno je mišljenje v družbi s privatno lastnino od onega v komunistični družbi. Staremu Slovanu ni bilo treba krasti, da obdaruje svojega gosta; dal mu je dar od tega, kar je bila last občine, to se pravi skupna last, in gost je bil obdarovan na ta način v imenu vse občine. Rimljan, ki ni poznal komunističnega načina življenja, ampak je po uredbah svoje države mislil, da mora imeti vsaka stvarca svojega osebnega gospodarja, je videl tatvino, kjer je v resnici ni bilo.

Privatna lastnina je popolnoma prevladovala, bila pravno utrjena in zavarovana ter cerkveno posvečena, ko je parna sila prišla v človeško službo. Bilo je torej naravno, da so tudi nova tehnična sredstva postala privatna last. Ali ta izprememba ni povzročila le nekoliko reform v družbi, temveč jo je temeljito revolucionirala.

Stroj je dražji od vsega tistega orodja, ki je služilo izdelovanju pred njega iznajdbo. Lastnik stroja ni mogel postati vsak navaden rokodelec, kajti bil je predrag. Čimbolj je prihajal v proces produkcije, tem večje število ljudi, ki so dotlej imeli pogoje za to, je bilo odvrženo od samostalnosti. Da postane mojster, sam svoj gospodar, je potreboval rokodelec včasih le primerno strokovno znanje in nekoliko prihrankov. Za na-

bavo dragih strojev mu izurjenost nič ne pomaga, toliko si pa kot rokodelski pomočnik tudi ne more prihraniti, da bi mogel zgraditi veliko tovarno.

Kakor je zmagoval stroj, tako je postajalo življenje malih obrtnikov težje in težje. Zmagovati pa je morala mašina, ker je mehanična sila neprimerno učinkovitejša od telesnega dela.

Staro se je seveda upiralo novemu. To je bilo vedno tako. Tudi kamen se je pred tisočletji upiral kovini; novo orodje in orožje iz bakra in brona je povzročilo hude boje s konservativci, katerim je bil kamen že posvečen. Vse, kar obstoji, se bojuje za svoj nadaljni obstanek; slabejše se mora pa vendar umakniti močnejšemu.

V boju z malo produkcijo mora biti stroj brezobziren. Vse tožbe o trdosrčnosti in okrutnosti so pri tem nepotrebne in zelo kratkovidno je preklinjanje sebičnih kapitalistov in "hudobne" buržvazije. Kjer se bojuje nov produkcijski sistem za svojo zmago, morajo švigati iskre in padati žrtve. Kajti stroj zahteva po svoji naravi produkcijo v velikem. Stroj lahko mnogo producira in zato hoče mnogo producirati. Seveda ni v tem nobeno čarodejstvo; ampak to je, da je bil v stroj vložen denar, ki se mora vračati iz njega pomnožen. Čimbolj pomnožen, tem bolje. Torej je treba, da producira stroj veliko.

V vsakem oziru zahteva stroj koncentracijo. Bolj ekonomično je zgraditi eno tovarno z množičnimi stroji, kakor postavljati za vsako mašino poseben dom; ena uprava je cenejša od desetih; koncentracija zmanjšuje konkurenco; cenejše je za podjetje, če ima svoje lastne rudnike, šume,

železnice itd., kakor če mora kupovati rudo, premog, les, surovine od drugih in če mora izročati dovoz potrebščin in razvoz blaga drugim podjetnikom.

Vse v moderni strojni produkciji kriči po koncentraciji.

Ko se je pričel veliki preobrat v produkciji, so tisti elementi, ki so jo imeli dobiti v roke, silno občutili zapreke, utemeljene v tedanjih političnih uredbah. Fevdalna družba se je bila organizirala po svojih razmerah. V njej so imeli veljavo veliki zemljiški posestniki, zakaj v lastni zemlji je bila tedaj največja materialna moč. Baron kot gospodar hribov in dolin je bil tudi gospodar zemljiškega dela in pridelkov, obenem gospodar ljudi, ki so opravljali delo na zemlji.

Materialna moč fevdalnih gospodov je ustvarila tudi tisto politično obliko družbe, ki je bila zanje najugodnejša. V fevdalnih gospodarskih razmerah je morala tudi država biti fevdalna.

V tej državi se je pa začelo porajati novo gospodarstvo. Novo delovno sredstvo mu je odpiralo široko polje, stare državne uredbe so ga ovirale vsepovsod. Fevdalizem je branil, kar je bil ustvaril sam in je dejal o svojih uredbah, da so posvečene. Interesi vladajočih so bili vedno posvečeni in sveti. Toda mlado meščanstvo se ni mnogo oziralo na to; svetost mu ni imponirala, kajti spoznalo je, da ga tlači in pritiska in da davi njegove interese.

Nastopilo je torej proti starim uredbam, in ker ni hotelo naravnost izreči, da se bojuje za možnost profita, je zapisalo človeške pravice na svojo zastavo. Seveda je bilo med ljudmi, ki so

zagovarjali in utemeljevali take ideale, tudi mnogo poštenih, prepričanih ljudi. Bilo je tudi mnogo takih, ki so mislili, da tirjajo res čiste ideale, pa so se v resnici vendar bojevali za svoje materialne koristi.

Ker jim fevdalna država ni dala, kar se jim je zdelo potrebno za njih gospodarski razvoj, so nastopili proti tej državi; njih boji so bili revolucionarni. In ker so se na njih zastavah bleščale človeške pravice, ni bilo težko pridobiti za meščansko revolucijo vse zatirane elemente, torej tudi proletariat, brez katerega ne bi bili nikdar mogli zmagati.

Nič ne obžalujemo, da je proletariat pomagal v tej revoluciji, dasi ni prinesla njegove zmage, temveč je celo ustvarila razmere, v katerih se je razvilo njegovo posebno razredno trpljenje.

Izraz "pomoč" je pravzaprav preslab za tedanji proletariat. Delavstvo je dalo največ bojevnikov in v mnogih slučajih je vodilo vse gibanje. Ali bojevalo se je vendar za buržvazijo, za svojo nastajajočo zatiralko.

Drugače pa ni moglo biti. Industrijalni kapitalizem je bil šele v povoju, njegova moč je bila skromna, ustvariti še ni bil mogel tistega proletariata, ki bi lahko spoznal svoje lastne prave interese in bil dovolj močan, da se bojuje zanje. Faktično je bilo tedaj treba pomagati buržvaziji na kónja.

Kar je oviralo ves napredek, je bil fevdalni sistem. Porušiti njegovo zgradbo je bila najnujnejša naloga. Revolucijo zoper fevdalizem so razumeli tudi kmetje. Ta element, ki spada dandanes med najkonservativnejše, je takrat postal re-

volucionaren, ker so mu tako velevali njegovi interesi. Rešiti se baronskega gospodstva je bilo za meščane in za kmete enako koristno.

Bilo je naposled tudi za delavstvo koristno, dasi še le v drugi vrsti. Fevdalizem je oviral tiste razmere, v katerih se more delavstvo šele razvijati, dasi v hudem trpljenju. Obenem je padec fevdalnih političnih razmer odstranil največje zapreke s poti, na katero je delavstvo moralo priti, da je postalo sposobno za svoj lastni boj in da se je moglo pripraviti nanj.

Delavstvo je bilo v resnici v vseh meščanskih revolucijah hudo ogoljufano. Stradalo je, prenašalo je vse težave in muke bojev, prelivalo je svojo kri, a ko je prišlo meščanstvo z njegovo požrtvovalno pomočjo na krmilo, je utrdilo svojo oblast in jo rabilo zoper proletariat.

To pa le potrjuje nauk, da imajo ideali v praktičnem življenju zelo majhno veljavo; v vseh velikih bojih odločujejo interesi, in sicer interesi tistih, ki imajo moč. Takrat je bila to buržvazija. Delavstvo, močno po številu, se je bojevalo le v službi buržvazije. Za svoj lastni boj samo še ni bilo sposobno in zanj tudi razmere še niso bile dozorele. Tako so morali vsi sadovi pripasti buržvaziji.

Uspeh meščanske revolucije je bil vendar velik napredek, celo največji, ki je bil v tedanjih razmerah mogoč.

Če se zgodovina stvarno presoja, se mora sploh priznati resnica, da je vse, kar je, moralo tako nastati, kakor je nastalo. Kar se je kdaj doseglo, je bilo največ, kar se je v dotičnih razmerah moglo doseči.

Lahko je danes reči o preteklosti: "Če bi se bilo to in to storilo, bi se bilo doseglo to in to." V marsikaterem slučaju je to lahko resnično. Ampak tisti "če" pomeni vedno, da bi bile morale biti razmere za dotični slučaj drugačne, kakor so bile. Tak "če" je dober za filozofijo, ne pa za praktično zgodovino. Ta je od konca do kraja absolutno taka, kakršna je morala biti.

"Če se ne bi bila zgodila ta ali ona napaka, bi bile narodu, državi, razredu, človeštvu prihranjene te in one težave," pravi filozof. In lahko ima prav. Toda kar je z njegovega stališča napaka, je bilo v dotičnih razmerah nujno. Zakaj je storil Napoleon pri Waterloo napako, da je proti svoji navadi predolgo spal? Zato, ker jo je moral storiti; bil je pretruden in zato je bila njegova napaka nujna.

Historični filozofiji zato ne odrekamo gotove cene. Ako nam pokaže napako v preteklosti, nas s tem upozarja, da se ji izognemo, ako pride mo v sedanjosti ali bodočnosti v podoben položaj. Toda preteklost se ne da izpremeniti. Taka je, kakršna je, in tako se je razvijala, kakor se je morala razvijati. Včasih je bil v njej napredek, včasih nazadovanje. V splošnem je bilo več napredka kakor nazadovanja. Svota vseh diferenc med napredkom in nazadovanjem označuje dejanski napredek človeštva.

Tudi zmaga buržvazije nad fevdalizmom je bila kos napredka.

Toda kakor se v vsej preteklosti proces razvoja ni dovršil z nobeno akcijo, z nobeno revolucijo, tako tudi napredek, ustvarjen z meščansko

revolucijo, ne pomeni vrhunca. Nove razmere so bile porojene zato, da se rode iz njih zopet nove.

Ko se je meščanstvo dvignilo zoper privilegirane razrede fevdalizma, je družba imela obliko države. V državi se je izvršila buržvazna revolucija in njen namen je bil osvojitve te države.

Dva poglavitna vzroka sta bila ta :

Vsaka meščanska revolucija je bila večalimanj omejena na tisto državo, v kateri je buržvazija v tistem času dozorela za revolucijo. Zato je tudi iskala svoje cilje v mejah svoje države in po zmagi jih je tam uveljavila.

Oblika države je pa meščanstvu popolnoma ustrezala. Nobenega razloga ni videla, da bi jo odpravila. V državi je buržvazija lahko uveljavila svojo oblast; tam se je postavila na mesto gospodstva in upognila proletariat pod svoje žezlo.

Oblast meščanstva je bila nacionalna. S pomočjo države je kapitalistična buržvazija utrdila svojo moč in pospeševala svoje interese. Ker se je to godilo v vsaki državi posebej, so morala tudi med državami nastati nasprotja.

Polagoma se je skozi kapitalistični nacionalizem prerival že internacionalizem. Toda premagal še ni prvega. Kapital, ki se je doma povečal do take velikosti, da ni našel v lastni deželi več prostora za naraščanje, je iskal prilike za investicije onkraj meja. Korporacije, ki so kakšno industrijo doma že dovolj monopolizirale, so šle potem v tujino, in so gledale, da zatrustajo dotično industrijo tudi po drugih deželah in ustvarijo sčasoma svetoven monopol.

Čim večji je kakšen kapital, tem bolj peša njegov nacionalizem in izpodriva ga internaciona-

lizem. Tako pada polagoma tudi patriotizem velekapitala.

Toda države še stojе. One so še vedno živa oblika kapitalistične družbe. Kljub stremljenju enega, najbolj razvitega dela kapitalističnega profitarstva po internacionalizmu, to se pravi po gospodarskem obvladanju vsega sveta, je kapitalistična politika praktično še vedno nacionalna. V svoji državi predvsem si prikraja zakone za svoje potrebe; iz svoje države iztega prsta po novih trgih; v svoji deželi se upira invaziji tujega blaga.

Kapitalizem prihaja na ta način sam s seboj dostikrat v navskrižje; njegovi nacionalni interesi se često ne strinjajo z njegovimi internacionalnimi interesi. Sploh je v kapitalizmu samem mnogo nasprotij in protislovij, kakor v vsem, kar še ni popolnoma dovršeno, ampak se nahaja še v procesu razvoja. Konflikt med njegovim nacionalizmom in internacionalizmom pa postaja najobčutnejši.

CARINE.

Praktično je kapitalizem vendar še v nacionalnem stadiju. Politično je navezan na državo, ki jo je osvojil in prikrojil po svojih potrebah, dasi je moral tudi v njej napraviti gotove koncesije proletariatu — kolikor se je namreč medtem moč proletariata okrepčala.

Nacionalna organizacija kapitalizma mora izzivati konflikte. Mora; kajti interesi ločenih kapitalističnih držav se ne morejo spraviti v popolno soglasje. Kjer ni soglasja, morajo biti nasprotja in iz nasprotij se morajo porajati konflikti.

Sem spadajo "tarifni zidovi," o katerih govori dr. Goričar.

Carine so v naših časih absolutno kapitalističnega značaja. Ne da bi jih bil šele kapitalizem izumil. Podedoval jih je od fevdalizma, ki je bil pravi mojster na polju vsakovrstnih davščin. Treba je le čitati, kakšne dače je bilo n. pr. v dobi tlačanstva plačevati v podobi cestnin itd. za blago, ki je šlo s Kranjskega v Primorje in v Italijo. Kapitalizem jih je prevzel, reformiral in prilagodil svojim interesom.

Ali tudi tukaj ni soglasja v svetu kapitalizma samega. Proti advokatom visokih carin se oglašajo zagovorniki svobodne trgovine. Ta ločitev ni nacionalna; ne more se namreč reči: Kapitalisti te dežele hočejo visoke tarife, kapitalisti druge dežele zahtevajo odpravo vseh carin. V eni deželi si stoje razni tabori nasproti. To vidimo v Ame-

riki, kjer je bila tarifna politika že dostikrat glavna volilna parola meščanskih strank; zelo izrazovito je to nasprotje v Angliji; enako ga pa lahko zasledujemo tudi v drugih deželah.

Carina ima po naukih svojih zagovornikov vedno "varnost" namen. Dokler je kakšna industrija v deželi še slaba, zahteva carine za svojo zaščito. Revica se je šele rodila; treba jo je torej vzgajati, podpirati in pitati, da ne pogine. Izdelkom enake industrije iz drugih dežel je treba zapreti meje. Zakaj? Zato, ker je tuja industrija močnejša, pa bi lahko ceneje prodajala svoje izdelke in s tem uničila domačo industrijo. Domače ljudstvo mora torej drago plačevati dotično produkte, ki bi jih iz tujine lahko veliko ceneje dobilo; zakaj država mora skrbeti za domačo industrijo. Ne za domače ljudstvo! Če vlada v državi kapitalizem, je logično in dosledno, da skrbi v prvi vrsti za svoje interese, ne pa za ljudske koristi.

Če se industrija okrepča in se ji ni treba bati pogina, vztraja vendar na stari carini, ali pa zahteva še višjo. Tudi to je za "zaščito." Kapitalizem n. pr. iznajde, da plačuje delavcem boljše mezde, kakor drugod.

"To je zato mogoče, ker prodajamo blago lahko za primerno visoke cene. Kaj bi bilo, če bi tuji ceneni izdelki preplavili naš trg? Druga dežela lahko prodaja ceneje, ker je huda izkoriščevalka svojih delavcev. Tam se plačujejo beraške mezde, zato so tudi produkti lahko po ceni. Torej potrebujemo visoke carine, tako visoke, da bodo morali tuji trgovci svoje blago še dražje prodajati, kakor ga prodajamo mi. To se pravi: Z

visoko carino uničimo njih konkurenco. Ako ne storimo tega, pa pride inozemsko blago po ceni na naš trg, nam ne kaže nič drugega, kakor znižati mezde in naši delavci bodo tedaj največji reveži.”

Človek bi mislil, kadar posluša tarifarje, da jim ne prihaja lastni profit niti na um, temveč da skrbe le za blagostanje svojih delavcev.

Kapitalistični svet s svojo sedanjo organizacijo ne pride iz tarifne dileme. Nevarnost pa tiči vedno v carinah. Država, ki je z njimi udarjena, se skuša kolikor mogoče odškodovati s tem, da uvede tudi sama visoke carine zlasti na tisto blago, od katerega je druga država odvisna. Pogostoma se poostre iz te politike izvirajoči konflikti tako, da se tedaj naravnost govori o trgovinski vojni.

Ampak trgovinska vojna je prav lahko predigra pravi krvavi vojni.

Gospodarstvo in politika sta neločljiva dvojčka. Veliko lepše je seveda slišati o idealih v politiki; take fraze izvrstno služijo kot pesek v oči za nezavedno maso, ki pozabi ob takem petju na svoje lastne interese. Toda podlaga domače in zunanje politike je gospodarska, kakor so tudi njeni glavni cilji gospodarski.

Trgovska vprašanja so v zadnjih desetletjih povzročala najostrejšje konflikte in več kakor enkrat spravila Evropo do tistega roba, ki ga je leta 1914. res prekoračila.

Odprava carin bi vojno nevarnost res nekoliko zmanjšala. Odstranila je ne bi popolnoma, ker je za krvave konflikte še mnogo drugih vzrokov.

Toda pogled na dosedanje organizacijo kapitalističnega sveta zadostuje, da zraste cela gomila težav pred našimi očmi.

Razvoj kapitalizma in njegove industrije je zelo neenak. Produkcija, ki je v eni deželi dosegla vrhunec, je v drugi šele v svoji mladeniški dobi, v tretji se je pa šele rodila. Surovine, katerih je v eni deželi v izobilju, so v drugi pičle, v tretji jih pa sploh ni. Pogoji za razvoj te ali one industrije so tukaj zelo ugodni, tam malo ugodni, drugod komaj zadostni.

Neenake so daljave, neenake so transportne prilike.

Denarna vrednost se razlikuje od meje do meje. Celo dežele, ki so tako druga na drugo naslonjene, kakor Avstrija in Nemčija, nimajo enakega denarja; tukaj marka, tamkaj krona. To povzroča velika nesoglasja, in v meddržavni trgovini tudi velike težave.

Ameriški dolar je včasih toliko vreden, kolikor pet kron — njegova normalna vrednost pred vojno — v mnogih slučajih pa komaj toliko kolikor goldinar. Na živežnem trgu, v prodajalnah raznih potrebščin plačuje Amerikanec toliko v centih ali dolarjih, kolikor bi tam plačevali v krajcarjih in goldinarjih. Če potuje po morju, imajo pa njegovi dolarji svojo pravo vrednost, namreč štiri marke, pet kron itd.

Ob vseh teh razmerah si bodo vedno nekateri gospodarski interesi nasprotni, da jih ne bodo prizadeti kapitalisti znali drugače izravnati, kakor s carinami. Nevarnost torej obstoja nadalje.

Da bi mogel kapitalizem izhajati brez carin, bi moral ves obljudeni svet postati eno enotno

gospodarsko področje brez gospodarskih meja in z enotnim gospodarskim zakonodajstvom. Po vsem svetu bi se morala vpeljati enaka denarna veljava. Železniški in parobrodni tarifi bi se morali popolnoma izenačiti. Pošta bi morala dobiti po vseh krajih enake določbe, postati bi morala takorekoč internacionalna. Do dobrega bi se morale internacionalizirati tudi borze.

To je le en del tega, kar bi bil nujen predpogoj za splošno svobodno trgovino.

Ali temu bi se predvsem uprli vsi tisti kapitalisti, ki imajo še premočne nacionalne interese. Zanje je in ostane carina zaščita, katere se ne odrečejo, dokler jo morejo varovati.

Mogočnejši pomislek pa je v tem, da bi država ob tem takorekoč umrla. Kajti izgubila bi svoje najvažnejše funkcije, ki jih ima v kapitalistični dobi. Utonila bi v kapitalistični Internacionali.

Država bi po imenu lahko obstajala nadalje. Če je monarhija, bi kralj sledil kralju po pravu podedovanja; če je republika, bi lahko volila svojega prezidenta. Urejevala bi svoje šolstvo, svoje sodnije, določala zakonite praznike. Ali tega, kar je država v svojem bistvu, ne bi bilo več. Bil bi le teritorij z neko omejeno avtonomijo, ki pa ne bi imel niti toliko oblasti, kolikor je ima sedaj občina.

Nobena država pa danes ni pripravljena, da bi se odpovedala svoji suverenosti; nobena ne mara žrtvovati svoje eksistence ali pa ohraniti le navidezno eksistenco. In kapitalizem se sam še ni toliko internacionaliziral, ni toliko dozorel, da bi vstopil v tako svetovno organizacijo, ki bi morala dobiti vse attribute sedanje države še v

povečani meri in z močnejšo oblastjo, v svetovno organizacijo, v kateri bi razredna nasprotja med kapitalom in delom postala jasna kakor beli dan. Preden bi kapitalizem tako daleč došel, mu tudi ne bi več ostalo časa, da bi izvršil to nalogo.

Ustanovitev Internacionale ni prisojena kapitalizmu, temveč šele njegovemu nasledniku socializmu.

Če bi bile carine edina nevarnost, ki jo kapitalizem pripravlja miru, ne bi bila stvar še tako čbupna, kaor v resnici je. Toda zlo tiči bolj globoko, tako globoko, da ga kratkomalo ni mogoče izkoreniliti, dokler ostane družabni red kapitalističen. Seveda je križ, da ljudje večinoma ne segajo radi v globočine, ampak se dajo varati z zunanjimi, površnimi oblikami in pojavi. Odtod prihaja tudi sovraštvo do socializma, ki zahteva poglobitev brez obzira na to, če morajo vsled tega padati razni stari predsodki. Ljudem so namreč baš predsodki zelo dragi in jih tako neradi žrtvujejo kakor zdravo roko. To je človeku prirojena konservativnost, ki se je skozi vse vekove upirala "novotarijam". Četudi jih ni mogla nikdar prepričati, ako jih je zahteval zakon razvoja, jih je vendar ovirala in pogostoma so s starim vred njeni zastavonoše in oprode tudi sami propadli. Tisti, ki so zmagali z novim, so pa tedaj sami postali konservativni in kdor je hotel ali učil še kaj novejšega, je bil njih sovražnik.

Razumeti je to pač prav lahko. Toda večni razvoj, ki se absolutno nikdar ne da ustaviti, se ne zmeni za to. Njegova pot drži vedno iz starega v novo, iz novega v novejšo, kmalu pa zastari

zopet najnovejše in se mora umakniti še novejšemu.

Kapitalizem je moral voditi hude boje, da je premagal svojega prednika. Čuditi se mu ni, da hoče sedaj držati pridobljene postojanke za vsako ceno. Ali če je sedanjost njegova, mora vsak, kdor veruje v zakon razvoja, razumeti, da ne more biti bodočnost njegova. Kakor mora poginiti vse, kar je nastalo, se bo tudi kapitalistični sistem moral umakniti. In treba je spoznati, komu se bo umaknil.

Zato je treba predreti v bivstvo kapitalizma samega, da se spozna njegova konstitucija, njegova moč in njegova slabost in sila, ki ga razdene.

KAPITALISTIČNA KONKURENCA IN KOLO- NIJALNA POLITIKA.

Poglavitno sredstvo kapitalizma je industrija, ki producira v njegovih rokah za profit. Za privatni kapitalizem ni prvo vprašanje: "Koliko potrebujejo ljudje mojega blaga? Koliko ga moram producirati, da ne bodo čutili pomanjkanja?" Njegov problem je ta: "Kako dosežem s svojim blagom največji dobiček?"

Delati profit je kapitalistov poklic. Toda ne le eden, temveč vsak kapitalist ima ta poklic in pri tem si morajo hočeš ali nočeš prihajati navskriž. Vsakdo hoče prodajati več, čim več mogoče, ker prinaša to toliko več dobička. Čim bolj doseže kdo ta cilj, tem bolj oškoduje svoje tekmece. Ti gledajo, kako bi se branili, prvi pa skuša povečati svojo napadalno moč in si čim bolje zavarovati uspehe.

Ta boj se tako jasno odigrava pod našimi očmi, da ga slepec ne more prezreti. Vsak trgovski plakat, vsak oglas, vsak potujoči agent, vsak nov aranžma v izložbenem oknu je konkurenčno sredstvo. Na tisoč glav najemajo kapitalisti, da porabijo delovno moč njih možganov za uspešnejšo konkurenco.

Ta tekma je boj. Včasih je odkrit, včasih zahrbtn, včasih pošten, včasih nepošten, vedno pa gre za tem, da uniči tekmece, tudi če ne priznava nobena stranka tega namena, celo če se ga ne zaveda. Drugačen niti ne more biti cilj, zakaj vsak

konkurent hoče doseči čim večji uspeh; ta je pa šele tedaj popoln, če je vsa konkurenca sploh izpodbita. A tudi če ne bi bil ta ali oni tekmeec tako pohlepen, da bi hotel zaradi povečanja svojega dobička uničiti druge, mora iti po taki poti zaradi svoje varnosti. Ako ne postane sam močnejši na račun družega, se lahko zgodi, da se ta drugi okrepča in mu postane nevaren. Torej mora preprečiti njegovo ojačanje in sebi pridobiti večjo moč. A ker je tekmecev več, bo v obrambi svojih interesov tem bolje obstal, čim več moči združi v svojih rokah. Tudi zanj velja geslo, da je ofenziva najboljša defenziva.

Tak boj ne more biti drugačen, kakor brezobziren. In v resnici je tak. Veliki uničuje manjšega, velikega pa še večji, in da bi se obvaroval te usode, bi vsakdo rad postal največji.

Nevarnost kapitalizma se povečava, kadar postane njegova industrija premočna za lastno deželo. To se zgodi iz različnih vzrokov.

Industrija je odvisna od mnogih faktorjev, poglavitno od surovin, od gonilnih sil, vode, premoga, od zadostnih in sposobnih delovnih moči, fizičnih in intelektualnih, od prometnih sredstev.

Kjer ni surovin, se pač lahko nabavljajo iz drugih krajev; toda ob sicer enakih pogojih bo industrija bolje cvetela tam, kjer ima material pred nosom, kakor v deželi, ki ga mora importirati. Seveda so lahko kraji brez zadostnih lastnih surovin sposobnejši za kakšno industrijo, če ji prihajajo drugi faktorji v prid. Ako je na primer v deželi znana dobra metoda produkcije, ki je drugod ne poznajo, se s tem lahko bogato izravnajo večji stroški transporta.

Na vsak način se razvija industrija tem ugodneje, čim boljši so pogoji. Da jih kapitalizem izrablja, kolikor boljše jih more, se razume samo po sebi. V svojem razvoju pride ta ali ona industrija do točke, kjer ji postane domači trg pretesen.

Kadar se tako razvije, da pride večina prebivalstva v službo industrije, se mora to neizogibno zgoditi. Glavna masa konsumentov v industrijski deželi je delavska. Ta živi od svoje plače. Ona bi morala pokupiti večino industrijskih, to se pravi svojih lastnih produktov, da bi se mogli spečati na domačem trgu. To je pa nemogoča reč.

Delavci dobivajo plačo, ki pa od daleč ne dosega tržne vrednosti njihovih produktov. Delavec ne more kupiti svojega izdelka s tistim denarjem, ki ga je sam dobil zanj. Torej ne more delavstvo pokupiti svojih produktov, tudi če bi jih potrebovalo.

Domači trg je prenapolnjen. Blago se pa vendar mora prodati, ker se drugače ne izpremeni v denar in ne prinese profita. Edini izhod je ta, da se poiščejo tuji trgi.

Dokler hodi le eden čez mejo na semenj, je vse zlo le v tem, da se tuji odjemalci tem bolj izkoriščajo, čim bolj so oddaljeni od moderne civilizacije, od središč velike industrije. Afriški zamorci so plačevali z dragoceno slonovo kostjo ničvredne steklene kroglice in cenene pisane trakove. Z moralnega stališča je bila to zanikrna goljufija. K tistim zamorcem so prihajali tudi krščanski misionarji, učitelji najvišje morale. Toda nič se jim ne more zameriti; saj so hodili v črne kraje učiti morale in božjih zapovedi in pogojev izveščanja le zamorce, ne pa navihane bele agente.

In ker niso zamorci goljufali belih, so misionarji lahko molčali o takih kupčijah. Tako temeljito so navadno molčali, da so jih satirično razpoloženi ljudje imenovali agente kupčijskih agentov.

Vsa stvar postane sitnejša, kadar se pojavi na svetovnem trgu to, kar velja na domačem: Konkurenca.

Nobena dežela nima po naturi privilegija, da bi le ona izvažala blago. Do te stopnje pride sčasoma vsaka industrijska dežela, ker se z razvojem v vsaki množi industrijsko prebivalstvo napram agrarnemu, ker se v vsaki kupčijo izdelki tako, da jih ni mogoče porabiti na domačem trgu.

Za produkcijsko zmožnost moderne industrije postaja polagoma tudi svetovni trg pretesan. Začetkoma si je še misliti, da se veletrgovina kolikor mogoče izogiblje konfliktom in se kupčuje po neizrečenem dogovoru. Ti delaš profite tukaj, jaz jih bom tam.

Ampak kakor v manjšem obsegu svoje dežele, tako bi tudi na širokem svetovnem trgu tisti, ki spravlja dobičke tukaj, rad posegel še po onih, ki so tam. To postaja zanj tem bolj potrebno, čim uspešnejša postaja njegova produkcija. Ako more izdelavati blaga za deset dežel, bi ga rad tudi v vseh desetih prodajal. Vsak, kdor dela tam kupčije, mu je na poti.

Doma je trgovska umetnost v tem, da se izpodrine tekmeč; prav to velja tudi na svetovnem trgu.

To stremljenje po profitu je porodilo kolonijalno politiko.

Lahko se navajajo zanjo še drugi razlogi. Na primer: Prebivalstvo se množi tako, da ga domača dežela vse teže hrani. Da se prepreči katastrofa, se mora del ljudstva izseliti. Za to je treba dobiti primernega izseljevališča. Država kot dobra mati — četudi ne vedno priznana — mora skrbeti, da se bo njenim sinovom v tujini dobro godilo — dasi doma včasih nima takih skrbi. Torej gleda, da jim napravi iz tujine novo domovino.

S tako patriotično frazo se prav lepo zakrije to, kar se imenuje v navadnem življenju tatvina ali rop. Kajti če se odstrani ves žlahtni nakit, ostane kot gola resnica res le rop. Afriški črnici niso nikdar klicali Evropejcev, da napravijo iz njihovih krajev svoje kolonije. Evropejci so prišli in so jih vzeli, edino po pravici močnejšega.

Tudi kultura in civilizacija sta v tesni zvezi s kolonijalno politiko. Divji narodi seveda nimajo kulture. Tisti, ki jo imajo, pa čutijo vzvišeno dolžnost, da jo razširijo in da osrečijo z njo divjake in barbare. Hotentoti in Kafri ne razumejo tega plemenitega namena; v evropskih jezikih jim ga ni mogoče dopovedati, ker govorijo le svoje dialekte; torej ni druge, kakor da govori puška.

Za silo služi tudi sveta vera. Katoliški in protestantovski misionarji se tako žrtvujejo, da nosijo nesrečnim divjakom — ki se te nesreče ne zavedajo in je ne čutijo — luč pravega izveličanja. Nesporazumi nastajajo tukaj prav tako kakor pri raznašalcih kulture. Divjaki so tako nevedni, da smatrajo svojo vero za pravo in popolnoma za-

dostno. Če je bila dobra za očeta in starega očeta, zakaj ne bi bila dobra za sina — si mislijo, kakor misli o drugih rečeh marsikdo v Evropi in Ameriki. Posledica takih nesporazumov je bila včasih slavnost divjakov, na kateri je misionar igral neprostopovoljno in napačno vlogo. Namesto da bi ga bili črnici sprejeli v svoja srca, so ga spravili v svoje želodce, ker so se bili od svojih nekulturnih staršev in dedov naučili, da je človeško meso baje najfinejša delikatesa.

Če je proslavljena evropska dežela izvedela, kaj se je zgodilo z njenim nebeškim pilotom, je v svetem gnevu prisegla, da se ne ponovi nikdar več tak zločin. Poleg misionarjevega križa se je zaradi tega pojavil vojakov meč, kakor že v času Karla "Velikega," ki je dal krstiti Saksonce in Slovane. Da bo pa misionar resnično varen, je bilo najbolje postaviti njega in njegove neprostopovoljne učence z vojakovo pomočjo pod svojo oblast.

Zlato se ne nahaja v rudniku čisto, da bi se mogli kar meni nič tebi nič delati cekini iz njega. Tudi kolonijalne politike se drži mnogo reči, ki le zatemnjujejo njene prave razloge.

Civiliziranim deželam bi delala kultura zamorcev malo skrbi in za njih nebeško izveličanje ne bi genile z mezincem, če ne bi bile to imenitne krinke, pod katerimi se dajo pospeševati gospodarski interesi. Kar se je poročalo o počenjanju evropskih veljakov po kolonijah, je pogostoma spravilo človeka v dvom, ali so črnici ali belci pravi divjaki in kdo izmed njih je bolj potreben kulture.

Temeljno uvaževanje, ki je povzročilo kolonialno politiko, je bilo veliko bolj prozaično.

“Ako imam deželo politično pod svojo oblastjo, tedaj je tudi gospodarsko moja” — to je bila zelo enostavna, a zelo dragocena modrost, zaradi katere se je “kultiviral” črni kontinent in Melanezija in Polinezija itd.

Kdor vlada v deželi, ima dostop do njenih naravnih zakladov. Njemu služijo njene žive, človeške moči; iz njenega prebivalstva, sedanjega in bodočega, se ustvarjajo konsumenti za industrijo “matere” dežele.

So li Kitajci res taka nekulturna masa ignorantov, da bi morala Evropa s tako “požrtvovalnostjo” nositi svojo bakljo tja? Če ima kultura na Kitajskem drugačne oblike, kakor na zapadu, je vendar le v vseh teh oblikah kultura, starejša od evropske in Kitajcem nič manj draga, kakor Evropejcem njihova. Marsikaj so znali prebivalci “nebeške države” davno, preden se je dotično znanje zasvetilo prevzetnim zapadnjakom; vrh tega je Kitajska dežela, v kateri bi se nekatere resnične prednosti evropske kulture lahko popolnoma mirnim potom vpeljale, če ne hipoma, pa stopnjema.

V ta namen ni bilo treba pod smešnim naslovom devetindevetdesetletnega najema trgati celih kosov zemlje z lukami iz Kitajske in tam vzdržavati cele garnizije. Za to ni bilo treba delati načrtov za razdelitev Kitajske.

S stališča kapitalistično gospodarskih interesov je pa vse to, kar se je godilo, popolnoma razumljivo.

Osvojevalni kapitalizem ni nevaren le tujim narodom, ki jih podjarmlja. Ako bi se vse vprašanje sukalo le okrog zamorcev, Maorijev in drugih v divjaštvu zaostalih plemen, bi se lahko uvaževalo, če ni kulturni napredek, ki se jim odpira, vendar več vreden od njihove svobode, v kateri niso le etično barbari, ampak v marsikaterem oziru tudi veliki reveži, pogostoma izpostavljeni bedi in stradanju, podvrženi boleznim, katerih ne znajo uspešno zdraviti, in s svojimi šegami in tradicijami med seboj drug drugemu nevarni.

Mnenje, da je treba barbarična plemena prepuštni sama sebi, češ da nima nihče pravice posegati v njihovo življenje in se mešati v njihove običaje, je le na videz lepo. Nikakor pa ni racionalno.

Ako vzamemo vse človeštvo kot ideologično enotno družbo, tedaj bi ta družba gotovo morala skrbeti za vse svoje dele, tudi za najbolj zaostale. V svojem interesu bi morala gledati na to, da pronikne zdrava kultura ves svet.

Nekoliko sile bi bilo pri tem gotovo potrebne; toda bila bi opravičena. Razun največjih nazadnjakov bo gotovo vsakdo odobral zakone o prisilnem ljudskem šolstvu. Otrok ima pravico do take izobrazbe, ki mu v bodočem življenju omogoči pošteno eksistenco in premagovanje zaprek, na katere naleti. Ali otrok ne razume te pravice in pogostoma jo smatra za neprijetno breme, za trpinčenje. Tudi starši bi v mnogih slučajih nikdar ne prišli na misel, da bi poslali otroke v šolo, če ne bi bili prisiljeni na to.

Šolska obveznost je sila. Toda ta sila je enako neizogibna v interesu družbe same kakor njenega naraščaja. Torej je opravičena.

V zelo podobnem položaju so v mnogih ozi-
rih tudi divjaki. Oni so otroci med človeškimi ple-
meni. Ker koraka duševni razvoj vzpored s sploš-
nim materijalnim razvojem, je naravno, da so du-
ševno zaostali. Treba je torej z njimi tudi ravna-
ti kakor z otroci.

Mnoge šege med njimi so ne le primitivne,
ampak resnično divjaške, bestijalne. Uboj in u-
mor sta tupatam vsakdanja dogodka. Strašno tr-
pinčenje žrtev, klanje žensk in otrok premagane-
ga sovražnika, tupatam še ohranjeni kanibalizem
so gotovo reči, za katere bi se prava kultura mo-
rala potruditi, da jih odpravi.

Pa tudi iz gospodarskih vzrokov ima vpra-
šanje, ki se dandanes rešuje s kolonijalno politi-
ko, svoje opravičenje.

V mnogih krajih, zlasti kjer se m^uoži indu-
strijalno prebivalstvo, postaja vprašanje pridelo-
vanja živeža akutno. Zemlje za pomnoženo ljud-
stvo primanjkuje. Toda drugod, pri divjaki, kjer
so kraji zelo redko obljudeni, je zemlje dovolj,
ki pa nikomur nič ne koristi. Obdelati to zemljo,
česar ne store divjaki, bi bilo v interesu družbe,
ker bi se s tem odpravilo pomanjkanje živeža.
Za kulturno človeštvo je važno, da pride tudi v
kraje, ki so sedaj sterilni; pravica splošne družbe
do oploditve takih krajev je višja od imaginarne
posestne pravice sedanjih gospodarjev.

Kapitalizem pa ustvarja s svojim reševanjem
tega problema same nevarnosti.

Njegova kolonijalna politika ima izkoriščanje in profit za namen. Kapitalizem ene dežele si hoče napraviti monopol za dobiček na svetovnem trgu. Da se v tem prizadevanju reši neprijetne tuje konkurence, zahteva suvereniteto nad krajem, ki ga doseže.

Kapitalistični značaj sodobne kolonijalne politike osvetljuje zlasti dejstvo, da so dolgo časa podjetniške družbe snovale kolonije in gospodarile v njih, medtem ko so jim njihove države dajale protekcijo. Čimbolj je postajala država sama kapitalistična, tembolj je jemala tudi kolonije sama v svoje roke in nadalje jih je sama snovala.

Pri tem je na eni strani sama nastopila kot kapitalistično podjetje, na drugi pa je skrbela za čim večjo zaščito interesov svojih privatnih kapitalistov v vsakem oziru.

IZSELJEVANJE V DAVNINI.

Kolonijalno vprašanje pač ni tako enostavno, da bi se moglo s par stavki povedati vse o njem. Tudi ni snovanje kolonij šele iznajdba kapitalizma. Vse do začetka starega veka lahko zasledujemo take ustanovitve in vemo, da so kolonije že tedaj dajale povod za krute vojne. Toda kakor igra na primer denar v kapitalistični družbi drugačno vlogo kakor v stari; kakor se je država prilagodila potrebam kapitalističnega sistema; kakor se mora vse takorekoč aklimatizirati v družbi svoje dobe: tako imajo tudi kolonije v sedanjosti pretežno značaj vladajočega sistema. Predmet kapitalističnega izkoriščanja so.

To še ne pomeni, da ni za snovanje kolonij absolutno nobenega drugega povoda. Moderni socializem je prost vsakega fatalizma, ker bi bilo vse njegovo delo obsojeno na neuspešnost, ako ne bi za vsak pojav iskal vzrokov. Objektivno raziskavanje vseh razmer izhaja iz njegovega znanstvenega značaja, ki je njegova največja vrednost. To velja za vsa družabna vprašanja, za vse socialne pojave, torej tudi za kolonijalni problem.

V vseh časih se je dogajalo, da se je prebivalstvo v tem ali onem kraju močno množilo. Tudi če človek ne prisega na Malthusovo teorijo, mora priti do spoznanja, da postane življenje v takem kraju lahko kritično.

Naša zemlja nedvomno lahko prehrani neštetokrat več ljudi, nego jih je na svetu sedaj. Fraza, da so vojne cd časa do časa potrebne, češ da je naš planet preveč obljuden, kar se pogostoma sliši, spada gotovo med najbolj neumne. Toda res je, da ne zna človeštvo vselej za svoje potrebe pridobiti od prirode toliko, kolikor bi bilo mogoče. Lakota, prava, množice moreča lakota, je več kakor enkrat razsajala med človeškim plemenom, ki je ni znalo premagati.

V preteklosti so bila človeška sredstva nezadostna in v barbarskih časih so si ljudje v takem slučaju pomagali na barbaričen način. Okrutnost napram tujcem je lastnost neciviliziranih plemen; ali v časih bede ni prizanašala neusmiljenost niti članom lastnega rodu. Tako so na primer stari Germani — toda ne le oni — v slučaju pomanjkanja "posvetili bogovom" vse nepotrebne jedce, starce in otroke; pognali so jih namreč v puščavo, da so se jih iznebili. Na Islandiji se je zgodilo to še leta 976 po Kristusu, torej v dobi, ki se je že davno davno označevala za kulturno. Prepuščati skrb za žrtve družbe je torej stara navada in kapitalizem se lahko izgovarja, da jo je — kljub krščanstvu — le podedoval, ne pa iznašel.

Nekoliko bolj humanitaren način za varstvo pred lakoto so imela azijska plemena v času svojega prehoda iz primitivnega barbarstva v prvo civilizacijo. Izkušnja jih je naučila, da ima vsak kraj omejeno plodovitost in da je lakota neizogibna, ako se dovoli pomnožitev prebivalstva nad gotovo mero.

Da se temu izognejo, so vpeljali redno izseljevanje gotovega dela svojega ljudstva. Najbolj znana je ta šega pri starih Rimljanih, kjer označuje izraz "ver sacrum" — sveta pomlad — spomin nanjo.

Pubes — mladi — v nasprotju s "senes" — starimi — iz katerih je bil sestavljen senat, so bili pri Rimljanih "populus" — ljudstvo. Kadar se je poslovila zima, se je moral tudi del tega mladega ljudstva posloviti od svojega plemena. Kdo zapusti rodna ognjišča, je odločil žreb.

Za boj je bila vsa sposobna mladina izurjena. Kadar je prišel čas odhoda, so vse dobro oborožili in skrb vsega plemena je bila, da je vsak dobil svoj "stipendium", to se pravi potrebno hrano za pot.

Najprej so se na grobovih prednikov doprinašale žrtve — parentalia. Potem se je obhajalo dvoje slovesnosti za slovo, caristia za slovo od sorodnikov, terminalia za slovo od sosedov. Bilo je resnično slovo, kajti upanja na kakšno svidenje ni bilo skoraj nobenega.

Zadnjih pet dni se je porabilo za odhodne priprave, ki so bile spojene s postom, očiščevanjem i. t. d. Pri Rimljanih, živečih v južnem podnebj, kjer je pomlad zgodnja, se je to navadno vršilo meseca februarja in zato so svečan imenovali očiščevalni mesec.

Prvi marec je bil dan, ko se je izseljevanje navadno pričelo. Ta mesec je bil posvečen vojnemu bogu Martu — mensis martius. Izvoljen je bil vojskovodja — imperator — čigar oblast nad življenjem in smrtjo so označevali "fasces" — zvezane palice, med katere se je pozneje vtekni-

la tudi sekira. To znamenje so nosili pred njim in vsi člani čete so mu bili dolžni brezpogojno pokorščino, za katero so se morali zaobljubiti.

Na dan odhoda je ugasnil ogenj na domačih ognjiščih. Potovanje je bilo kajpada v tistih časih nekoliko manj udobno kakor dandašnji. Medtem ko ni bilo treba plačevati železniškim kraljem oderuške voznine, je bilo treba prenašati razne druge neprijetnosti. Četa je korakala in le najpotrebnejša prtljaga se je vozila na surovo tesa-nih vozovih; pri tem je bilo treba paziti na živino, na zakonske in nezakonske otroke, in na eventualne sovražnike. Prenočevalo se je v šotorih, posebna, v ta namen določena dekleta so pa morala vsak večer pripraviti ogenj. To je bilo v časih, ko niso poznali vžigalic in tudi niso znali izkresati iskre iz kamna, zelo važna naloga, tako da so morala dekleta — vestalke — obljubiti, da se izognejo v dobi potovanja poroki in materinstvu; njih devištvo je imelo torej zelo materijalen vzrok, materinstvo bi jih bilo namreč lahko ovi-ralo pri izpolnjevanju njih dolžnosti.

Do 1. junija je lahko trajalo tako potovanje. Tedaj so se napravile surove kočje iz vej in ila in sezidala ognjišča. Živina se je pognala na pašo, posejalo se je žito in četa se je vdomačila, kakor je najbolje mogla. Če ni bil kraj ugoden, se je potovanje prihodnje pomlad nadaljevalo.

Ali to ni bilo koloniziranje. Četa, ki je zapu-stila svoj rod, je prekinila vse stike z njim. Organizirala se je zase, živela je svoje lastno življenje, ohranila stare šege, če so bile za nove razmere ugodne, se privadila novim, in če je nastala nevarnost, da bi se prebivalstvo preveč pomnoži-

lo, so morali zopet posamezni oddelki romati v tuje kraje, vedoči, da gredo v novo življenje in postanejo nov rod.

Tudi ko je prišlo tako potovanje iz mode, ker se je obdelovanje zemlje izpopolnilo in zboljšalo, da je moglo polje prehraniti mnogo več ljudi, kakor prej, je ostal spomin na to šego. Tako na primer so imeli Rimljani, ko so že živeli v starih naselbinah, prvega marca svoj campus martius, vojno zborovanje, katerega ni nalagala praktična potreba. Podobne slovesnosti so se ohranile tudi pri drugih plemenih in še danes so v raznih deželah "Martova polja", Campo Marzio, ko že davno nima mesec marec svojega nekdanjega pomena in je Mars davno odstavljen od svojega božanstva.

Čuvajke ognja so v zgodovinskem Rimu postale vestalke, služabnice boginje Veste, in so zaobljubovale devištvo, ko ni bilo nobene praktične potrebe več za to. Dne 1. marca je ugasnil ogenj v Vestinem hramu in se je nanovo vžgal, da je potem gorel vse leto — predkrščanska večna luč.

Na ta način se je arijsko pleme razširilo po Evropi in zapadni Aziji in prodrlo še globoko v srednjo Azijo, se diferenciralo in razvilo v razne, med sabo bolj in bolj tuje narode.

Ko se je razvila primitivna država in njena oblast, se je v tem marsikaj izpremenilo. Izseljivanje se tudi tedaj ni moglo opustiti, kajti problem preživljanja se tudi pozneje ni mogel reševanju. Kdor hoče osvajati, pa ne mara izgubiti svojega ljudstva. Država je organizacija moči.

Primitivna družba se je hotela le ohraniti in na pomnožitvi ji ni bilo mnogo ležeče. Ako je spoznala, da ogrožava pomnožitev njeno existenco in blagostanje, katerega je bila vajena, tedaj je ni nič bolelo, če je odrezala nekoliko udov. Država je hotela vladati in razširjati svojo vlado. Eno je bilo spojeno z drugim. Gospodstvo jo bilo tem varnejše, čim obširnejša je bila njegova oblast. Veliki državi se je bilo manj bati pogina, kakor majhni. Iz tega je izviralo stremljenje po osvajanju. Kdor hoče osvajati, pa ne mara izgubiti, kar je njegovega.

Tudi v državi je postajalo izseljevanje od časa do časa potrebno, da se prepreči pomanjkanje živil. Toda ta organizacija ni več trpela, da bi se prekinili stiki med izseljenci in matico. Pošiljala jih je v svet kot pionirje svoje oblasti. To je postalo mogoče, ko so se zboljšala prometna sredstva na suhem in na vodi. Zveza z matico ni bila več nemogoča reč in država jo je porabila za svoje povečanje. Nove naselbine njenega ljudstva so bile zdaj njena last in priznavala jim je le toliko samostojnosti, kolikor je morala.

Naselišča so bila zdaj kolonije. Iz prvotne mestne države je postala deželna država in sčasoma je dobivala posest tudi v oddaljenih krajih, celo onstran morja, kakor na primer Grška v Mali Aziji.

S politično močjo države se je na ta način povečala tudi gospodarska sila matice. V kolonijah so se dobivale surovine, ki jih ni imela domačija. Zunanje naselbine so pogostoma dajale matici pridelke, brez katerih bi bila sama kljub izseljevanju lahko prihajala v bedo; kajti tudi

izseljevanje ni moglo biti več neomejeno, odkar je potrebovala država vojaško silo.

Kolonije so postajale važne trgovinske postojanke in so omogočale razčirjanje kupčevanja tudi z daljno tujino. Obenem so pa postajale tudi vojaške postojanke, enako važne za obrambo obstoječe oblasti, kakor za osvajanje.

MODERNA KOLONIZACIJA.

Naraščanje prebivalstva je tudi v moderni družbi kočljiv problem. In kompliciran je ta problem sedaj veliko bolj, kakor nekdam.

V industrijskih državah rastejo ogromna mesta iz tal, širijo se kakor povodenj spomladi, raztegajo roke kakor polipi po okolici, izpreminjajo kmečke kraje v tovarniška predmestja, a kljub obširnemu prostoru se tlačijo in stiskajo ljudje po njih kakor sardine v škatlji. Želodec velikega mesta potrebuje vse več in več dežele za svojo prehrano. Toda industrija izpodriva poljedelstvo. Metode obdelavanja zemlje se izboljšavajo, ali tudi z najboljšo agrikulturo se ne more iz zemlje izsiliti več, nego more dati. Živila se morajo uvažati iz tujine. Večja in večja postaja potreba uvoza. To pa pomeni odvisnost od tujine. Čim večja postaja, tem bolj se je želi država rešiti. Ker se izpreminja domača dežela v ogromno tovarno, raste želja po drugi deželi, ki bi se obdelavala za živež. Afrika ima več zemlje, nego je rabijo ondotni domačini za svojo prehrano. In divjaki so. O racionalnem poljedelstvu nimajo pojma. Osvojiti tako deželo se pravi zagotoviti si živeža brez odvisnosti od drugih držav.

Ali osvojena zemlja se mora tudi obdelavati, boljše obdelavati, nego jo znajo črnci sami od sebe. Poslati je treba torej tja ljudi, da jih nauče modernih metod. Učitelji pa morajo biti obenem

gospodarji, kajti brez tega se ne bi zamorski lenuhi brigali za delo.

Pomnoževanje prebivalstva postane tu in tam tako, da tudi uvoz živil ne reši latentne krize. Domača dežela postane enostavno pretesna. Kapitalistična industrija vidi sicer rada, da ji je mnogo rok na razpolago. Ne da bi hotela zaposliti vse. Na delo jih jemlje le toliko, kolikor je potrebno za njene možne profite. Ali če je poleg zaposlenih rok še toliko nezaposlenih, je to zelo ugodno, ker omejuje "pretirane" zahteve delavcev. Iz industrijske rezervne armade se rekrutirajo stavkokazi in za vse pripravljeni hlapci kapitalizma.

Toda kapitalizem prihaja v zagato. Tudi rezervna armada proletariata hoče jesti, in če izostaja hrana predolgo, postanejo ljubljenci izkoriščevalcev lahko nevarni. Čim se kje zasvetijo bliski revolte, prilezejo trume iz neznanih kotov, pripravljene za vsakovrstno nasilstvo, ne iz političnega prepričanja, ampak od lakote.

Domača dežela postaja pretesna. Morda je tudi nerodovitna kakor slovenski Kras, kakor dalmatinske pečine, kakor puščavnate obale severne Nemčije. Morda je v takih krajih industrija premalo razvita, ker ne obljubuje kapitalistom toliko profita, kolikor v ugodnejši legi. Kam s prebitkom ljudstva? Kam ž njim, da bo imel domači kapitalizem vendar profita od njega?

V tujino! Ampak ta tujina mora priti pod kontrolo domačega kapitalizma. Država jo mora osvojiti. Izseljence bodo tedaj "ščitili domači zakoni." Da bodo res uživali tako zaščiteno, mora vojaštvo z njimi. Le če postane nova dežela kos do-

mače dežele, ostane narod kljub nujnemu izseljevanju nerazdeljen .

Moderna kolonijalna politika jo posledica razmer, posledica nujnosti. Lepo se lahko idealizira, ali njeno ozadje je vseskozi materialno. Njen namen jo profit.

Izseljevanje postaja tudi v naših časih potrebno, ker je pomnoževanje prebivalstva v raznih krajih različno. Preobljudenje postaja tuptam resnično. Edini izhod kaže tedaj v druge, manj obljudene kraje. To bi bil lahko blagoslov za človeštvo, če bi bila družba tako organizirana, da bi mogla reševati problem izseljevanja in naseljevanja brez konfliktov. Ali kapitalistična družba ne more tega. Ker je profit duša kapitalizma, stoje tudi pri teh vprašanjih profitarski interesi v prvi vrsti. In kjer odločuje dobičkarstvo, so konflikti neizogibni.

DOMAČA KOLONIZACIJA.

Če se v našem času govori o kolonijah, se navadno misli na Afriko ali pa na kakšne oddaljene otoke. Ali to ni popolnoma natančno. Mnogo tistih ljudi, ki jih silijo gospodarske razmere, da zapuščajo svojo domovino, ne gleda tako daleč.

Pri moderni selitvi narodov so udeleženi razni sloji. V glavnem lahko opazamo tri vrste: Delavce, poljedelce in male podjetnike, rokodelce, trgovčiče, gostilničarje itd.

Delavstvo je v sedanji družbi odvisno od delovne prilike. Na to nima samo nobenega vpliva. Industrija ne nastaja in se ne razvija, kjer bi jo delavstvo želelo, ampak kjer ima kapital najugodnejše pogoje zanjo. Če se v kakšnem kraju ustanovi velika tovarna, je naravna posledica, da se obrne tok delavstva tja. V začetnih stadijih industrijalizma, ko še ni dovolj pravih delavcev na razpolago, jemljejo podjetja svoje čete, zlasti za delo, ki ne zahteva že izučenih ljudi, z dežele. Nekdaj je bilo povsod tako; v industrijalno zaostalih krajih se godi to še dandanes.

Porajanje novih in nastajanje velikih mest v naši dobi ni prazen slučaj, temveč le posledica razvijajoče se industrije, ki potrebuje ogromne trume proletariata. S tem nabiranjem ljudskih množic po mestih in njih okolicah, ki se navadno v kratkem času združujejo z mesti, je nujno spojeno razljudenje po deželi, ki povzroča tudi na kmetih raznovrstne izpremembe in krize.

Že na tej stopnji je pa industrija vendar več ali manj odvisna od gotove množine izučenih delavcev, katerih ne more dobiti na kmetih. Take moči je treba vzeti tam, kjer se dobe; večinoma je to v tujih krajih, dokler se ne razvije industrija doma do take stopnje, da se tudi strokovni delavci pomnože.

Dočim ima industrija v svojem začetnem stadiju premalo delavcev in jih mora iskati in pogostoma šele ustvarjati, se to izpreminja, čimbolj se razvija. Tovarna postane vabljliva za ljudi, ki so na deželi zaposleni le v gotovi dobi in vajeni naturalne odškodnine, dočim vidijo, da dobivajo njih tovariši v industriji mezde v denarju, navidezno celo visoke mezde, vsaj v primeri s tem, kar je bilo običajno na kmetih. Izpreminjajoče se razmere na deželi in upanje, da bo v mestu bolje, goni vse več in več ljudi v področje tovarn, rudnikov in drugih podjetij.

Ali tudi tukaj se izpreminjajo razmere. Uvajajo se novi stroji, ki nadomeščajo roke. Vpeljujejo se novi sistemi dela, ki iztlačijo iz manjšega števila ljudi več produktov. V tem ali onem kraju postanejo pogoji za industrijo neugodni. Gospodarske krize prihajajo, katerim se kapitalizem ne more izogniti.

Velike množice delavstva postajajo nepotrebne. Rezervna armada industrije nastaja in raste. Nekateri deli proletariata propadajo v tem procesu. To se godi na razne načine. Beda pospešuje jetiko in druge uničujoče bolezni; drugi ostanejo telesno živi, pa propadajo moralno, v zločinu, v nižavah capinskega proletariata, v četah profesionalnih stavkokazov.

Delavcem, ki se hočejo ubraniti takega pogina, ne kaže nič drugega, kakor da zapuščajo kraje, kjer so nepotrebni, pa iščejo drugod boljšo srečo.

Gotov odstotek modernega delavstva je na ta način neprenehoma v gibanju. Včasih je ta odstotek manjši, včasih večji — kakor se izpreminja položaj na delovnem trgu.

Selitev delavstva se ne more ustavljati ob deželnih ali državnih mejah. Delavec more živeti le tam, kjer je dela zanj; če ga ni doma, mora otresti prah s svojih čevljev in ga iskati v tujini — rad ali nerad, to se ne vpraša.

Slovenskim rudarjem je na primer znana pot, ki je postala že tipična. V Zagorju ob Savi ali v Trbovljah se prične; eventualno se obredejo nekateri premogovniki po Spodnjem Štajerskem. Odtod drži pot na Gornje Štajersko, v Ljubno, Judendorf itd. V tem nemškem kraju dežele so vedno znatne kolonije slovenskih premogarjev; število njih članov ostaja približno enako, ali člani sami se venomer menjajo. Malo jih gre nažaj; največ se jih obrača odtod v Nemčijo, na Vestfalsko. In za večino so ondodni rudniki zopet le zadnje postaje pred odhodom v Ameriko.

Nekateri jo ubero naravnost iz domovine čez veliko lužo; drugi izpuste Nemčijo, pa pridejo z Gornjega Štajerskega sem; na vsak način je pa selitev za velik del slovenskih rudarjev takorekoč neizogiben zakon. In kadar so v Zedinjenih državah, se nadaljuje selitev tukaj.

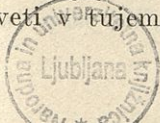
Goriški zidarji so razkropljeni po vsem svetu. Kako naj bi bilo drugače? V Renčah in v Gorici se ne zida toliko, da bi mogli biti vsi zaposle-

ni, torej more veljati le zakon "S trebuhom za kruhom."

Če so take razmere pri malem slovenskem narodu, ne more biti čudno, da vidimo tako selitev tudi med delavstvom drugih narodov.

Tupatam se zgodi, da se posamezne skupine takih narodov kje stalno naselijo. Novo podjetje je potrebovalo gotovo množino izučenih delavcev in jih je moralo dobaviti iz tujine. Podjetje prosperira in se povečava. Dobre roke, ki jih ima, potrebuje tudi nadalje; neizučene delavce je lože menjati, kakor profesionalne. Prvi priseljenci torej ostanejo; v nekaterih slučajih se asimilirajo novim razmeram, v drugih ohranijo svoje posebnosti. Prvi češki delavci, ki so prihajali na Dunaj, so se tam ponemčili; v nemškem morju razkropljeni, brez vzajemnih stikov, brez svojih šol niso mogli uiti usodi, da so utonili v nemštvu. V Ljubljani so priseljeni Nemci ostali Nemci, ker so s svojim jezikom lahko izhajali, ker so našli v mestu že nemške šole, ker je bila večina učilišč, uradov itd. itak bolj nemška, kakor slovenska.

Zgradi se nova železnica. Za službo na njej je neizogibno treba izučenih ljudi. Z obratom se ne more čakati, dokler ne dobe domači novinci dovolj vaje in znanja; ko je dograjena, se mora pričeti promet. Treba je torej vzeti vlakovodje, kurjače, strojevodje, sprevodnike, skladiščne mojstre, telegrafiste itd., kjer jih je dobiti. Mnogo jih je treba. Tako pridejo na slovenska tla nemški, poljski, češki železničarji, ali pa narobe. Večina bi jih rajša služila doma; toda tam jih ne potrebujejo. Ker pa morajo s svojimi družinami živeti v tujem kraju, čigar jezika ne razumejo,

imajo pravico zahtevati za svoje otroke šole v svojem jeziku.

Včasih se ugodi taki zahtevi, včasih ne. To je odvisno od raznih faktorjev, od občine, od države, od splošne nacionalne politike.

Iz čisto gospodarskih razlogov povzročena delavska selitev vpliva preko gospodarskih meja na narodne, na politične razmere.

Ko se je Dunaj vsled močnega naraščanja industrije in z njim spojene trgovine razvil, kakor se razvijajo taka mesta v kapitalistični dobi sploh, ko je potreboval vse več in več delavcev in so se naseljevali delavci raznih narodnosti v vedno večjem številu, se je tam pomnožil zlasti češki proletariat. In ko ga je bilo toliko, da je imel Čeh tudi v tem mestu stike s Čehom, ko je spoznaval svoje število, je rasla njegova narodna zavest; nastajale so češke organizacije, ki so branile, da bi bil še nadalje propadal v nemškem morju. Dunaj je dobil češko vprašanje.

Nacionalna buržvazija skuša v neizogibni proces delavskega preseljevanja posegati v interesu svojih aspiracij, in kjer ima moč za to, pospešuje res tudi te svoje interese, kolikor le dopuščajo razmere. Če je n. pr. v Avstriji prevladujoč vpliv nemške buržvazije, je popolnoma logično, da hoče razširiti in utrditi nemški nacionalizem. Zato pritiska na državno upravo, da naseljuje čim več Nemcev v slovanskih krajih; nemški kapital pa dela to po možnosti sam.

Seveda ima tudi to svoje meje. V železniški upravi je taka politika precej neovirana. Službeni pogoji so za vse nastavljene moči enaki; razlikujejo se po opravi, po stopnji, ne pa po na-

rodnosti. Drugače je v privatni industriji, kjer ne veljajo uradne norme, ampak se je treba z delavci pogajati zaradi plače, delovnega časa in takih reči. Tukaj se lahko zgodi, da odpusti nemški podjetnik nemške delavce, pa nastavi slovenske ali italijanske, če so pripravljeni, da mu delajo ceneje. Interesi denarne mošnje mu gredo pred narodnimi interesi.

Kjer se more proces selitve izrabiti za nacionalistično politiko, nastajajo novi nacionalni konflikti. Če sega taka politika čez državno mejo, se lahko zgodi, da postane nevarna internacionalnemu miru; notranji mir ogrožava vedno.

Kapitalistični sistem vpliva tudi na razmere po deželi v raznih smereh. Mnenje, ki se pogosto ponavlja, da so delavski in kmečki interesi v sedanji družbi enaki, sicer ni resnično. Res je le to, da je padec kapitalističnega sistema za ogromno večino poljedelcev prav tako koristen, kakor za delavstvo. Res je, da je mali kmet izkoriščen v kapitalistični družbi, toda na drug način, kakor delavec. Ali prezreti se ne sme predvsem to, da je v kmetovem interesu, če dobi za svoje produkte čim večjo ceno, medtem ko je v interesu delavca, da kupuje čim ceneje.

To so nasprotja, ki se ne dajo izravnati v kapitalistični družbi. V mnogih slučajih je mali kmet proletarec; zemlja, ki jo obdeluje, in koča, v kateri živi, ni njegova last, ker je obremenjena z dolгови. Ali interesi tega proletarca se vendar križajo z interesi drugega proletarca. To je eno največjih prokletstev kapitalističnega sistema.

Razmere, ki pritiskajo na malega kmeta, pa vplivajo tudi na naseljevalni problem. Mnogo

kmetov prihaja v današnji družbi na kant; mnogo jih po dolгих, bridkih izkušnjah spoznava, da delajo brez uspeha. Marsikdo izmed njih zapusti svoj poklic, pa vstopi v armado industrijskega proletariata. Drugi skušajo ostati zvesti plugu in brani.

V domačem kraju so se trudili zaman. Vzroke pripisujejo sosedni tovarni, davkom in eksekutorjem, "pretiranim" zahtevam dninarjev itd.; o svoji sposobnosti ne dvomijo. V drugem kraju, kjer morda ni takih davkov, kjer so delavci cenejši, kjer je nemara zemlja boljša, bi gotovo dobro izhajali. Pa prodajo, kar imajo in gredo drugam poizkušat svojo srečo.

Včasi se preselitev obnese, včasi ne. Kmetje iz naprednih dežel pridejo na primer v zaostale kraje. Z boljšimi metodami obdelovanja, z uporabo modernih poljedelskih strojev, z znanjem o gnojilih, o živinoreji itd. dosežejo boljše uspehe kakor domačini. Konkurenca, ki nastaja iz tega, navadno ne pospešuje prijateljstva. Porajajo se konflikti.

Tudi v to naseljevanje prihaja včasi sistem; v posameznih krajih nastajajo cele kolonije tujih kmetov.

Včasi vzame državna uprava ta proces v svoje roke in ga regulira po svoje. Včasi se ustanove privatne družbe za ta nanem. Včasi se kombinira oboje. V vsakem slučaju gre zopet za pospeševanje gotovih interesov.

V slovenskih krajih se je organizirala takozvana Suedmark. Med svoje naloge je štela to, da je pazila, kdaj je prišlo kje kakšno slovensko posestvo na boben ali pa je bilo iz proste roke

ponujeno na prodaj. Tedaj je omenjena organizacija skrbela, da je prišla posest v nemške roke. Cele trume Bavarcev in drugih Nemcev so se na ta način naselile v slovenske kraje. Namen je bil seveda ta, da bi se deželi dal nemški značaj, da bi se pri volitvah pomnožili nemški glasovi, sploh da bi se izpodrinilo slovenstvo.

Na Nemškem je takozvani hakatizem dosegel, da so se poljske posesti lahko po sili prodajale, če so jih hoteli Nemci kupovati.

To so posamezni zgledi sistematičnega koloniziranja v bližini. Svoje prve vire imajo v razmerah, ki jih ustvarja kapitalizem. Tupatam je domače koloniziranje koristno, če se n. pr. z državno pomočjo naseljujejo ljudje iz sterilnih krajev na rodovitno, pa premalo obdelano zemljo. V drugih slučajih, katerih je veliko več, poraja kmečko naseljevanje prej ali slej konflikte, včasih čisto gospodarskega, včasih verskega, nacionalnega, političnega značaj.

Delavstvo je tisti element, ki je najbolj neposredno odvisen od razmer v industriji, ker je v njih edina možnost njegove eksistence. Zanj velja bolj kakor za vse druge zakon "S trebuhom za kruhom", in delavci so glavni nomadi našega časa. Preseljevanje delavstva je v resnici tako veliko, da ni bilo v vsej preteklosti, odkar so se ljudje navadili na stalna bivališča, nikdar take obširne selitve, kakor sedaj; niti tisto gibanje plemen ob začetku srednjega veka, ki je v zgodovini zabeleženo kot selitev narodov, ga ne presega niti ne dosega.

Posebno zgovoren zgled daje Amerika, ki je prav v tem oziru zanimiva, da se je vredno ob

drugi priliki pobaviti z njeno zemljo kot z naseljevališčem.

Romanje delavstva ima pa za posledico še druge selitve, ki so tudi tipične. Kakor vemo, ni kapitalizem le izkoriščevalec delavstva, temveč je še veliko bolj usodepoln za takozvane srednje stanovce. Pred zmago kapitalističnega sistema so veljali obrtniki, mali trgovci za hrbitišče organizirane družbe. Fevdalizem je sicer zelo obrezoval njih politične pravice, toda njih eksistenca je bila za vladajoče razrede, za plemstvo in duhovščino neizogibno potrebna, ker je bila produkcija potrebsčin odvisna od njih.

V kapitalistični družbi se je to izpremenilo. Njih funkcijo je prevzel kapitalizem sam; on producira sedaj po svojih metodah. Mali ljudje mu delajo le napoto; mali producenti ovirajo popolni razvoj čistega kapitalizma in vsled tega je popolnoma dosledno, da se jih hoče otresti. Njemu je to lažje, kakor njim obramba, ki jo morejo voditi le z nezadostnimi sredstvi.

Delavstvo je v sedanji družbi izkoriščano. Kapitalizem varuje svoje interese in to ni drugače mogoče, kakor da jemlje delavcem produkte njihovega dela. Toda obenem je vendar v njegovem življenskem interesu, da si ohrani delavstvo, ker bi si odžagal vejo, na kateri sedi, ako bi zatrl silo, ki mu ustvarja dobičke.

Drugače je z malimi producenti in malimi trgovci. Kot taki so zanj popolnoma nepotrebni; le relikvije iz minolih časov so, v sedanji družbi antikvirani. Kapitalizem ni nikakor interesiran na njihovi eksistenci; nasprotno, zadržki na njegovi zmagoviti poti so. V njegovem interesu je

njih pogin. In uničuje jih — mehanično in namenoma.

Kar je napadano, se brani, kakor se zna in more. Kar živi, ne mara umreti, dokler ima le kaj upanja, da si ohrani življenje. Navadno je tako upanje zelo trdovratno, tudi če nima nobene podlage. Mali obrtniki sicer lahko vidijo, da propada njih razred čimdalje bolj; lahko bi tudi spoznali, da se to ne godi slučajno, ampak po očitnem, neodvratnem zakonu. Lahko bi odkrili, da ni bodočnosti za srednje stanove, ker jih velekapitalizem kratkomalo ne more trpeti.

Ali večini je resnica prebridka, da bi jo priznali. Če se jim dokaže, da je tako, se še tolažijo, da mora biti v računu kakšna napaka, ali pa da ni pravila brez izjeme; v najhujši stiski, če ne morejo nikakor utajiti uničujoče tendence kapitalizma, odmikajo v duhu katastrofo svojega razreda v bodočnost. “Zgodilo se bo nekoč, da ne bo več samostojnih rokodelcev, neodvisnih malih trgovcev, ali ta dan še ni prišel. Mi smo še lahko mojstri, gospodarji; držimo se torej, dokler je mogoče.”

Vse take samotolažbe, vse prisilno dviganje lastnega poguma ne more ustaviti naravnega procesa, ki je neizprosno do brutalnosti. Tudi če ne pride popoln pogin, postaja eksistenca od dne do dne težavnejša in strah grozi, da premaga vsako upanje.

V takem položaju se začne tudi marsikateri “samostalen gospodar” ozirati po tistem prostorčku na tej zemlji, kjer še niso tako kritične razmere za njegov razred, po prostorčku, kjer bi dobil šotor njegove eksistence solidnejšo podlago.

Tudi srednji stanovi postajajo na ta način "brezdomovinci" in pojo pesem "ubi bene, ibi patria."

Delavstvo ima pri svojih selitvah svojo kaži-pot; zanj so merodajne industrijske razmere. Gledati mora, da pride tja, kjer se bodo potrebovale njegove roke. Če se selijo pripadniki srednjih stanov, morajo iskati kraje, kjer so ugodnejši pogoji za njih eksistenco.

Izbira postaja čimdalje manjša, ker prevladuje kapitalizem čimdalje bolj. Na slépo srečo menjavati bivališče je vse bolj riskirano. Prelahko pride človek tu z dežja pod kap. Vsaj nekaj gotovosti ali pa vsaj verjetnosti za ugodnejše pogoje je treba, preden se stori usodni korak.

Nekaj take verjetnosti je tam, kjer more človek tudi v tujem kraju priti med svoje, med ljudi iz svojega kraja, svojega naroda. Pred vsem prihaja tu jezik na pomoč. Med tujci je težka kupčija, ako ne znaš govoriti z njimi. Rojaki bodo veseli, če najdejo človeka, s katerim se lahko sporazumejo. Tam najdejo tudi te in one priljubljene šege, lahko se obnašajo po svoji stari navadi, in avtosugestija je pogostoma tako velika, da se zdi človeku v tujini, kakor da kupuje domače blago, ako mu ga prodaja rojak, četudi je v resnici prav tako tuje kakor v vsaki drugi prodajalni. V branjariji svojega rojaka se zdi človeku, kakor da je tam našel košček svoje lastne domovine.

Kakor so včasih armadam sledili marketenderji, tako romajo za trumami modernih delavskih nomadov mali trgovci, rokodelci, gostilničarji i. t. d. V normalnih razmerah je to sledbe-

ništvo bolj sporadično; gotove okoliščine pa spravijo kar cele trume takih iskalcev boljše sreče v gibanje. In tedaj dobi tudi njih selitev lahko poseben pomen.

BOSANSKI ZGLED KOLONIZACIJE.

Ko je Avstrija okupirala Bosno-Hercegovino, je bila ta dežela še vsa na stopnji fevdalizma, ki je imel pod turškim režimom svojo specifično barvo, sicer se je pa popolnoma vjemal z glavnim zakonom nekdanjega sistema po kulturni Evropi. Aga in beg sta izsesavala bosanske knete kakor nekdanj baron svoje tlačane.

Avstrija sama še ni bila industrijalno kaj posebno razvita. Po Cislitvaniji je prevladovalo poljedelstvo, po ogrski polovici je bilo gospodarstvo skoraj popolnoma agrarno. Toda svoje gnezdo je kapitalizem že imel v habsburški monarhiji in Bosno je smatral za dober plen, ki mu pomaga toliko na noge, da bo mogel uspešneje sprejeti konkurenco z zunanjjo podjetnostjo. Dežela ima bogate naravne zaklade, dotlej še večinoma popolnoma nedotaknjene. Treba jih je le dobiti v roke, da se izčrpajo iz njih milijonski dobički. Ljudstvo, ki še ni izkusilo industrijskega življenja in ni poznalo vrednosti denarja, bo dober material za ceneno delo. Avstrija je imela "pacificirati" deželo; v ta namen je bilo treba vsaj nekoliko železnic, ki so bile zaželjene tudi iz strateških razlogov. Za stavko in obrat so se morali pošiljati vsaj za gotove panoge izkušeni ljudje iz monarhije v okupirano deželo. Znatna okupacijska armada je imela svoje potrebščine, ki so se vsaj deloma v deželi ceneje dobile, kakor če bi se dovažale iz notranjosti cesarstva; za razno-

vrstna taka dela je bilo treba delavcev. V deželi se je prideloval tobak, in država, ki je imela že doma monopol na snov za kajo, je ni marala v Bosni prepustiti drugim, zlasti ker nosi tobak velik dobiček in ker je bilo v zasedenem kraju dobiti najcenejše delavske moči; toda paznike in razne strokovne delavce je bilo le treba poslati iz monarhije tja.

Krasni bosanski pragozdovi so takoj postali predmet špekulacije. To, kar se v Ameriki imenuje graft, je cvetelo, da je bilo kaj. Nekatere sleparije v velikem slogu so sčasoma prišle v javnost; o drugih vedo le tisti, ki so bili udeleženi. Na vsak način je zapela sekira po teh čudežnih šumah, nastale so žage, razvila se je lesna industrija v modernem zmislu. Tudi tu je bilo poleg domačih treba izvežbanih delavcev, ki so zahajali tja iz raznih krajev monarhije.

Njim so pa sledili ljudje, ki živijo od delavstva. Ne nekoliko posameznikov, ampak cele čete so jih šle v Bosno in Hercegovino. Tukaj se malomu obrtniku, malemu trgovcu, gostilničarju še ni bilo treba bati uničujoče konkurence velekapitalizma. Tukaj, kjer si je moral sam šele osvajati in pripravljati teren, jih je smatral za svoje predstraže, za svoje pionirje in agente. Tukaj jim je dal živeti, ker so morali opravljati službo zanj dotlej, dokler se sam ne ukorenini, ne ustvari svojega monopola, in jih potem ubije.

Bosna — da, to je bilo mogoče smatrati za obljubljeni deželo. Že armada, ki je bila namenjena, da uredi tam "mir in red", da zatre puntarstvo in napravi pot "kulturi", je potrebovala ljudi iz monarhije. Ljubi Bog, kako se morajo

počutiti v tisti puščavi, med nekulturnimi "barbarji", gospodje oficirji, ki so bili doma vajeni civiliziranega življenja? Kdo jim zna tam napraviti pravi dunajski "šnicel", kdo speči hrustajoče žemljice avstrijskega sloga? Uniforme, ki bi jo sešil nerodni bosanski krojač, kateremu so modni listi neznana dežela, bi moralo biti sram korporala, kajše stotnika in majorja!

Poleg armade je pa novo naseljeno delavstvo. Ali naj znese svoje zaslužke bosanskim dučandžijam in opančarjem? Tudi ono bo moralo biti veselo, če najde tam nenadoma avstrijske prodajalne, avstrijske ali ogrske gostilne, obrti, bordele. Tudi tem proletarcem bo jezik domačinov tak kakor španski in srečne se bodo morali čutiti, če se bodo v trgovini lahko zmenili po svoje.

Razun tega je Bosna okupirana dežela. To se pravi: Domačini so sumljivi. Puntarska drhal, iz katere je treba šele napraviti ljudi. Naravno je, da ne morejo veljati za enakopravne s kulturo nosci. Iz tega sledi, da je treba prišlecem, stebrom novega režima, oporam cesarstva in reprezentantom "kulture" priznavati pravice in privilegije, ki se morajo odrehati nezanesljivim domačinom.

Okupacija je izjemno stanje. V vojni se povišajo cene, tudi v dobi okupacije se je treba s tem sprijazniti. V taki situaciji je še mogoč dobiček.

Da, to so razmere, v katerih je še opravičeno upanje. Tu ima "romantika" še tla pod nogami. Tu je še mogoče priti do bogastva. Danes začneš s kantino, čez nekaj časa napraviš "dunajsko gostilno", v par letih imaš hotel, pravi evropski ho-

tel. Liferacije za armado se morda lahko dobe. Če se ustanovi kakšna tovarna, se nemara doseže pogodba, da morajo delavci znamke, ki jih dobe za plačo, izmenjavati pri tebi, kar pomeni samo po sebi toliko, kolikor da morajo kupovati pri tebi.

Lahko se zgodi da se seznaniš iz intendantom, z uradnikom, ki oddaja dela ali koncesije, z ravnateljem nove tovarne. Tukaj trepečeš pred kapitalizmom, tam postaneš morda še sam kapitalist. Tako je, kakor da greš v deželo, v kateri so odkrili zlato.

Elementi, ki se selijo na ta način, so lahko vse, le ne revolucionarni. Ne vodi jih nič drugega, kakor dobiček, ta jim pa nalaga vdanost napram tistim, ki imajo moč v rokah. In po tem pravilu se ravnaajo, Navaden človek bi dejal, da so klečeplazci in petolizci; oni imajo za to lepše izraze in imenujejo te lastnosti zvestobo in lojalnost.

Vlade poznajo to. Če so količkaj odprte glave, razumejo, da izvira vsa taka vdanost iz sebičnosti in da sega natančno tako daleč kakor dobiček. Vendar jim je pa kupljena zvestoba več vredna od nikakršne; zato jo plačujejo. Iz tega razmerja se ne more razviti nič drugega, kakor korupcija, in ta je šla v Bosni na vseh koncih in krajih v klasje. Trpelo je pri tem ljudstvo; oba faktorja, ki sta iskala svoje interese, sta bila zadovoljna.

Bosna je lep zgled. Enaki sadovi zore povsod v enakih razmerah.

Avstrijska vlada — in poleg nje tudi ogrska — je bila pri tem naseljevanju še posebej intere-

sirana. Dasi je berlinska konferenca naložila habsburški monarhiji le okupacijo Bosne in Hercegovine v svrhu "pomiritve" in "ureditve notranjih razmer", niso vladajoči niti trenotek mislili na to, da vrnejo deželo kdaj Turčiji ali Srbiji ali da ji dajo na izbero, kam hoče spadati. Od začetka so smatrali Bosno za osvojeno deželo, le da niso mogli javno izreči tega.

Da se pa osvojitev utrdi in za pozneje prepreči vsaka izprememba, je bilo treba deželo čim bolj poavstriti, torej porezati domačemu prebivalstvu peroti. Deloma je bila to naloga armade, vojaške žandarmerije, uradov in sodišč, ali ker vsi ti faktorji vendar nikdar ne morejo zamenjati prebivalstva, je vladi vseč vsak proces, ki izbriše pravi značaj dežele in ji da čim več njenega.

Dobičkarški priseljenci so kaj dobro sredstvo za to. Oni prinašajo svojo narodnost s seboj, ali pa napravijo iz nje tisto narodnost, ki je vladi najbolj všeč. Doma so Čehi veliki narodovci; tisti, ki se selijo v takih prilikah, ne gredo v Bosno kot Čehi, temveč kot Avstrijci. Če bi kazali svojo pravo narodnost, ne bi mogli pričakovati toliko ugodnosti, kolikor je dobe — Avstrijci. Saj je treba pokazati Bosancem, da pripadajo sedaj Avstriji.

Oblasti se muzajo, videče, kako se množe nemški, madjarski napisi na trgovinah in podobnih firmah. Srbohrvaški in turški napisi se umikajo na tretje, četrto, peto mesto. Na zunaj dobiva mesto boljinbolj "mednaroden", id est avstro-ogrski, pretežno nemški značaj. Uradovanje v nemškem jeziku se opravičuje s tem samo po sebi. Nemške šole postajajo potrebne; madjar-

ška ljubosumnost ustvarja madjarske. Bog pomagaj, Avstrija ni kriva, da je za nemške šole več pripomočkov, kakor za srbo-hrvaške in da so vsled tega nemške šole bolje opremljene.

Tuja manjšina postaja vsled tega vse bolj samozavestna. Domačini se drže svoje stare turške kafane; priseljeni gospodje zahajajo v fine "evropske lokale". Tujec, ki pride čez par let v deželo, sliši povsod nemščino; tudi domačini se je morajo učiti, kajti nje znanje postaja za marsikoga v njegovi lastni deželi vprašanje kruha.

Z ljudskim štetjem in takimi procedurami seveda še ni nič v tem času. Oblasti se "morajo" ravnati po tem, kar se javno kaže. In tako se sistematično, na navidezno pravni podlagi, bolj in bolj vsiljuje tuji jezik, domači pa potiska v ozadje, v kote, v skrivališča.

Podlago temu pa daje naseljevanje dobičkarjev. Politika, ki prevladuje na ta način, je roparska. Kaj jim je to mar? Da se le njim dovoljuje zakonit rop na gospodarskem polju. Po to so prišli v deželo; profit je njih visoka pesem.

Polagoma se razvije iz tega elementa nekakšna aristokracija, ki nič ne zaostaja za pravim plemstvom, kar se tiče ošabnosti, čeravno izraža vsaka kretnja teh gentlemanov in dam najpristnejše plebejstvo. Vse, kar je domačega, pa dobiva čimdalje intenzivneje pečat podrejenosti in ponižanosti.

Nevarnost take politike, ki jo po pravici lahko imenujemo kolonijalno, četudi ji oficialni diplomati ne dajejo tega imena, je očitna.

Lahko ostanemo pri bosanskem zgledu

Domače prebivalstvo je sprejelo okupacijo z razumljivim nezaupanjem in sovraštvom. Protiturška vstaja v Bosni in Hercegovini je hotela osvoboditi deželo od turške nadvlade; kaj je bila temu ljudstvu Avstrija? Tuja država, od katere ni samo nikdar užilo nobene dobrote in o kateri ni vedelo nič dobrega. Bošnjaki in Hercegovci niso imeli niti najmanjše želje, da pridejo pod avstrijsko oblast. Te nove nadvlade si niso izvolili sami, ampak berlinski kongres jim jo je vsilil.

Zmotil se je Andrassy, ko je dejal, da zado-
stuje ena kompanija in ena vojaška banda za okupacijo Bosne in Hercegovine. Zmotili so se vsi, ki so mislili, da čakajo Bošnjaki z razkriljenimi rokami na Avstrijce kot na svoje odrešeni-
ke. Okupacija je bila vojna, kajti ljudstvo je ni maralo.

Seveda je bila Avstrija močnejša in je napo-
sled vendar zmagala. Posledica pa je bila narav-
no ta, da so jo Bošnjaki še bolj smatrali za so-
vražnico in zatiralko, in še manj za prijateljico.
Drugače enostavno ni moglo biti.

Prav tako je pa tudi naravno, da je Avstrija
poznala te čute in vedela, da ne sme pričakovati
od Bošnjakov ljubezni in oboževanja. Tudi če ne
bi bilo drugih razlogov, bi to zadostovalo, da se
je Avstrija potem posluževala tiste politike, ki se
je razvijala v deželi in ki je pomagala povzroči-
ti tudi sedanjo vojno.

Avstrijska politika v Bosni in Hercegovini
je dolga veriga zločinov. Toda razumljiva je vse-
skozi. Kakršen je bil začetek, tako je bilo in je
moralo biti nadaljevanje. To ne velja le za av-
strijsko počenjanje v Bosni, ampak za vso poli-

tiko nasilstva; in brez take politike ne more izhajati kapitalizem. Dokler bo vladal njegov sistem, se bodo ponavljali taki poizkusi in taka politika, in iz nje se bodo izlegale enake nevarnosti.

Kaj je mogla Avstrija storiti, ko je bila okupacija dovršena?

Namreč — ne kaj bi bila morala storiti zaradi pravice in v imenu pravičnosti? Tako vprašanje sploh ni moglo priti na dnevni red, ko je habsburška monarhija sprejela "evropski mandat", da okupira deželo in ko je resnično izvršila okupacijo. Vprašanje pravičnosti in okupacija sta bila kakor ogenj in voda.

Avstrija je hotela pridržati deželo; torej ni smelo priti vprašanje pravičnosti na dan. Kajti po pravici bi se bila dežela morala vrniti njenemu ljudstvu; Dunaj in Budimpešta sta pa dobro vedela, da ne bi hotelo ljudstvo ničesar slišati o njiju nadvladi, če bi smelo samo odločevati o svoji usodi.

S tem je pa tudi že povedano, da je morala Avstrija — v svojem sebičnem interesu seveda — vzeti ljudstvu pravico samoodločevanja in sploh vsako politično pravico, s katero bi mogel narod količkaj vplivati na svojo usodo in delati tudi nadvladi sitnosti.

Taka dežela se mora torej predvsem absolutistično vladati. Bosna je le zgled, ki pa velja tudi za druge dežele v enakem položaju. Prav tako je bilo na primer tudi v Alzaciji in Loreni, ko sta po francosko-pruski vojni prišli pod nemško oblast. Kakor v Bosni je moralo tudi tukaj ljudstvo sprejemati zakone nasilnega gospodarja, na katere ni samo imelo niti najmanjšega vpliva.

Par desetletij ni bilo v Bosni in Hercegovini niti sence kakšnega parlamentarizma, ne zborovalne pravice, ne svobode govora in tiska. Besedi "socializem" in "socialistično" sta bili kratkomalo prepovedani, organizirane politične stranke so bile nemogoče.

Avstrija sama je bila medtem konstitucionalna država, dasi je bila njena konstitucija zelo reakcionarna. Razlika med njo, gospodujočo deželo, in Bosno-Hercegovino je bila vendar velika in načelna; Bosna-Hercegovina je bila njena posest — njena kolonija.

S političnim absolutizmom pa vendar ni doseženo vse, kar želi imperialistična vlada doseči v prisvojeni deželi.

Okupacija je okupacija; ali prisvojitve v pravem pomenu besede to še ni. Dokler dežela sama noče biti tuja last, je posest negotova. Sila absolutizma in orožja jo drži; toda če odneha ta sila; ni nobene garancije več, da ne odpade posest. Moral bi biti torej večni absolutizem in večna straža, in vendar še večni strah; zakaj ljubezni do tuje nadvlade ni pričakovati ne zdaj ne pozneje, če se — ne izpremeni značaj dežele.

To je sčasoma v večji ali manjši meri mogoče, ako se pomeša med domače prebivalstvo čim več tujega elementa, da prinese medenj svojo "kulturo".

Vojaštvo, ki je sicer potrebno, da vzdržuje oblast, je za ta namen le deloma pripravno. Ono namreč ne more trajno ostati v deželi. Moštvo in častniki se menjajo, vsled česar je njih vpliv le omejen, dasi veljajo za prve "pionirje nove kulture". Vojaštvo je tudi ekskluzivno, zlasti čast-

ništvo, ki je tako vzgojeno. Res, da se zna najbolj povzdigovati nad domače ljudstvo in nastopati najbolj prevzetno; ali s tem, da se povzdiguje, se tudi loči od njega. Častniške naselbine in njih shajališča in zabavišča so bila po Bosni otoki v domačem morju. S tem, da nimajo stikov s prebivalstvom, tudi nimajo vpliva nanj. Steno lahko zgrade med seboj in ljudstvom, toda svoje barve mu ne morejo dati.

Nekoliko uspešnejše je v tem oziru lahko civilno uradništvo, ker prihaja več v dotiko z ljudstvom. Ali znaten ne more postati niti njegov vpliv v zaželenem zmislu. Tudi uradništvo ni priljubljeno, ker vidi ljudstvo v njem stebre zati-ralskega sistema. Samo se ne počuti prijetno med tem ljudstvom in se zaradi tega rajše drži ome-njenih otokov, kjer igra sicer večinoma le drugo vlogo, pa je vendar v znanih okolščinah, v katerih se čuti kolikor toliko doma.

Precej drugače je z neoficielnimi naseljenci. Oni so najsposobnejši, da vzamejo deželi njen prvotni značaj, ali pa da ga vsaj znatno pokazijo, pomešajo.

Naseljevanje privatnih tujih elementov, zlasti trgovcev in trgovčičev, hotelirjev in gostilničarjev, industrijcev in rokodelcev, velikih posestnikov in malih kmetov se lahko vrši skoraj neomejeno. Če se zdi človeku, da že zmanjkuje prostora za take prihajalce, se kmalu prepriča, da se je zmotil; oni dobe prostora na ta način, da povzročijo — izseljevanje domačinov.

Od časa okupacije je bila Bosna enako naseljevališče kakor izseljevališče.

Taka okupacija izpreminja gospodarske razmere in s tem prilike zaslužka in življenja. Gospodarski vzroki so predvsem tisti, ki silijo ljudi, da zapuščajo deželo. Pridružujejo se jim seveda tudi politični vzroki.

Iz Bosne so se ljudje selili v Srbijo, nekoliko v avstrijske kraje, in dokaj v Ameriko. Doseljnim tujcem večinoma ni primanjkovalo prostora.

Prav to priseljevanje je pa izpreminjalo oblike dežele.

Če gre človek s Kranjskega v Zedinjene države, ve, da se bo moral prilagoditi tukajšnjim razmeram. Kdor je šel z Dunaja, Kolomeje ali Arada v Bosno, ni mislil tako. Pričakoval je, da se ondotni "barbari" prilagode razmeram, ki jih ustvarijo on in njemu enaki v novi deželi.

In to pričakujejo od takega naseljevanja tudi gospodujoči; zato ga pospešujejo, zato dajejo takim naseljencem privilegije, zato gledajo skozi prste, kadar bi jim bilo treba stopati na kurja očesa.

Tako je bilo na Pruskem Poljskem. S takimi metodami se je tam brisal poljski značaj dežele in se ji je dajal nemški pečat. Tako je bilo v Alzaciji in Loreni. Privilegirani naseljevalci so kolonizatorji, take dežele so v resnici kolonije.

Bili so časi, ko so se taki procesi lahko dovršili do kraja. Včasih se je to zgodilo z brutalnostjo; del domačega premaganega prebivalstva se je poklal, drugi del se je pahnil v suženjstvo.

Včasih je zmagovito pleme izvršilo asimilacijo premaganega, ki se je sčasoma skoraj neopaženo pretopila v prvo. To je bilo mogoče zlasti tedaj, kadar je bila velika razlika med kulturno

stopnjo enega in drugega in ko ni bila narodna zavest posebno razvita.

V današnji dobi so razmere drugačne. V takozvanih divjih krajih preči asimilacijo razlika rase, ki se jasno kaže očesu v barvi polti in drugih znakih. Po Evropi jo ovira kulturna stopnja in narodna zavest.

Kar se tiče kulture, je v vsem, kar se navadno govori o njej, veliko pravljičnega, veliko pretiranega, veliko licemerskega, veliko brezobrazno prevzetnega. Ni dvoma, da se opazujejo po Evropi različne kulturne stopnje. Ali te se ne razlikujejo toliko po narodih, kolikor v okvirju naroda samega po različnih slojih. Kakor ne stojе vsi Turki na enaki stopnji kulture, tako tudi vsi Nemci ali Francozi ne. V splošnem se pa mora vendar balkanskim narodom prav tako priznati, da so kulturni, kakor Bavarcem ali Angležem.

Drugo dejstvo je, da je narodna zavest povsod oživela. Ni treba, da bi bila povsod šovinstična; živa pa je povsod. Kar se tiče bosanskih Jugoslovanov, je to tembolj razumljivo, ker je že stara in jo je oživiljal turški pritisk.

Omenjena dva elementa najbolj sodelujeta, da se poraja odločen odpor proti vsem poizkusom nasilnega ali zvijačnega raznarodovanja.

Kjer se vodi od zgoraj taka politika kakor v Bosni in Hercegovini, je torej naravno, da je notranji mir nemogoč. S tako kolonizacijo je spojen političen pritisk in gospodarsko izkoriščanje in zatiranje. To bi samo po sebi provociralo odpor; če se pridružuje še protinarodna politika, je odpor tembolj povečan in domači mir izključen.

To je samo po sebi dovolj nevarno. Toda navadno ali pa vsaj pogostoma se to še komplicira.

Zopet nam Bosna lahko služi za zgled.

Njeno prebivalstvo je jugoslovansko, srbohrvatsko. Pod pritiskom tujega gospodarstva, krutega in sovražnega, se je naravno oziralo tja, kjer je videlo največ sorodstva, torej v Srbijo in Črno Goro. Postanek irredente je v vseh takih krajih najnaravnejša stvar pod solncem. Lahko se pač preganja z žandarji, ječami in vislicami; ali posledica takega početja zopet ne more biti nič drugega, kakor da plamti ogenj še bolj.

Nič manj naravno ni, da nastane in raste tam, kamor se upirajo oči zatiranih, zanimanje zanje. Da je Srbija računala z razmerami v Bosni in Hercegovini, ni nič čudnega; čudno bi bilo le, če jih ne bi bila vpoštevala.

Iz tega sicer ne sledi nujno, da je morala Srbija imeti sovražne namene napram Avstriji, pač pa da je Avstrija v zavesti svojih grehov verjela v tako možnost. Njen račun je bil logično tak: Dokler je Srbija samostojna država, se bodo oči iz Bosne upirale vanjo; dotlej ima Bosna upanje, da se danes ali jutri združi z njo; dotlej ni Avstrija varna v Bosni.

Bosansko upanje propade, ako propade neodvisnost Srbije.

Iz tega računa je izhajala politika Avstrije napram Srbiji. Tako bi bila njena srbska politika določena tudi tedaj, če ne bi bila Avstrija sploh imela svojih posebnih namenov na Balkanu in če ne bi bila Nemčija stala zanje.

Njena kolonijalna politika v Bosni in Hercegovini jo je diktirala.

AVSTRIJA NAPRAM SRBIJI.

Tako je te vrste kolonizacija ovira notranjega mirnega razvoja, povod domačih političnih bojov, zapreka kulture in napredka, obenem pa tudi večna vojna grožnja.

Doma absorbira taka politika vse moči, ki bi sicer lahko opravile veliko, koristno delo za gospodarski, kulturni in socialni napredek. Zunaj pa goni neprenehoma v tako smer, da se vojna nevarnost od dne do dne povečava.

Lahko bi bilo pokazati, da je imela avstrijska oziroma ogrska politika veliko kolonijalnega značaja tudi na Hrvaškem, v Dalmaciji, v Galiciji — toda za naš namen so ti dokazi odveč, dasi jih ni težko doprinesti.

Nekaj družega pa moramo vzeti v poštev. Taka reč, kakršna je bila okupirana Bosna in Hercegovina, pomeni gospodarsko ekspanzijo. Okupirana dežela, kolonija, postaja trg za kapitalizem gospodujoče dežele. Da morajo biti kupčije uspešne, se mora ta trg razviti, okrepčati, njegova kupovalna moč se mora povečati. To pomeni, da se mora pomnožiti bogastvo dežele, ki ga želi kapitalizem osvojiti. Dežela mora postati produktivnejša, in njeni naravni viri se morajo odpreti, sama se mora priversti v kolo modernega kapitalizma.

Večinoma oskrbuje to tuji kapital.

Ali če se s tem doseže, da je v deželi več denarja za kapitalistične profite, se pojavlja s tem

v vedno večji meri tudi druga prikazen kapitalističnega sistema: Rastoča domača produkcija prenapolnjuje domači trg; domače delavno ljudstvo ne more pokupovati svojih produktov. Kapitalizem zahteva novo ekspanzijo trga.

S tem gospodarskim stremljenjem se pa zopet družijo politična tendenca: Najbolje se obvladuje tisti trg, ki je tudi politično pod oblastjo profita iščočega kapitalizma. Politična osvojitve, imperializem v večjem obsegu se oglašajo in povečava nevarnost vojne.

To je večni proces kapitalističnega sistema; tega procesa in njegovih nevarnosti ne more biti kraj, dokler ne bo sistema samega kraj.

Če smo že pri bosanskem zgledu, lahko ostanemo še nekaj časa na Balkanu, da opazujemo nadaljni razvoj.

Videli smo, kako se v okupirani deželi etablira kapitalizem, in sicer pretežno tuji kapitalizem, od osvojevalcev vnešen in od njih seveda tudi protežiran. Domače prebivalstvo prihaja bolj in bolj v razmerje delavca napram tujim kapitalistom; to je eno karakterističnih znamenj kolonijalne politike. V takih razmerah ni domače prebivalstvo le podjetniško izkoriščano, ampak tudi nacionalno zatirano. Kulturtregerstvo v resnici ovira kulturni razvoj, kajti importirani kapitalizem, kateremu služi, smatra nekulturno maso za najboljše sredstvo izkoriščanja.

Nekatere kulturne naprave, ki se v takih okoliščinah ustanove, nas ne smejo preslepiti. Moderni produktivni procesi zahtevajo nekoliko znanja od delavca. Za proletarske analfabete je vse manj in manj potrebe v industrijalizmu; go-

tove panoge in posamezni opravki zahtevajo celo precejšnjo svoto znanja. Kapitalizem bi sam sebi izpodkopal tla, če ne bi skrbel za toliko nauka, kolikor ga je treba, da dobi sposobne moči za svoja podjetja.

Ampak njegove potrebe tudi omejujejo množino znanja, ki jo je voljan dajati tolikemu številu ljudi, kolikor jih potrebuje za svoje interese. Zaradi ljudske kulture ne žrtvuje nobenega vinarja, in kjer pride od kakšne druge strani stremljenje po kulturnih institucijah, ga ovira, kolikor le more.

V cesarskem Rimu so bili med sužnji pesniki, učenjaki, zdravniki, itd. A bili so vendar le sužnji. Tako gleda kapitalizem v svojih kolonijah, da napravi iz domačega prebivalstva helote, tudi če ne more vsega držati v popolnem neznanju.

Ako vidimo, da se je na primer v Bosni do današnjega dne ohranilo "kmetstvo", to se pravi tlačanstvo, je tudi to razumljivo s stališča kapitalističnih interesov v kolonijalni deželi. Na eni strani je dobro s starimi mogotci, tukaj z agami in begi, v Indiji z maharadžami, na Kavkazu z domačimi knezi ohraniti gotovo prijazno razmerje in jih na ta način pridobiti za svojo politiko. Na drugi strani je pa še važnejše imeti v deželi proletariat, ki je do skrajnosti zatiran, vsled česar si kapitalistično podjetništvo lahko trka na prsi, kažoč industrijskemu delavstvu, koliko bolje se mu godi, kakor tlačanski raji, tudi če je njegov položaj dvakrat slabši od položaja njegovih tovarišev v drugih deželah.

Sčasoma mora razvoj kapitalizma tudi v taki deželi dovesti do tega, da zadostuje njegova produkcija domačim potrebam in da jih tudi preseže, zlasti če so prirodna bogastva velika. Meje enkrat pridobljene kolonije postanejo s tem profitarstvu pretesne, kakor so mu prej postale pretesne v domači deželi.

Še preden pride do tega, si predloži dobičkolovec vprašanje, kaj bo tedaj, kadar bo trg v prvi koloniji preobložen. Kam bi se mogel razširiti tedaj? Kapitalisti znajo delati napake — saj so ljudje iz krvi in mesa kakor drugi — vendar pa gledajo, da se jim izognejo, kolikor je največ mogoče. S stališča človečanstva je seveda kapitalizem sam na sebi velikanska napaka; toda on ne stoji na stališču človečanstva, temveč na svojem; zato se tudi ne ozira po interesih človečanstva, temveč po svojih.

V prvi koloniji se je okrepčal; postal je sposoben, da se bolj razširi, obenem mu pa postaja področje v tej koloniji tesnejše in tesnejše. Njegova ekspanzivnost si mora torej iskati novo smer.

Ako je mogoče dobiti novo kolonijo v čim neposrednejši bližini, mu je to iz jako razumljivih razlogov najljubše. Na vsak način se napravijo poizkusi v tem zmislu. Ali če se stori to le s trgovskimi sredstvi, pride lahko tuja konkurenca na pot in če že ne uniči uspeha, zmanjšuje vsaj profite in nalaga več napora.

Toda čemu je politika?

Ta dobi nalogo, da pripravi tla. Dežela, ki jo hoče kapitalizem naskočiti — četudi v prvi vrsti le trgovsko — se dobro preuči; preišče se

njen položaj v vsaki smeri, zlasti da se najdejo njene slabe točke. Te se potem diplomatično izrabijo pri sklepanju trgovskih pogodb in ob drugih primernih prilikah.

Na primer: Srbija nima izhoda na morje. Politično je od vseh strani zaprta. Svobodna, neodvisna je; ampak nikjer ne more izvažati svojih tržnih produktov, ako ji ne dovolijo sosedi. Naposled tudi ni vseeno, kateri sosed je tako ljubezniv, da ji odpre pot v svojo deželo ali preko nje. Ali naj prodaja svojo živino in svoje žito Bolgarski ali Turčiji, ki sta sami poljedelski deželi?

Avstrija je prirodni odjemalec njenih agrikulturnih produktov. Sosedu ji je; in njeno prebivalstvo potrebuje več mesa in žita, nego se ga dobi doma. Svojemu ljudstvu torej koristi, ako dovoli uvoz srbske živine in moke ob čim lažjih pogojih; če naloži na to blago visoko carino, podraži le domačemu prebivalstvu nakup; če omeji uvoz, omeji le hrano svojemu ljudstvu.

Tukaj je torej najpripravnejši trg za srbsko poljedelstvo in živinorejo.

Prav ta položaj pa kaže Avstriji, da je Srbija kot pretežno agrarna dežela gospodarsko odvisna od nje. Ob tem spoznanju se ne ozira na interese svojega ljudstva, ki so ugodni za Srbijo in se pravzaprav vjemajo z njenimi interesi, temveč gleda na interese svojega kapitalizma in uravnava po njih svojo politiko.

Kapitalističnim interesom ugaja, da se odvisnost male agrarne dežele še poveča. V čim več jo stisko pride, tembolj je gotovo, da bo morala sprejemati pogoje močnejše sosede. Politika do-

bi torej nalogo, da napravi stisko čim večjo, čim občutnejšo.

V razmerju med Avstrijo in Srbijo je še drug faktor igral svojo vlogo. Ogrska je sama še pretežno poljedelska in živinorejska dežela, in sicer so se ohranila ogromna veleposestva, zlasti v aristokratičnih rokah. Ti zemljiški gospodarji so obenem politični gospodarji v deželi. Čim manj prihaja v skupni monarhiji živine na trg, tem draže se prodaja njihova. Svojo politično moč izrabljajo, da si zavarujejo čim večje profite. Dosledno se upirajo vsakemu poljedelskemu uvozu, torej tudi srbskemu. Kaj jim je mar, da dobiva ljudstva vsled tega premalo mesa in kruha? Čim manj ga dobiva, tem bolj je prisiljeno plačevati zanj take cene, kakršne se zahtevajo od njega.

S to zadevo, ki je sicer igrala v politiki zadnjih desetletij veliko in usodepolno vlogo, se nam tukaj ni treba obširno baviti, ker ne gre sedaj za specialno zgodovino Avstrije, Ogrske ali Srbije, temveč za spoznavanje kolonijalne politike in njenih učinkov sploh. To od industrijalno kapitalističnih interesov diktirano politiko je stališče madjarskih magnatov le podpiralo.

Srbija je dobivala pri sklepanju trgovinskih pogodb in pri njih izvajanju vedno pod rebra. Njena zadrega je neprenehoma naraščala. Naposled se je zdelo, da je na milost in nemilost izročena Avstriji. Kapitalizem dualne monarhije je že lahko računal, da bo morala Srbija za vsako ceno sprejemati njegove pogoje, deloma že sedaj, še bolj pa takrat, kadar bo bosanski trg nasičen in morda preobložen.

Ko ni imela Srbija nikjer drugod prilike za eksport svojih zemljiških produktov, kakor v Avstrijo, je morala res sprejemati trgovske pogodbe takorekoč po diktatu Avstrije. Nič ji ni pomagalo; tudi če je Avstrija pod pretvezo živinskih bolezni še bolj omejevala njen izvoz; tudi če je po aneksiji Bosne in Hercegovine obljubila Srbiji gospodarske ugodnosti, ako opusti demonstracije in agitacijo proti aneksiji, pa je potem slovesno snedla svojo besedo in ji predložila še slabšo pogodbo, jo je Srbija morala podpisati, da si ohrani vsaj še zadnjo možnost trgovine.

To politiko so v Srbiji imenovali kolonijaľno. In ta označba nikakor ni neutemeljena ali celo smešna. Srbija je bila po imenu samostojna, neodvisna država. Imela je svojo vlado, svoje zakone in zakonodajstvo; ali gospodarsko je bila domena Avstrije.

Ker so pa gospodarske razmere tisti fundament, na katerem se dviguje vsa stavba moderne družbe, ni mogla ta reč ostati brez vpliva na politiko. Država, ki je gospodarsko odvisna, more biti le po imenu politično neodvisna.

Pritisk Avstrije se je čutil bolj od dne do dne. Avstrijski poslanik v Belgradu ni bil le navaden zastopnik sosedne, formalno prijateljske države, ampak tudi košček gospodarja, ki je pogostoma prostovoljno dajal "dobre svete", pogostoma pa tudi moral biti vprašan zanje.

Ker pa ni imelo njegovo gospodarstvo oficialnega značaja in ni mogel nastopati naravnost kot kralj v Srbiji, je moral igrati še drugo vlogo, da doseže cilje, ki jih je imela njegova vlada kot politična zastopnica kapitalističnega imperializ-

ma. Moral je biti namreč tudi špion in intrigant. To je bilo obširno polje in politična zgodovina zadnjih desetletij nam pripoveduje, kako se je obdelavalo.

Kjer je mogoče iskati profite, se pa navadno najde več profitarjev. Kapitalistična družba ni ena enota; kapitalizem se loči po industrijah, po organizacijah, po deželah. Povsod vlada konkurenca in nezaupnost.

V Srbiji je Avstrija stikala za svojimi interesi. Stikala pa ni sama. Drug poslanik je v Belgradu zastopal na primer Rusijo, ki je tudi imela svoje imperialistične interese. Oba gentlemana sta gledala drug drugemu na prste in se trudila, da odvedeta drug drugemu vodo in jo speljeta na svoj mlin.

To je le še povečavalo zadrego Srbije in podvojevalo njeno odvisnost. Od te in od one strani se je enkrat pokazala ponujajoča dlan, drugič žugajoča pest. Pri vsakem političnem koraku se je morala vprašati: Kaj poreče ta? Kaj poreče oni? Vso svojo politiko je morala uravnavati po tujih interesih, vsa njena neodvisnost je pri tem postojala boljbolj fiktivna.

Bila je gospodarska — kolonija.

Srbija je jako dober zgled, kam vodi te vrste kolonijalna politika. Ako se razpraska lupina in pogleda bolj v notranjost, se lahko spozna, da prihaja največ njenih notranjih homatij na račun teh zunanjih imperialističnih vplivov. Ministrstva so padala in stranke so se menjavale na vladi, ker ni mogla nobena postaviti interesov naroda v prvo vrsto. Tudi če bi imela ta namen in ga pri nastopu poskušala izvrševati, bi ga kma-

lu morala opustiti; kajti vsaka je kmalu občutila. da jo drže tuje roke za goltanec.

Kralj Milan je bil orodje avstrijske politike. Naj se govori karkoli o demokratičnem sistemu Srbije, ki bi se gotovo vjemal z demokratičnim duhom naroda; srbska zgodovina iz Milanove dobe je zgovoren dokaz, da nič ne pomaga demokratičnost naroda. če ne dopuščajo razmere, da bi se demokracija resnično uveljavila. Razmere, v katerih je živela Srbija vsled vzrokov, ki smo jih spoznali, vsled kapitalističnega imperializma, segajočega s svojimi kremli po njej, so onemogočale faktično demokracijo.

Hrepenenje po njej je bilo v narodu. Silnejše razmere so ji nasprotovale. Iz tega so se morali porajati konflikti, besni politični boji, zarote, atentati itd. Smešno je na primer misliti, da je bil atentat na Aleksandra in njegovo ženo le zato uprizorjen, ker se je poročil baje proti volji naroda, to se pravi, ker je morâla njegove žene razburjala narod. O morâli na kraljevskih dvorih ni vredno preveč govoriti in Srbi so imeli pred Aleksandrom svojega Milana. Draga Mašin je bila pretveza. Atentat je bil pa političen, in politika, ki ga je provocirala, je imela svoje korenine v označeni odvisnosti Srbije.

Tak položaj požene v obup lahko posameznika, vlade in narode. Srbija je bila v obupnem položaju. In med ljudstvom je zijal obup iz vsakega kota.

Kaj bo iz dežele, če se razmerje ne izpremeni?

Avstrija zapira meje, a kamorkoli se obrneš. naletiš zopet na meje. Avstrijske pesti bi se bilo

le tedaj mogoče rešiti, ako bi se odprla pot za izvoz na kakšno drugo stran. Ali kam? Kako?

Če bi se prišlo do morja. Srbija pa nima morja. Nad Egejskim morjem vlada Turčija, nad Jadranskim deloma Avstrija, deloma Turčija.

Z barantijo se tukaj nič ne doseže. Ako hočeš dobiti luke, ki jih ima drugi, mu jih moraš vzeti. To se imenuje vojna.

Če bi Srbija dobila morski izhod, bi si lahko oddahnila. Goveje živine, prešičev, žita potrebujejo tudi drugod, ne le v Avstriji. Ako se realizira trgovina s kakšno drugo deželo, pade gospodarska nadvlada Avstrije in s tem izgine politična odvisnost. Srbija postane res svobodna dežela in si mora vsaj svoje notranje življenje urediti po svojih željah.

Toda vojna! Le z vojno se doseže tak cilj. Greh? Zločin? Kaj vprašuje kapitalizem po tem? Kaj grize imperializem vest ob takih mislih? Tukaj pa gre za življenske interese dežele. Torej se ne govori o grehu in zločinu; le pretvezo je treba dobiti, da se početje formalno opraviči.

Z Avstrijo, ki ima morje, se ne more pričeti tak boj, ker bi bil preveč neenak. Ostaja Turčija, bolni mož. Z njo imajo tudi sosedi račune; mogoča bi bila torej koalicija. Njena posest se že deli; Avstrija je pričela z Bosno in Hercegovino, Italija nadaljevala s Tripolitanijo, in če ne pridejo k delitvi Balkanci, jih prehitijo drugi.

Za vojno s Turčijo se lahko navedajo nacionalni razlogi; ona zatira pod njeno vlado zaostale Srbe, Bolgare, Grke. Vojna se vodi za njih osvoboditev. Tudi kulturni razlogi se lahko spravijo na dan; reakcionarna je, brutalna in nespo-

sobna za uvedbo in vzdrževanje reda. Masakriranje kristjanov je še vedno vsakdanji dogodek.

Vse to so bili lepi vzroki. Toda — Srbija je hotela priti do morja, ker je bila stisnjena od tujega kapitalizma.

Ko je po zmagah balkanskih zaveznikov Avstrija protestirala proti "srbskemu koridorju" skozi Albanijo in je bila Srbija zopet pahnjena od Jadranskega morja, ko je izgledalo, da postane povečana Srbija le povečana avstrijska kolonija, je obrnila svoj pogled k Egejskemu morju, izpremenila svoje zahteve napram Bolgarski, in zunanje intrige so še pomagale, da je prvi balkanski vojni sledila druga — med zavezniki samimi.

RAZLIKE.

Videli smo nekatere strani in posledice moderne kapitalistične kolonijalne politike. Izčrpali jih nismo. Zgledov, ki smo jih doslej navajali, ne priznava kapitalizem za kolonijalno politiko, dasi imajo vse njene znake na sebi. Po navadni teoriji so kolonije le osvojene dežele divjih plemen, pri čemer bi pa včasih bilo opravičeno vprašanje, če ni kultura podjarmljenih divjakov več vredna od tiste, ki jo prinašajo osvojevalci.

Bistvena razlika med prvotnimi kolonijami starih časov in med sedanjimi je ta: Nekdanja kolonija je bila naselbina ljudi, ki so iz raznih vzrokov, največ zaradi preobljudenosti in z njo spojenega pomanjkanja živeža zapustili svoj domači kraj. Lahko se je zgodilo, da je ta izseljena truma izbrala za novo domovino kraj, ki je bil že obljuden, pa je prvotne prebivalce pokončala ali zasušnjila. Stari vek ni bil posebno rahlcčuten.

Ko je bila še zemlja slabo obljudena, je bilo dovolj praznega prostora za nove naselbine. Če se je našel, se je lahko prihranil boj in s tem žrtve, ki jih mora v boju doprinašati tudi napadalec. Mnogo kolonizacije se je v takih razmerah izvršilo mirno.

Današnja kapitalistična kolonijalna politika nima v prvi vrsti namena, da bi se pridobil prostor za prebitek ljudstva, ki nastaja v domači deželi. Njena glavna cilja sta pridobivanje novih

tržišč in novih krajev za izkoriščanje prirodnih bogastev. Kolonije našega časa praviloma niso nove naselbine, temveč nove osvojene in podjarmljene dežele.

Če se to le površno razmišlja, bi se lahko prišlo do zaključka, da je vsaka kolonijalna politika sploh obsodbe in prokletstva vredna in da nimajo beli ljudje v krajih divjih ali pretvezno divjih plemen ničesar iskati.

Tak zaključek bi bil napačen. Kolonijalna politika ni sama na sebi okrutna in grozna, ampak kapitalistični sistem jo dela tako; kolonizacija in vpliv na kulturno zaostala plemena ne mora brezpogojno voditi do vojne; to posledico povzroča zopet kapitalistični sistem, ta pa res neizogibno.

Problem preseljevanja in naseljevanja bo po vsej človeški previdnosti dajal naloge tudi bodoči družbi, ki bo po našem mnenju in pričakovanju socialistična. Dejstvo, da so nekateri kraji danes bogato obljudeni, drugi preobljudeni, nekateri pa skrajno redko naseljeni, se ne da utajiti in tudi ne spraviti s sveta. In s tem dejstvom mora računati vsak socialni sistem. Tudi socializem ga ne more prezreti.

Kako se bodo produktivne prilike ob bodočem razvoju tehnike še razvile, ne moremo vedeti. Marsikaj si lahko mislimo. Toda ugibanje ima pri znanstvenem delu zelo podrejeno vlogo, in socializem hoče znanstveno delati. Graditi mora torej na trdnih tleh in se v prvi vrsti opirati na znane razmere.

V to znano spada na primer dejstvo, da ne morejo biti kraji, ki so namenjeni pretežno polje-

delstvu, nikdar tako gosto obljudeni, kakor industrijalni okoliši. To se sicer v gotovem večjem obsegu lahko ponekod izenači. Zemlja, ki je obdelana za agrikulturo, ne služi le poljedelcu, na njej živečem, ampak tudi mestnim prebivalcem, ki uživajo njene plodove. Kolikor več je redko naseljene, a koristonosno obdelane zemlje, toliko gosteje so industrijski kraji lahko obljudeni.

Iz tega se pa vendar ne more izvajati, da bi se razmerje med agrikulturo in industrijo lahko v mejah posamezne dežele poljubno uredilo in s tem zadovoljivo rešilo vprašanje notranje kolonizacije. Poljedelstvo ima svoje pogoje, industrija pa svoje. Nesmiselno je vpraševati, zakaj se Sahara s svojo ogromno razsežnostjo ne obdela. V peščeni puščavi pač ne raste ne krompir ne detelja, in dokler ne bo človeštvo imelo boljših sredstev od sedanjih na razpolago, da bo moglo nerodovitne kraje z boljšim uspehom izpreminjati v rodovitne, bo moglo računati le s produkti tiste zemlje, ki je godna za motiko in plug.

Prav tako se pa tudi industrija ne more poljubno snovati tam, kjer je kapital. Kjer ni daleč naokrog potrebnih surovin, prirodnih sil ali pa pripomočkov za ustvarjanje umetnih, ugodnih zvez s tržišči i. t. d., tam se ne more industrija izteptati iz tal. Tudi če je res, da se to in ono lahko dobavlja iz drugih krajev, se ne sme prezreti, da je industrija v sedanji družbi v prvi vrsti vprašanje profita. Ako so produktivni stroški preveliki, ne bo noben kapitalist iz gole ljubezni do rojstnega kraja gradil tovarn v njem.

Od teh razmer je problem obljudenja neizprosno odvisen.

Najdejo se dežele, ki so tako srečne, da je v njih dovolj pogojev za poljedelstvo, živinorejo, gozdarstvo na eni, in za vsakovrstno industrijo na drugi strani. Ali to ni splošen zakon. Nekatere dežele sploh nimajo pogojev za agrikulturo, ali vsaj ne za zadostno; druge jih nimajo dovolj, da bi se mogla industrija uspešno ustanoviti. Tako so gotove dežele za sedaj ali pa tudi še za pozneje obsojene, da morajo ostati redko obljudene.

Priroda se pa ne briga za to pri množitvi prebivalstva. Nobenega naravnega zakona ni, ki bi urejeval porode tako, da bi bilo v določenem kraju vedno le toliko ljudstva, kolikor se ga tam lahko dobro prehrani. Če pa nastane prebitek človeškega materiala, je neizogibno vprašanje: Kam z njim?

Ta problem obstaja danes in bo obstajal tudi v socialistični družbi.

Danes se družba sama ne briga veliko zanj, ampak prepušča njega rešitev navadno posamezniku. "Pojdi s trebihom za kruhom." Včasih ga pa še ovira v tem. Tako je na primer v raznih deželah prepovedano izseljevanje moškim, ki še niso opravili svoje vojaške dolžnosti. Drugi, ki so sicer odslužili kasarniška leta, pa so še podvrženi vpoklicu za orožne vaje ali vojno, smejo le s posebnim oblastvenim dovoljenjem zapustiti deželo. Ali se more človek preživeti doma ali ne, za to ne vprašuje oblast.

V socialistični družbi bo reševanje tega problema olajšano, ker bo ustanovljena na veliko širši podlagi, kakor sedanja. Družba ne bo imela nobenega interesa na tem, da bi siloma zadržavala ljudi v krajih, v katerih se ne morejo preživeti;

nasprotno bo zanj važno, da bo kolikor mogoče vsakdo tam, kjer bo najbolj potreben. Ali tudi če bo reševanje problema lažje, bo vendar obstajal problem.

Tudi če ima kakšna dežela mnogo ugodnosti za agrikulturo kakor tudi za industrijo, je, če ni zelo velika in če nima posebne lege, tako da sega v različne pasove in uživa najraznovrstnejša podnebja, skoraj izključeno, da bi mogla eksistirati brez vsakega uvoza, zlasti ako se ne mara ljudstvo odreči užitkom, ki jih omogoča splošno stanje kulture in tehnike našega časa. Ti ali oni predmeti se ne pridelujejo v nobenem kraju dežele, toda ljudstvo jih vendar zahteva. Včasih gre za reči, ki bi se večalimanj lahko smatrale za luksus; včasih gre za zelo važen živež.

V krajih, kjer žive še necivilizirana plemena, so ogromne plohe zemlje, ki bi lahko dajale bogate plodove, pa jih ne dajejo, ker ne zna ondotno domače ljudstvo racionalno obdelavati zemlje ali pa tudi ne čuti potrebe za to, ker rodi njegovo polje prav toliko, kolikor potrebuje samo.

Ali naj se taki kraji prepuste sterilnosti?

Kapitalizem odgovarja: Ne.

Tudi socializem odgovarja: Ne.

Razlika je le v tem, da misli kapitalizem: Z modernim obdelovanjem bi se tam dosegli ogromni profiti. Dočim pravi socializem: "S kultiviranjem teh krajev bi se lahko prehranile velike množice in odstranilo bi se pomanjkanje."

Da so v tistih krajih barbari gospodarji, ne ovira kapitalizma. Interesi njegovega dobičkarstva so večji, kakor respekt pred lastninsko pravico divjakov. Tudi socializma ne more ovirati to

dejstvo, ampak njegovi razlogi so drugačni. Interesi vsega človeštva stoje nad interesi posamezne skupine, ki bodo itak le navidezno, ne pa resnično trpeli; ako se bolje obdela doslej neobdelana ali pa slabo obdelana zemlja in bo vsled tega bogato rodila, bo to koristilo tudi tistim, ki so danes njeni gospodarji, pa jo odtegujejo sebi in vsemu človeškemu plemenu, čigar interesi so socializmu prvi.

Tudi kulturni interesi prihajajo pri tem vprašanju v poštev in se ne morejo prezreti. Res je to beseda, ki se je zelo zlorabljala. Strahovita zločina nad posamezniki in celimi narodi so se počenjala v imenu kulture. Misionarji vsakovrstnih cerkev so nosili "pravo vero", torej višjo kulturo na vse strani sveta, a vedoma ali nevedoma so bili pionirji brezobzirnega izkoriščanja in zaslužnjevanja. Ni dvoma, da je bilo med njimi mnogo pošteni, požrtvovalnih ljudi; bili so pa tudi pustolovci in zavedni hlapci profitarstva med njimi.

V enem ali drugem slučaju so pa vendar le delali pot trgovskemu agentu, ki jim je sledil za petami in si najrajši vzel vojaka za pomočnika. Koliko kulture se je zneslo le v Afriko! In koliko groze je zapisane v zgodovino te kolonizacije — pod pretvezo in pod avspicijami kulture!

Zloraba dobre reči nas pa vendar ne sme tako zaslepiti, da ne bi mogli iz umazane lupine izluščiti zdravega jedra. Beseda "kultura" se je zlorabljala in oblatila na vse mogoče načine; stvar "kultura" je važna in vzvišena. In ta stvar je čimdalje bolj na poti, da postane skupna last vsega človeštva. Vsa družba je na tem interesirana, in z njo tudi socializem.

Najvišja mogoča kultura je v resnici pravi cilj socializma; rešitev ekonomičnega vprašanja je le odločilno sredstvo za ta namen.

Nekultura je ovira socializma in — kar je skoraj soglasno — ovira splošnega napredka. Logično je, da mora socializem povsod pospeševati kulturo in po svoji moči odstranjevati nekulturo. Socializem ne more priznavati tesnih pojmov "nacionalne kulture", "krščanske kulture", "deželne kulture". Socialna kultura je kultura vsega človeštva, ki nastaja s sodelovanjem vsega človeštva in za užitek vsega človeštva.

Če so torej na svetu posamezna plemena, ki nimajo kulture ali pa so naravnost protikulturna, je to protisocialen in protisocialističen pojav. Po socialističnih pojmih kulture je važno, da se tudi taka plemena dovedejo v skupni krog vsečloveške kulture — za sodelovanje in za uživanje.

Socializem na primer ne more biti indiferenten glede pojava kanibalizma. Ako bi mu bile take reči ravnodušne, bi izgubil pravico, da imenuje svoje gibanje in svoje cilje obče človečanske. Socializem hoče iztrebiti izkoriščanje — ne le v tovarnah stotiljonskih trustov, ampak po vsem svetu, ne le v formi mezdnega suženjstva, ampak v vsaki obliki. Navada gotovih divjih plemen, da napadajo sosede, pobijajo nekatere in odvajajo druge v suženjstvo, je tudi izkoriščanje, in naloga socializma je, da odpravi tudi to, če ne bo odpravljeno pred njegovo zmago.

Tudi za to je pa potreben gotov način "kolonijalne politike", dasi se bo ta seveda bistveno razlikovala od kapitalistične.

Kolonizem sam na sebi ni zlo. Njegovo gorjé v sedanjih časih povzroča kapitalizem, kateremu služi kolonijalna politika kakor vse drugo za njegove namene, ki ne morejo biti drugačni, kakor sebični in profitarski. Treba je torej pogledati na kolonijalno politiko, kakršna je dandanašnji, na njene sedanje vzroke in na neizogibne posledice, ki jih mora porajati v taki družbi in v takih razmerah, v kakršnih živimo sedaj.

V ta namen se je treba vsaj nekoliko ozreti na značaj obstoječega razreda.

Kapitalizem ima svoje zakone, ki veljajo povsod enako, kakor je zakon teže enak v vsej neskončnosti. V enakih razmerah morajo biti tudi učinki zakona enaki. Značaj kapitalizma se ne razlikuje po deželah in narodih, temveč le po raznoterosti svojih materialnih pogojev in po stopnji svojega razvoja. Mnenje, da je kapitalizem ene dežele bolj okruten, bolj grabežljiv, bolj agresiven od kapitalizma druge dežele, je popolnoma neutemeljeno. Če se kaže v mnogih slučajih tako, je to le posledica večjega in manjšega razvoja, ne pa posledica različnega značaja kapitalizma.

Prirodne razmere na zemlji so neenake. Tukaj so kraji z vedno ugodnim podnebjem, z rodovitno zemljo, ki daje najžlahtnejše sadove za ceno najmanjšega dela, tam je večni led in mraz; govori in piše se tedaj pač o blagi, prijazni, skopi, trdi naturi, ali vsakdo razume, da so to le jezikovne figure, s katerimi se ne more označevati karakter nature same. Natura ni ob Kongu nekaj drugega kakor ob Volgi, spomladi kaj drugega kakor v jeseni, na zemlji kaj drugega kakor na Jupitru. Njeni zakoni so enaki povsod in v vseh ča-

sih; njeni zakoni so njeno bistvo in miniti bi mogli le tedaj, če bi minila natura sama.

Tudi zakoni kapitalizma ne morejo miniti drugače kakor s poginom kapitalizma samega; dokler pa obstoja kapitalizem, morajo obstajati tudi nje-ga zakoni in morajo učinkovati kot zakoni; v ena-kih razmerah, pod enakimi pogoji morajo biti tudi učinki enaki.

Lahko se govori o angleškem, nemškem, ame-riškem, belgijskem, ruskem kapitalizmu in o raz-likah med enim in drugim. Ali to ne more pome-niti nič drugega, kakor da so te in one razmere v posameznih deželah različne, da je vsled tega tudi kapitalizem različno razvit in da — zopet vsled teh razlik, ne pa zaradi svojega posebnega zna-čaja — različno učinkuje.

Kadarkoli je industrijski kapitalizem kakšne dežele tako razvit, da ni na domačem trgu več do-volj prostora za njegove produkte, nastane zanj potreba, da najde druge trge v tujini.

Da se razumemo: To ni potreba industrije sa-me na sebi, temveč potreba kapitalizma. Industri-ja je le izdelovalka gotovih potrebščin. Kapitali-zem je pa sistem vlaganega kapitala, ki stremi po dobičku. Industrija lahko služi temu sistemu, in v sedanji družbi mu res služi. Industrija bi pa tudi lahko služila sistemu kooperacije, sodelovanja, in bi bila lahko urejena tako, da bi producerala vse za potrebo, a le za potrebo.

Današnja industrija sloni na kapitalistični podlagi, služi kapitalističnim interesom in je vsled tega profitorska. Če ne najde toliko dobička do-ma, kolikor ga more pričakovati po svoji produk-

tivnosti, ga gre iskat čez meje. V tem je zarodek kapitalistične kolonijalne politike.

Kapitalizem vsake države pride prej ali slej do tega, da mora iskati trge izven svojih meja. To je le vprašanje časa. Ako ta ali ona država še nima izvoza, ki bi kaj štel, je to le dokaz, da ni njen kapitalizem v svojem razvoju še prišel do tiste stopnje, na kateri postaja domača produkcija večja kakor domača potreba, to se pravi do stopnje, na kateri delavstvo toliko izdeluje, da ne more pokupiti svojih izdelkov. Kadar pa pride tako daleč, tedaj ne ostane enostavno nič drugega, kakor da se kapitalizem začne ozirati, kje bi mogel odslej delati profite.

Začasno se pač včasih zgodi, da se produkcija omeji, če ni prodaja na zunanjih trgih še nikakor zagotovljena, in zlasti, če gre za produkte, ki ne morejo brez škode dolgo ležati, bo podjetnik tako previden, da si prihrani produktivne stroške, od katerih ne more pričakovati dobička. Zaprl bo tovarne ali pa reducirjal, znižal produkcijo, dokler ne razproda zaloge in ne najde novih odjemalcev.

Razume se, da plačujejo račun za to metodo v prvi vrsti delavci. Kajti na nje se kapitalist ne ozira, če ne more iz njihovega dela več kovati profita. In ne skrbi ga, kakšna bo njih usoda, če zapre tovarno. S svojega stališča je izpolnil svojo dolžnost, plačujoč jim mezdo, dokler so bili v njegovi službi. Kaj bo nadalje z njimi, je njih lastna briga.

To bi bilo vse prav, če bi bilo delavcem dano, da si tedaj po svoji poljubnosti lahko uredijo svojo novo usodo. Ampak kljuka je ta, da niso delavci odvisni od svoje volje, od svoje sposobno-

sti, od svoje pripravljenosti za delo, temveč baš — od kapitalizma. Če ima delavec danes delo in zaslužek, je s tem kolikor toliko zagotovljena njegova današnjost. Njegova bodočnost visi vedno v zraku.

Delavec nima vpliva ne na produkcijo ne na trg. Odvisen je od obojega. Podjetnik določa, koliko naj se izdeluje; ali če se je izdelalo preveč, je delavec prvi, ki trpi vsled tega.

Včasi doseže nadprodukcija, to se pravi izdelovanje, ki presega potrebo, ali, kakor bi se tudi lahko reklo, doseže pomanjkanje trgov tako mero, da nastopi za industrijo lahko katastrofa.

V kapitalistični družbi je to tako navadna reč, da se lahko smatra za zakonitost kapitalizma. Stvar je popolnoma naravna. Kapitalist Peter ne ve, koliko se proizvaja gotovega blaga v Pavlovih, v Francetovih, v Jožetovih, v Jurjevih tovarnah. V svoji daje proizvajati, kolikor je le največ mogoče, zakaj čim več bo prodal, tem več bo dobilčka. Naenkrat se pa izkaže, da so Pavel, France, Jože, Jurij ravno tako mislili in ravno tako ravnali. Naenkrat je v skladiščih toliko, da se ne more prodati. In to je kriza.

Treba je zopet, da se prav razumemo. Če se pravi: Produkcija presega potrebo, ne pomeni to nič drugega, kakor da se ne more spraviti v denar, kar se je izdelalo. S tem, kar razumemo v navadnem jeziku pod potrebo, nima ta kapitalistično-trgovska potreba nič opraviti. Na primer: Nadprodukcija obuval je nastala. S tem ni rečeno, da ne bi noben človek več mogel potrebovati čevljev. Prodati se ne morejo zato, ker nimajo denarja ljudje, ki bi jih nemara radi ku-

pili. Otroci in odrasli hodijo lahko bosí, skladišča so pa pri tem prenapolnjena. Tisti, ki hodijo bosí, ne prihajajo za kapitalizem v poštev. Oni niso kupujoče občinstvo. Če se govori o "potrebi" v kapitalističnem zmislu, ne štejejo nič. Le tista potreba, ki lahko plačuje z gotovim denarjem, je zanj res "potreba". Tako prihaja do tega, da presega produkcija potrebo.

Če se zgodi to v večji meri, nastane kriza, ki ima lahko panične posledice. V Ameriki imenujejo gospodarske krize sploh panike, kar pomeni približno grozo. Pravi se pa tako zaradi tega, ker sega v takih slučajih groza v sam kapitalistični svet.

Če ne bi imela kriza za delavstvo drugih posledic kakor brezposelnost, bi bilo že to dovolj grozno, kajti z brezposelnostjo so za proletariat spojene vse nadloge, ki si jih le moremo misliti od silnega pomanjkanja do moreče bede, od prezebanja do strašnega razširjanja bolezni in umiranja, od strahu in jeze do zločinov in moralnega propadanja.

Ali ta stran krize ne vznemirja kapitalistične družbe toliko, kolikor ona druga, namreč panika v kapitalističnih krogih samih. Kakšna večja tvrdka pride v zadrege. Blago se ne spravi v denar, kakor se je pričakovalo; računi se ne morejo plačati ob času; banka, ki oskrbuje tvrdkine posle, pride sama v zagato; ker pa so z njo spojena tudi druga podjetja, spravi njen polom tudi ta v krizo in morda v bankrot. Tako gre debakel lahko po vsej deželi.

Če pravimo, da segajo take krize v kapitalistično družbo samo in grabijo tudi krepke kapita-

liste za goltanec, vendar ni s tem rečeno, da strmoglavijo kapitalistični sistem sam. Ta se navsezadnje tudi z njimi utrjuje. Tudi take krize namreč pospešujejo koncentracijo kapitala. Denar, ki se izgubi v kolosalnih bankrotih, ne izgine. Kar se v resnici zgodi, je to, da pride iz enih žepov v druge. Povsem naravno pa je, da se večinoma zbira v najmočnejših blagajnah, v takih, ki so tudi v kritičnih časih sposobne, da pokupijo, kar se mora po sili prodati. Število podjetnikov se zmanjša, tisti, ki ostanejo, pa postanejo mogočnejši. In to omogoča, da pride gospodarstvo potem zopet za nekaj časa v normalen tir.

Začasno prostovoljno ali prisiljeno znižanje produkcije ne more v kapitalističnem svetu imeti trajnega pomena. Vse, kar spremlja razvoj kapitalističnega gospodarstva z mrzlicami in krči, vendar ne more ustaviti učinkov njegovega temeljnega gospodarstva. Kapital se pomnožuje. Neizogibno povzroča to nadvrednost. Karkoli se producira, se prodaja za ceno, ki je višja kakor produktivni stroški, prištevši k njim tudi to, kar more podjetnik sam porabiti. Prebitek skupičkov se izpreminja v kapital. Zakaj če se to ne zgodi, ostane profit mrtev. Vtakniti se mora zopet v podjetja, bodisi da se povečavajo stara, ali pa da se ustanavljajo nova. In tu se ustvarjajo novi profiti; in kar se jih ne zapravi, ker jih tudi z najrafiniranejšo potrato, z najbolj nezmiselnim razmetavanjem ni mogoče zapraviti, se zopet dodajajo kapitalu. Tako raste in raste kapital in zahteva nove prilike za vlaganje, za investicije, za ustvarjanje novih profitov.

Temu naraščanju kapitala se precej hinavsko pravi pomnoževanje narodnega bogastva. Hinavski je ta izraz zaradi tega, ker je ironija govoriti o bogastvu naroda, če ima vse to bogastvo par debelih kapitalistov v svojih žepih.

Naraščanje kapitala zahteva pomnoževanje produkcije. Nujno jo zahteva. Ne zaradi tega, ker je resnična in spoznana potreba večja, ampak zato, ker se drugače ne morejo množiti profiti.

Ampak najkrepkejša volja za večji profit ne more preobraziti domačih razmer tako, da bi moglo prebivalstvo pokupiti vse, kar se more producirati, oziroma vse, kar se resnično producira. Nikdar ne bo to mogoče v kapitalistični družbi. Nasprotno. Čim bolj narašča produkcija, tem manj se morejo produkti razprodati doma. Čim večja je produkcija, tem večje je nasprotje med množino izdelkov in kupovalno sposobnostjo mase.

Imperativno je torej vprašanje: Kje dobiti nove trge?

In logično je: Če jih ni dovolj doma, če jih ni mogoče ustvariti doma, jih je treba poiskati v tujini.

ZUNANJA TRGOVINA.

Zunanja trgovina, ki izvira iz teh razmer kot neizogibna posledica, ne bi nujno morala biti zlo. V prvotnem pomenu je zunanja trgovina prav to kar domača, le v razširjenem krogu. Izmenjavanje blaga je. Njeni zarodki se najdejo že v davni davnini, ko še ni bilo ne le kapitalizma, ampak tudi ne države, ne pisane zgodovine. Že v kamnitni dobi imamo dokaze za to. Kraji, kjer ni bilo kamna, so bili takrat hudo udarjeni, kajti kamen je bil material za najvažnejšo reč, za delovno sredstvo. Potem je bila zopet razlika med slabim, boljšim in še boljšim kamnom. Kjer je bilo dosti materiala in dobrega materiala, se je porodila trgovina z njim; najprej so dajali surov kamen ljudem v takih krajih, v katerih jim ga je manjkalo, pa so jemali zanj od njih primitivne pridelke, katerih so imeli odveč. Pozneje so začeli na debelo izdelavati orodje, pa ga dajali v zameno. In ta brezdenarna trgovina je obsegala velika področja, zlasti če vzamemo tedanje skoraj absolutno pomanjkanje prometnih sredstev v poštev. V neolitični in pozneje v bakreni dobi lahko zasledujemo popolnoma določene dolge trgovske poti, ki so segale iz Azije daleč v razne evropske kraje in narobe.

Različnost razmer na zemlji, vtemeljena v neenakosti prirodnih bogastev, v neenakosti površine, v razlikah podnebja i. t. d. zahtevajo ne le lokalno, ampak tudi svetovno izmenjavanje blaga,

torej to, kar je dandanašnji domača in zunanja trgovina. Zahtevajo ga tembolj, čimbolj se človeštvo civilizira.

Toda v kapitalistični družbi se ne izvršuje ne domača ne zunanja trgovina zaradi človeštva, zaradi njegove civilizacije, zaradi njegovega blagostanja, zaradi njegovih potreb. Naj obračamo stvar na katerokoli stran, vselej pridemo do spoznanja, da je profit njen glavni zakon.

Išoč nove profite išče kapitalizem nove trge.

Dokler je industrija v drugih civiliziranih deželah, zlasti v sosednjih, še nerazvita, se iščejo tam. To povzroča najmanje težav in sitnosti. Agenture, borze, trgovinske pogodbe, konzulati i. t. d. so sredstva za to.

Ali kapitalizem ima, kakor smo že rekli, povsod en zakon in eno tendenco v sebi. V vsaki deželi gre za tem, da si razširi področje in da si ustvari monopol. In kadar se dovolj razvije in poveča, začne najprej izpodbijati tujo konkurenco doma, potem pa gleda, da stopi tudi zunaj v konkurenco s tujim kapitalom.

Formalisti, ki namenoma prezirajo relativnosti, bi iz tega lahko izvajali, da gradi kapitalizem kitajski zid okrog svoje dežele. In ker se to v resnici ne godi, se zmagoslavno vzravnava, pa kličejo: "Vsa socialistična teorija o kapitalu je napačna. Nobena, tudi najbolj razvita kapitalistična dežela ne izključuje zunanje uvozne trgovine. Torej je trditev o tendenci kapitala neresnična."

Toda počasi! Tako se nam ne mudi, da bi kar preobračali koše, ne glede ne to, kar je v njih.

Kapitalizem ne izključuje zunanjega uvoza, — tam namreč ne, kjer ga v svojem lastnem interesu ne more izključiti. Ako ne primer kakšna dežela nima dovolj premoga, je naravno, da ga mora uvažati. Kako bo kapitalizem razvijal svojo industrijo brez njega? Če ni dežela dovolj agrikulturna, ne nasprotuje industrijalni kapitalizem uvažanju zemljedelskih produktov; za razvoj svoje industrije potrebuje delavcev in delavci morajo jesti.

Pri tem pa vendar vidimo, da ima profit povsod svoje malike. Če se industrijalni kapitalisti ne upirajo uvozu mesa in žita, kjer se ga doma premalo pridela, se mu pa iz petnih žil upirajo veleposestniki, agrarni kapitalisti, ker je njihov dobiček tem večji, čim manj je živeža na trgu.

Da je kapitalizem z gotovimi kategorijami uvoza sprijaznjen, pa sploh nič ne dokazuje proti dejstvu, da gre v vsaki deželi za čim večjim monopolom in da skuša razširiti svoj monopol tudi preko meja. Ni li Rockefeller izkušal razširiti svoj trust olja preko Amerike po Evropi?

Kapitalizem mora dovoljevati uvoz surovin, katerih nima v deželi. S tem pospešuje le svoje interese. Če nima železa, pa si hoče ustvariti železno industrijo, mora kupovati surovo železo od zunaj. Prav s tem se pa emancipira od tujine, ker mu ni treba gotovih železnih izdelkov kupovati od zunaj.

V to, kar je neizogibne, se vdaja. Če ima pa kaj upanja, da se izogne, poskuša tudi to. Ne zahtevajo li nemški šovinisti, da naj Nemčija kot "ceno" sedanje vojne anektira Belgijo in velike

kose Francije? Niso li med njimi baš veliki porenski industrijski magnati in ni li med njihovimi glavnimi argumenti ta, da so ti kraji bogati glede na premog in rudo? Taka aneksija bi nemškemu kapitalizmu utrdila monopol in zaradi tega dobičkarskega cilja ne vpraša niti v sanjah, kako bi se taka aneksija vjemala s pravičnostjo in s samoodločevanjem dotičnega ljudstva.

Z razvojem kapitalizma po vseh civiliziranih deželah se krči tudi možnost, da bi se v njih dobivali novi trgi. Država, ki je nekdanj morda vabila tuj kapital na investicije, dobi sčasoma lastno močno industrijo in namesto da bi kupovala tuje blago, gleda, kje bo prodajala svoje. Ena, druga, tretja država pride do tega, in tako dalje.

Če pa ne moreš več prodajati sosedu, moraš iti s svojim košem dalje. Če so trgi belokožcev prenapolnjeni, moraš poizkušati srečo pri črnih, pri rumenih ljudeh.

Govorili smo že o kulturi in kulturtregerstvu in prositi moramo za malo odpuščanja. Lahko bi kdo mislil, da smatramo vso kulturo, ki se nosi med divjake, za sam bluff. In to ne bi bilo preveč čudno, če se na primer spomnimo na razkritja, ki so jih pred nekoliko leti storili nemški socialisti o postopanju kajzerjevih guvernerjev in drugih uradnikov v njih afriških kolonijah, o vneboupijočem bičanju, obešanju zamorcev itd.

Ampak nekoliko izjeme je vendar treba napraviti. Nekaj kulture nosi kapitalizem v divjaške kraje, četudi ima vedno kapitalističen pečat na sebi. Zato ne bomo poklekovali pred Mamonom in slavili njegovega kulturnega značaja.

Stvar je enostavno ta, da gre tudi tukaj za profitom, Da ga doseže, hoče prodajati, česar niso divjaki prej kupovali. Da postanejo naklonjeni takim kupčijam, morajo občutiti potrebe zanje. In kultura ustvarja potrebe.

Toliko, kolikor je koristno za njegove kupčije, daje kapitalizem kulture nekulturnim ljudem. Ni treba, da bi bilo tega veliko. Zato je taka kultura še manj nego polovičarska in nima zdravega jedra v sebi. Kadar se hoče dalje razvijati, ji stopi moč kapitalizma na pot. Kjer je dosežen nameravani profit, se prenehajo potrebe po kulturi.

Glavno pri vsem tem je pa dejstvo, da je zakon kapitalizma povsod enak. Kjerkoli je toliko razvit, da nastane zanj potreba zunanjih trgov, gre za njimi. Kadar ni več dovolj tržišč v civiliziranih deželah, gre v divje, ali v tiste, ki jih imenuje divje. To stori kapitalizem prve, druge, tretje, četrte dežele.

Konkurenca se prenese iz Evrope v Afriko, Azijo, Melanezijo.

Ker si prilasti kapitalizem v vsaki deželi, kjer je dovolj močan, politično moč, stoji državna sila za njim in za njegovimi interesi. Konkurenca posameznih kapitalistov se izpremeni v tekmovanje držav. In vodi se nadalje z njihovimi sredstvi. Med ta sredstva spada orožje. In iz te konkurence izvirajoče konflikte rešuje v zadnji instanci res orožje.

To se pravi: Kapitalizem nosi sam v sebi večno ugroževanje miru.

Konkurenca kapitalizma na svetovnih trgih ugrožava mir in nosi v svojem krilu vojno. To je

nauk socializma. To socialistično resnico spoznavajo tudi ljudje, ki jih doslej še nihče ni prišteval socialistom.

Ako pravi Lloyd George, da morajo afriške kolonije dobiti administracijo, ki bo za njih prebivalstvo sprejemljiva, da jih bo varovala izkoriščanja v prid evropskim kapitalistom in evropskim vladam, tedaj te besede gotovo ne izvirajo iz puhlega sentimentalizma, ampak iz spoznanja, da je tako izkoriščanje nevarno miru, ne le miru Hotentotov in Hererov, ampak tudi miru Evrope. Samo po sebi se razume, da je izkoriščanje v prid evropskim kapitalistom profitarško izkoriščanje. Kjer gre za profit, se javlja konkurenca, in kjer nastopa konkurenca v tako velikem obsegu, tam je nevarnost vojne blizu.

Ako sme to povedati Lloyd George, smejo to povedati tudi socialisti.

Socializem ni nikdar dejal, da je trgovinska velekonkurenca kapitalizma apsolutno edina možnost, iz katere se more poroditi vojna. Če imamo na primer na svetu še vedno fevdalne institucije, ki so v preteklosti povzročale vojne, je popolnoma jasno, da jih lahko povzročajo tudi sedaj. Če vidimo cele narode, ki se zavedajo svoje narodnosti, podjarmljene in se njih zatiralci boje, da bi se mogli na kakšen način otresti jarma, se tudi iz tega lahko izcimi vojna.

Socializem le pravi, da je tam, kjer vlada kapitalistična konkurenca za svetovne trge, vedno nevarnost, da pride do vojne. In med vsemi vzroki krvavih spopadov je ta največji, že zaradi tega, ker je danes večina zemeljske oble gospodarsko pod vplivom kapitalizma.

Kjerkoli izbruhne v naših časih vojna, se lahko najde kapitalistično ozadje. Tudi za sedanjjo vojno velja to.

Sedanji gigantični boj ima raznovrstne razloge. Med njimi je častihlepnost, strastno hrepenenje po očuvanju starih avtokratičnih oblik, strah pred naraščajočo demokracijo, cesarska blaznost, narodna vprašanja. Ali najvažnejši izmed vseh vzrokov je vendar kapitalističnega značaja.

V začetku vojne je bilo od nemške strani dostikrat slišati, da zahteva Nemčija "svoj prostor na solncu." Kaj je to pomenilo? Je li bila Nemčija v kakšni nevarnosti? Česa ji je manjkalo, kar more kakšna dežela po pravici pričakovati od zunanjega sveta? Njene notranje uredbe so bile — vsaj za tedaj — njena lastna zadeva; ako je hotela imeti več demokracije, ji ni nihče branil tega; ako je hotela razširiti kulturo med mase svojega ljudstva, je sama imela sredstva za to. "Prostora na solncu" je imela dovolj. Če je pa govorila, da ga nima in da si ga mora šele pridobiti, je moglo to imeti le gospodarski pomen. Njen kapitalizem, ki se je izza prusko-francoske vojne vsled petmiljardne vojne odškodnine in vsled zedinjenja države mogočno razvil, je zahteval več profitov, in to je moglo biti le na škodo drugih. Kajti kjer jemlje profite eden, jih ne more obenem jemati drugi.

Zgradba bagdadske železnice je eno tistih znamenj, ki pojasnjujejo nemške kapitalističnogospodarske namene. Toliko ve dandanes vsak začetnik v politični ekonomiji, da se ne grade železnice, zlasti pa ne železnice v oddaljenih, tu-

jih deželah, iz ljubezni do bližnjega, ampak iz gospodarskih ali pa strateških namenov. Oba namena se tudi lahko spojita; z bagdadsko železnico je bilo tako.

V prvi vrsti je bila ta proga komercialna. Odpreti je imela nemškemu kapitalizmu pot na bližnji in daljni vzhod. Nastalo je pa vprašanje, kako priti do izhodne točke te železnice. Morska pot iz nemških voda do Carigrada je bila Nemčiji predolga. Iskala je pot po suhem, in predvsem krajšo pot. Ampak med Nemčijo in Carigradom leže dežele, v katerih ne gospoduje ne Prusija, ne njena zaveznica Avstrija. Pot do Carigrada drži preko Balkana.

Nemški velekapitalizem ni hotel biti odvisen od dobre volje malih balkanskih držav, temveč je hotel biti gospodar na svoji cesti. To se pa ni dalo doseči drugače, kakor da se siloma preseka pot preko Balkana. Z drugimi besedami: Do cilja je mogla Nemčija priti le z vojno.

Po tem, kar smo dejali, je jasno, zakaj se je ta vojna pričela ravno na Balkanu, zakaj je Nemčija napela vse svoje moči, da še bolj razdvoji Balkan in spravi Turčijo in Bolgarsko na svojo stran, zakaj je neprenehoma intrigirala na Grškem, zakaj je porabila tako moč, da skruši Srbijo.

Gotovo prihaja na Nemškem poleg kapitalizma tudi kajzerizem v pošteev. Da ima Viljem cesarsko manijo in da se je obnovitev "svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti" davno javljala v njegovih sanjah, je stara reč. Ali kajzerizem kljub svoji avtokratični oblasti ne bi bil mogel uprizoriti svetovne vojne, če bi se bili me-

rodajni velekapitalisti odločno uprli njegovim namenom. Kapitalistični imperializem in kajzerski imperializem sta pa imela enake interese. To je odločilo.

Avstrija ni šla v to vojno le kot "lojalna zaveznica Nemčije." Z mnogih strani so skušali na ta način zmanjšati greh habsburškega tolovajstva. Ali ta trud je ničeven.

Res je, da je bila Avstrija tekom vojne popolnoma degradirana na ponižno deklo Nemčije; ali to je ne more oprostiti njene lastne odgovornosti.

Avstrija je spravila vso Evropo v nevarnost, ko je anektirala Bosno in Hercegovino. Storila je to cinično, brez obzira na posledice. Drugi so morali gasiti požar, ki ga je ona zanetila.

Avstrija je tekom balkanske vojne neprenehoma iskala povod za oboroženo "intervencijo." Menda še ni pozabljeno, koliko truda je imela londonska konferenca, da je takrat, posebno vpričo skadrske afere, preprečila korak, ki bi bil že tedaj neizogibno provociral splošno evropsko vojno. Menda je še v spominu, da je Giolitti v italijanski zbornici javno razodel, da je hotela Avstrija napasti Srbijo, pa označiti to za "defenzivno vojno," da bi bila na ta način dosegla podporo svoje tedanje zaveznice Italije.

Avstrija je po končani prvi balkanski vojni storila vse, kar je bilo v njeni moči, da se razbije balkanska zveza in se balkanske države krvavo spopadejo. V svojih računih se je sicer zmotila, ker ni bila premagana Srbija, kakor je pričakovala dunajska kamarila. Toda neuspeh te umazane diplomacije ni odveza od njenega greha.

Avstrija je gospodarsko šikanirala Srbijo na najpodležji način. Po aneksiji Bosne in Hercegovine ji je obljubila ekonomične ugodnosti, potem je pa izsilila trgovinsko pogodbo, ki je bila za Srbijo še slabša od prejšnje.

Neštetokrat smo vse to omenili; pred vojno smo kritizirali avstrijske infamije; takoj ob začetku vojne smo obširno razložili avstrijsko odgovornost za svetovno katastrofo. Niti en trenotek nismo bili v zmoti o teh faktih.

Ali vprašanje je, zakaj je Avstrija tako postopala? Zakaj je poslala Srbiji ultimatum, o katerem je moral tudi duševno revni grof Berchtold vedeti, da neizogibno provocira vojno? Zakaj je s tisočerimi infamnimi grehi obremenjena dunajska diplomacija odklonila srbski predlog, da naj se sporne točke predlože razsodišču v Haagu, kar je bil edini izhod, ki bi bil mogel še preprečiti vojno?

Nedvomno je Dunaj ravnal sporazumno z Berlinom. Danes vemo precej zanesljivo, da je bila vojna na skupnem avstrijsko-nemškem sestanku dogovorjena cele tedne, preden je bil Berchtoldov ultimatum odposlan v Belgrad. Vemo tudi, da je bil ultimatum namenoma in po skupnem dogovoru tako formuliran, da je bil Srbiji onemogočen njega sprejem. Razkrili so to zaroto baš nemški socialisti, tisti, ki so v parlamentu v manjšini, ali kakor se zdi, med ljudstvom v večini.

Če bi bila Avstrija imela pošteno voljo, se takrat ne bi bila morala brezpogojno vdinjati Nemčiji. Sedaj jo imajo Hohenzollerni popolnoma v svojih krempljih; toda to je povzročil šele

razvoj vojne. Do tega ne bi bilo prišlo, če se ne bi bila Avstrija namenoma vrgla v vojno.

Ali kakor Nemčija, je tudi Avstrija imela svoj imperializem. Aneksija Bosne in Hercegovine je bila imperialističen korak. Krčeviti napori, da se Srbiji prepreči izhod do morja, so imeli imperialističen značaj. Njena politika v Albaniji, ki ni bila nič drugega, kakor zakrinkana provinca Avstrije, je bila imperialistična.

Pot do Soluna je bil star predmet avstrijskih imperialističnih sanj. Habsburžani so ga gojili še v predmarčni dobi. Intrigirali so s tem namenom, ko je bila še Turčija vladajoča sila na Balkanu. Proti poizkusom balkanskih narodov, da se rešijo turške hegemonije, se je Avstrija vedla sovražno, ker se je bala, da bi njih osvoboditev ovirala njene balkanske načrte.

Ko je dobila od berlinskega kongresa mandat, da okupira in "pacificira" Bosno in Hercegovino, se je zopet dvignilo njeno upanje. Niti trenotek ni mislila na to, da bi še kdaj dala te dežele iz svojih rok.

Poleg tega je pa intrigirala po ostalih balkanskih deželah. Dosegla je, da je bil za bolgarskega kneza nastavljen najprej Avstrijanec Battemberg in po njegovem izgonu Koburžan, veleposestnik na Ogrskem. Milana je podkupila in napravila iz njega svojo igračo. Črnogorskega Nikito je subvencionirala in mu pomagala v zločinskih intrigah proti črnogorskim svobodnjakom.

Vse pogostejše se je Avstrija jela označevati za "balkansko silo," s čimer je skušala legitimirati svoje krivične balkanske aspiracije. Ako bi bila mogla priti do Egejskega morja s samimi zvi-

jačami, z "veleizdajniškimi" procesi na temelju falsificiranih dokumentov, s podkupovanjem in intrigami, bi se bila zadovoljila s temi sredstvi. Ko je postalo jasno, da ne pojde brez vojne, se je začela pripravljati za vojno.

Dasi je ta vojna že davno visela v zraku, dasi smo se morali v starem kraju že pred mnogimi leti kruto boriti s habsburško vlado, da bi preprečili njeno militaristično agresivnost, vendar ne smemo pozabiti, da je vojna faktično izbruhnila leta 1914., in če jo hočemo popolnoma razumeti, moramo vzeti v poštev razmere, ki so vladale tedaj.

Ako to storimo, pa tudi tukaj lahko izsledimo gospodarsko ozadje.

Avstrija se nahaja v stadiju prehoda iz agrarne in maloobrtniške v industrijsko državo. Kapitalizem pa že prevladuje. Kajti ne le industrija, ki se je v zapadni polovici začela rapidno razvijati, ampak tudi poljedelstvo je pretežno kapitalistično. Svobodni mali kmeti štejejo malo. Na Ogrskem so ogromne latifundije v rokah aristokratskih veleposestnikov in navadno poljedelsko ljudstvo je skoraj izključno delavstvo. Na Češkem in Moravskem so Schwarzenbergi, Fierstenbergi, Clam Martinici, nadškofi in škofi lastniki večine sveta. V Galiciji so žlahčiči zemljiški gospodarji, razun tam, kjer so jih vsled njihovih dolgov obogateli židje ekspropriirali. Na Goriškem, posebno v Furlaniji, obstoji še sistem "kolonov," ki je skrajno podoben tlačanstvu; kmet obdeluje polje, gospodar je pa baron, kateremu mora oddajati določeno množino pridelkov brez obzira na letino. In zelo podoben sistem je v Dal-

maciji, kjer so škofije in kloštri glavni posestniki. V Bosni so pa še kmetje pravi, popolni tlačani.

Zemljiško-kapitalistični in industrijsko-kapitalistični interesi se ne vjemajo v vsem. V mnogih ozirih si nasprotujejo. Ali te difference ne pomenijo toliko kolikor dejstvo, da prevladuje kapitalizem sploh. Ta ima tudi pri izbruhu sedanje vojne svoj delež.

ODGOVORNOST AVSTRO-OGRSKE.

Avstro-Ogrska je čuden organizem in kdor se ni zelo temeljito baval z njega študijem, ga težko razume, ker mu nikjer na svetu ne najde para. In ker so podrobnosti te monarhije malo znane izven nje same, se tudi ne more pričakovati, da bi vsakdo razumel nevarnosti njenega obstanka sploh.

Seveda bi bilo treba pisati posebne knjige, da bi se pojasnil postanek te avtokracije in njeno ustrojstvo, da bi se nadalje v pravi luči pokazala njena zgodovina in politika. Za to pač nimamo tukaj prostora; ako bi se pa napisalo tako vse panoge obsegajoče delo, bi se z njim lahko dokazalo, da je najmodrejša politika razdelitev Avstrije v njene naravne sestavine; tako oproščenim narodom bi se pa moralo prepustiti, da si sami po svobodnem sklepu najdejo vzajemno združitev, ki bi tedaj postala koristna in bi jo narodi tudi lahko razumeli.

Toda tukaj moremo vzeti le nekatere momente v poštev, ki so z našim predmetom v tesni zvezi.

Avstro-Ogrska obstoji iz dveh držav, od katerih je bila ena do pred kratkim brez pravega imena; to kar navadno imenujemo "Avstrijo" v ožjem zmislu, se je uradno označevalo za "kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru; druga polovica se imenuje "Ogrska" v šir-

šem pomenu, ali pa tudi "dežele krone svetega Štefana."

Zgodovinsko in de jure bi morala monarhija Habsburžanov obsegati več držav; tako je n. pr. Češka dolgo časa bila posebna država, ravno tako Hrvaška. Ali sedaj se ne moremo baviti s tem, kar je nekdanj bilo ali kar naj bi bilo, temveč le s tem, kar je. Materijalna znamenja države pa ima v sedanjosti le Avstrija, takozvana Cislajtani-ja, na eni, in Ogrska, ali Translajtani-ja na drugi strani.

Obe državi sta spojeni s takozvano realno unijo; to se pravi: Razun osebe vladarja in dinastije imata tudi nekatere dele praktičnega državnega življenja skupne, kar se izraža v skupnem zunanjem, vojnem in finančnem ministrstvu.

Skupnost Avstrije in Ogrske ni utrjena po obojestranski želji in po svobodnem sporazumu obeh. Ogrska je nekoč — prav tako kakor Hrvaška — izvolila Habsburžane za svoje vladarje; to se je zgodilo v razmerah, ki niso bile nič podobne sedanjim. Državna ideja tedanjih časov se ni vjemala z moderno, še manj pa je bila živa narodna ideja naših dni. Vendar pa ni z izvolitvijo Habsburžanov Ogrska na noben način mislila na to, da se odreče svoji samostojnosti. A ko se je polagoma njena neodvisnost potapljala v skupnosti dinastije, so Madjari pograbili za meč, da si izvojujejo popolno nacionalno svobodo.

Kapitulacija pri Vilagosu leta 1849. je napravila konec tem sanjam. Z vzroki, ki so zapečatili katastrofo ne le Madjarov, ampak vseh pod habsburško žezlo vpognjenih narodov, se ne moremo baviti tukaj. Napake so delali Slovani, ki

so zelo kratkovidno podpirali reakcijo, in če govori dr. Goričar o tedanjih Marxovih protislovanskih izjavah, ne bi smel pozabiti in zamolčati, da je Marx takrat le zato nastopal proti Slovonom, ker so ogrožavali delo revolucije.

Dr. Ante Starčević je v moderni hrvaški zgodovini zapisan kot velik patriot; Goričar in njemu enaki antimarksovci bi lahko vedeli, kako neprizanesljivo je "Stari" vedno obsojal Jelačića in njegovo akcijo, povsem pravilno povdarjajoč, da ni bila hrvaška, temveč avstrijska, ne osvobodilna, ampak protirevolucionarna. In če je Starčević po pravici obsojal, tedaj je zelo nelogično govoriti, da je Marx po krivici obsojal. Pri tem se tudi ne sme pozabiti, da je Marx še bolj vehementno obsojal pruski in avstrijski despotizem in brez pardona kritiziral neodločnost nemške buržvazije in njene Nationalversamlunge.

Krivi so bili porazi deloma tudi Madjari s Košutom na čelu sami, ker so pozabili, da morajo priznati svobodo tudi drugim, če jo zahtevajo zase. Košutova nespametna beseda, da ne najde Hrvaške na zemljevidu, se je kruto maščevala.

Nadalje so vplivale nemške razmere na uspeh reakcije. Ako bi bilo v Nemčiji toliko revolucionarne odločnosti, kolikor bi je bilo, če bi bil Marxov duh preveval gibanje, ne bi bil niti avstrijski despotizem tako lahko zlezel iz zagate, v katero je bil ugnan. In ruski car morda ne bi bil dobil časa za pomoč svojim kronanim tovarišem.

Toda kakorkoli je že bilo, absolutizem je zmagal in tudi ogrska neodvisnost je splavala po vodi.

Ko je bila Avstrija v vojni s Prusijo tepena, je morala, da si reši golo življenje in internacionalni kredit, vpeljati nekaj vsaj na videz ustavi podobnega. Takrat se je uredilo tudi razmerje z Ogrsko na podlagi Deakove avstro-ogrske pogodbe.

Kljub temu je ostala do današnjega dneva "Stranka osemindesetnikov" živa. To se pravi: Ideja popolne neodvisnosti ni na Ogrskem nikdar umrla. Vladajoča stranka, v prvih časih imenovana "liberalna", od Khuen Hedervarya dalje pa — kot kričeča ironija — "stranka dela," je sicer stala na podlagi avstro-ogrske pogodbe, to se pravi na podlagi avstro-ogrske skupnosti. Ali to je bil le oportunizem. Večino je mogla ta stranka imeti le vsled skrajno nazadnjaške volilne pravice; kajti če bi prihajali poslanci na podlagi splošne volilne pravice v ogrski parlament, je več kakor dvomljivo, če bi imeli Madjari sploh večino.

Vladajoča stranka je to dobro vedela. Prav tako je tudi vedela, da nima niti med madjarskim ljudstvom zaslombe. In da se ne bi morala zanašati le zgolj na nasilstvo, je skušala utrditi svoj položaj na ta način, da je nastopala kot prednja straža radikalno madjarskih strank. Njena politika napram Avstriji in dinastiji se v kratko lahko označi z besedami: "Veličanstvo, naredite nam kaj koncesij! Če nam jih ne date, pridejo za nami drugi, ki bodo ne le zahtevali, ampak tudi vzeli več."

Na ta način je bila kupčija, ki jo je Avstrija napravila z Ogrsko, zelo problematična. To, kar je svet navadno smatral za skupnost dveh dr-

žav, je bila v desnici konkurenca za hegemonijo, za nadvlado. In ta tekma ni bila le nacionalna, temveč je imela gospodarsko jedro. Vsakih deset let, kadar se je obnavljala avstro-ogrška pogodba, se je ponavljal boj, in vselej je Ogrska gledala, da izsili kaj novega dobička. A tudi v času med sklepanjem pogodbe je Ogrska bolj in bolj nastopala kot dežela, ki ima primat v monarhiji. Ker ni dosegla svoje popolne samostojnosti, je hotela zagospodovati v skupnosti.

V veliki meri se ji je to posrečilo; zadnje desetletje bi bil naslov "Ogrska-Avstrija" bolj opravičen, kakor "Avstro-Ogrska."

Kakor je bilo že omenjeno, se je v Avstriji industrija znatno razvila, zlasti na Češkem, Moravskem, v Šleziji, v Nižji in Gorenji Avstriji, na Štajerskem in sploh v alpskih deželah.

Na Ogrskem prevladuje do današnjega dne agrikultura in sicer na podlagi veleposestev. Ta gospodarska struktura se vjema s politično. Tu in tam imajo aristokratične familije prvo besedo.

Boj med Avstrijo in Ogrsko je vsled tega pretežno boj med industrijsko-kapitalističnimi in veleagrarnimi interesi. Z zahtevo posebne ogrske armade, madjarskih zastav, madjarske komande itd. je to dejstvo le zakrinkano.

V prvi vrsti so bili madjarski grofi in baroni kot posestniki ogromnih latifundij interesirani na tem, da se žito, meso in podobno čim bolj podraži. To je povišavalo njihove profite. S tega stališča je popolnoma razumljivo, da so se na žive in mrtve upirali uvozu poljedelskih produktov. Tako daleč je to segalo, da so se v času, ko je bilo v Avstriji pomanjkanje mesa naravnost

katastrofalno, postavili na noge in protestirali proti uvozu argentinskega mesa; dasi je bila to izključno notranja zadeva ožje avstrijske polovice.

Avstrijska vlada je bila dovolj slaba, da se je uklonila impertinenci madjarske oligarhije. Z drugimi besedami: Oligarhična Ogrska je faktično že dosegla hegemonijo v monarhiji.

Prevladovanje ogrskih interesov se je čutilo v vsej politiki. Avstrijski parlament je bil vedno zaključevan ali razpuščen, ogrski je vedno zbo-roval, četudi s pomočjo oborožene straže, ki je metala opozicionalne poslance siloma iz zbornice. Avstrijski ministrski predsedniki se niso upali ziniti besedice o zunanji politiki, češ da je to izključna pravica skupnega ministrstva; v Budimpešti so Khuen Hedervary, Lukacs, Tisza govorili o zunanjih razmerah diktatorično in peremptorično, kakor da mora skupna vlada čakati na njih povelja.

Ogrski veleagrarni interesi so bili v prvi vrsti tisti, ki so narekovali usodepolno balkansko, pretežno protisrbsko politiko. Srbija je bila za Ogrsko najvažnejša konkurentinja na poljedelskem trgu. Ona je imela žita in živine za izvoz, in Avstro-Ogrska je bila njena soseda. Avstrijsko ljudstvo je potrebovalo mesa in moke; avstrijski kraji so bili priroden trg za Srbijo.

Toda kaj so bile ljudske potrebe mar madjarskim latifundistom? Ni se jim sicer bilo treba bati, da ne bi mogli prodati svojih produktov. Tako velika ni bila Srbija, da bi mogla oskrbovati sebe in vso Avstro-Ogrsko. Toda cen ne bi mogli

tako poljubno navijati, če ne bi bilo pomanjkanja v deželi.

Pod tem vplivom so se sklepale s Srbijo tiste trgovinske pogodbe, ki so bolj in bolj omejevale njen uvoz in jo gnale v obup. Avstrijski agrarci, ki sami ne bi bili kos industrijalnim zastopnikom — kapitalističnim in delavskim — so se naslanjali na madjarske oderuhe in tako je zmagovala protisrbska politika, ki je bila obenem protiljudska.

Z omejevanjem izvoza se je pričelo. Ali začetku sledi navadno nadaljevanje. Tako je bilo tudi tukaj. Šikaniranje Srbije se je množilo. V času balkanske vojne ni bila Srbija ne en dan varna za hrbtom. Bosna, Hercegovina, Dalmacija so bile prenapolnjene z avstro-ogrskim vojaštvom. Vsa avstroogrška mornarica je bila — četudi tajno — mobilizirana. Vsa srbska in socialistična društva v Bosni so bila razpuščena. In ko je bila vojna s Turčijo končana in se je pojavil nevarni nesporazum med Bolgarsko in Srbijo, je bil Tisza tisti, ki je javno ščuval na vojno med prejšnjimi zavezniki. V ogrskem parlamentu je izrekel tiste zloglasne besede, da naj Balkanci z orožjem izravnajo svoja nasprotja, če ne morejo drugače.

Tisza tedaj pač ni vedel, kakšen bo konec druge vojne. Cilj ogrsko-avstrijske politike je bil uničenje Srbije. Če bi se bilo to izvršilo s prelivanjem tuje krvi, bi bilo agrarnim aristokratom najljubše. Ker je bil rezultat druge balkanske vojne drugačen, je morala slediti druga vojna, v kateri je morala habsburška monarhija sama prevzeti iniciativo.

Sarajevski atentat je dal priliko oziroma pretvezo za to.

Ogrska politika je bila že davno ekspanzivna, imperialistična. Čim manj se je industrija v primeri z ostalimi hitro napredujočimi evropskimi deželami razvijala, tembolj je skušal agrarizem priti v ravnotežje s pomočjo razširjanja posesti. Prvi poizkusi so šli za uničenjem hrvaške avtonomije. Protizakonito so postale železnice na Hrvaškem madjarske. S prelomom pogodbe si je Ogrska prisvojila Reko in skušala na enak način anektirati vse hrvaško Primorje. Z goljufivo interpretacijo si je prilastila ogromne hrvaške šume. In s finančno pogodbo je leto za letom varala Hrvaško.

Vsa politična nasilstva do barbaričnega Cuvajevega absolutizma so imela tudi gospodarske, roparske namene.

Odkar je Avstro-Ogrska okupirala Bosno in Hercegovino, se je omenjena politika razširila tudi na te dve deželi. S sofističnim razlaganjem stare, komaj kontrolirane zgcdovine je hotela Ogrska utemeljiti svojo "pravico" do teh dežel. Po svoji navadi se pa ni zadovoljila s teorijami. Agilni so bili madjarski politiki vedno bolj, kakor avstrijski. Vsiliti so znali ogrske banke v Bosno, skupni finančni minister, ki je bil obenem vrhovni upravitelj okupiranih dežel, je bil navadno Madjar. Železniška politika je bila prikrojena željam Ogrske. In nikdar se ni zatajevalo, da hoče Ogrska pri definitivni rešitvi bosanskega vprašanja dobiti obe deželi kot svoji provinci.

Kakor je bilo že omenjeno, obstoji v Bosni še kmetstvo, to se pravi tlačanstvo. Ogrska je najbolj ovirala osvoboditev kmetov. Dokler so age in begi posestniki zemlje, imajo ogrski grofi upanje, da zasedejo nekoč njih mesta, kar bi bilo mnogo težavnejše, če bi kmetje postali gospodarji na svojem.

Vsa ta ekspanzivnost je naravno gledala dalje. Onstran bosanske meje je Srbija. Veleizdajniški procesi zoper Srbe iz Ogrske, Hrvaške in Bosne se niso uprizarjali zato, falsificirani "dokumenti" se niso drago plačevali zato, in Forgach ni organiziral v Belgradu avstrijskih zarot zato, da bi se s pomočjo Nastića in podobnih gentlemanov malo bolj napolnile ječe, ampak da bi se umetno ustvarili argumenti zoper Srbijo in se svet "prepričal," da se mora zoper "zarotniško" Srbijo energično in definitivno nastopiti.

Ko je združena nemško-avstrijsko-bolgarska sila povaljala Srbijo, je Ogrska takoj vstala z izjavo, da mora dežela pripasti njej. Saj je imela v budimpeštanskem muzeju vedno za slovesne prilike shranjeno srbsko zastavo kot "znamenje svoje pravice."

S posestjo Srbije bi ogrski agrarizem res dosegel premoč in nadvlado v monarhiji.

Avstrijski industrijalni kapitalizem ni bil nikdar tako žilav, kakor madjarski fevdalni agrarizem. Tudi tako bojevit ni bil. Precej časa pred izbruhom vojne, ko pa je bilo militaristično ščuvanje že nevarno, je bila v nekem parlamentarnem odseku na Dunaju — državni zbor takrat zopet ni zboroval — soglasno sprejeta resolucija socialistov, ki je energično protestirala proti vsa-

kemu provociranju vojne, specialno tudi vojne s Srbijo.

Avstrijski industrijalci, ki sicer niso bili naši prijatelji in nam jih ne bi bilo treba brez povoda hvaliti, res niso bili, vsaj večinoma ne, fanatični militaristi. Ampak če ni njih odgovornost v pozitivni smeri zelo velika, je tem večja v negativni. Krivi so, da se niso bolj odločno postavili militaristični kliki v bran.

Ali to ni le pomanjkljivost njihovega značaja, temveč tudi posledica gospodarskega položaja, v katerem sami niso prav vedeli, kam naj se obrnejo.

Industrija se je začela razvijati. Prav ta razvoj je za svoje napredovanje potreboval miru. Že sedaj je znano, da so mnoge panoge avstrijske industrije hudo trpele vsled vojne; kadar bo sklenjen mir, bo to najbrže še bolj jasno.

Toda razvijala se je industrija vendar in vsaj nekatera podjetja so morala misliti na trge. To pa je bilo precej kočljivo vprašanje, zakaj Avstrija nima kolonij. Trgovina z Ogrsko je bila dvomljive vrednosti. Agrarna dežela je kulturno zaostajala in ni kazala kaj velikih potreb. Razum tega je bila ogrska politika tudi na tem polju energično egoistična. Skušala je umetno ustvarjati industrijo in umetno ščititi njene interese. Dasi so bili pogoji za to prav slabi, je vendar izsilila ustanovitev posebne ogrske tovarne za topove; prav tako se je moralo njenim ladjedelniciam izročiti delo za več bojnih ladij, nego bi jim bilo šlo po njih dvomljivih kvalitetah. Ampak Madjari so povsod znali ščititi svojo gospodarsko "ravnopravnost," ki je v resnici bila predpravnica, in z

vsemedi sredstvi so izpodbijali avstrijsko konkurenco.

Tudi Bosna ni mogla za večne čase sprejemati vseh avstrijskih tržišnih predmetov. Treba je bilo torej gledati dalje na Balkan.

Če bi bilo vse odvisno le od industrijalcev, bi bili morda skušali mirno osvojiti balkanske trge, poslužujoči se bližine in zahtevajoči ugodno prometno politiko.

Toda na Dunaju je bila militaristična stranka, ki je neprenehoma rožljala s sabljo. Z njo se je družila provokatorična in licemerska diplomacija. Podpiral jo je vsenemški nacionalizem in krščansko-socialna stranka, ki seveda nima nič socialističnega na sebi. In ko je prišlo do krize, se je izkazala slabost kapitalističnega industrijalizma. Namesto da bi bil tedaj skušal uveljaviti svoj vpliv, je dejal: "V božjem imenu!" — in špekuliral, koliko profita sme pričakovati od balkanskih trgov in koliko od vojaških liferacij.

Bolj pasivno kakor aktivno je avstrijski kapitalizem podpiral vojno politiko; ali podpiral jo je. Najbrže se danes kesa. Ali to prihaja prepozno.

O vseh teh važnih momentih nam ne povedo uničevalci socializma besede. Zaletavajo se pa v socialiste, kakor da so oni sedeli v ministrstvih, v uradu generalnega štaba in v diplomatičnih kovačnicah. A znano je, da ni mogel vpričo infamne volilne pravice priti ne en socialist v ogrski parlament, da niso imeli v avstrijskem parlamentu niti ene šestine mandatov, da je armada nacionalno tako izpremešana, da bi bil poziv na upor bla-

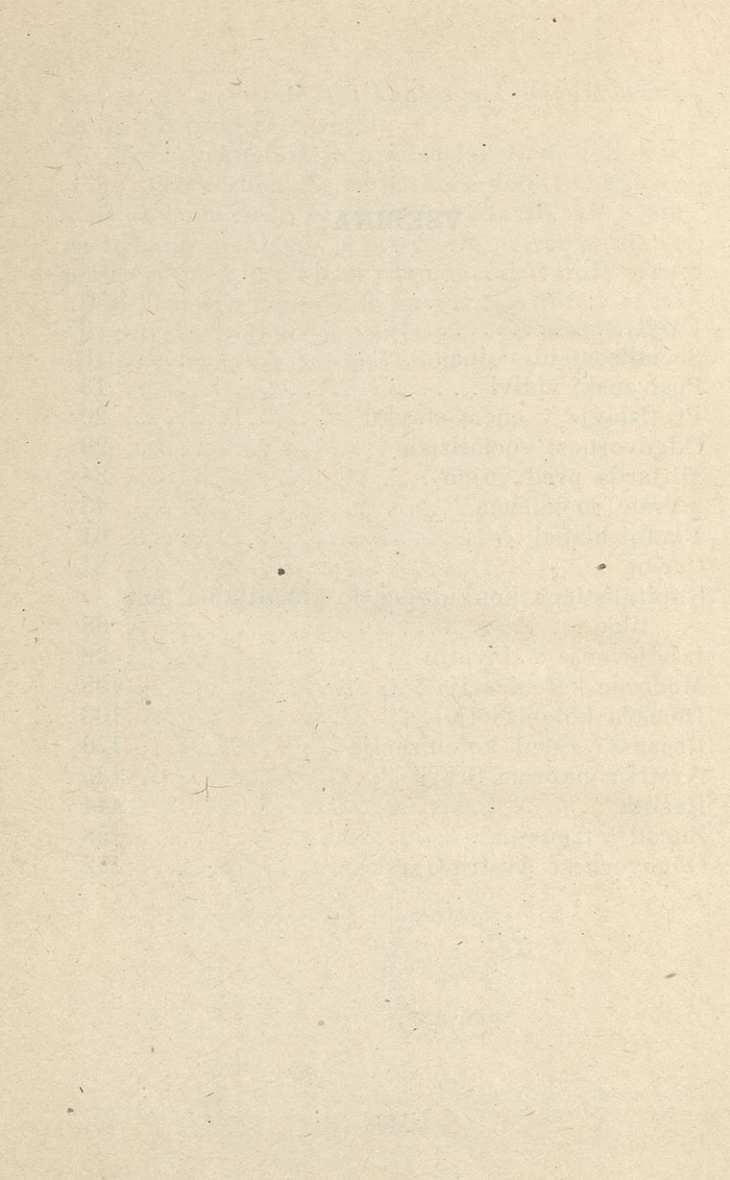
zen, in da niso bili niti kapitalisti dovolj močni, da bi bili preprečili vojno.

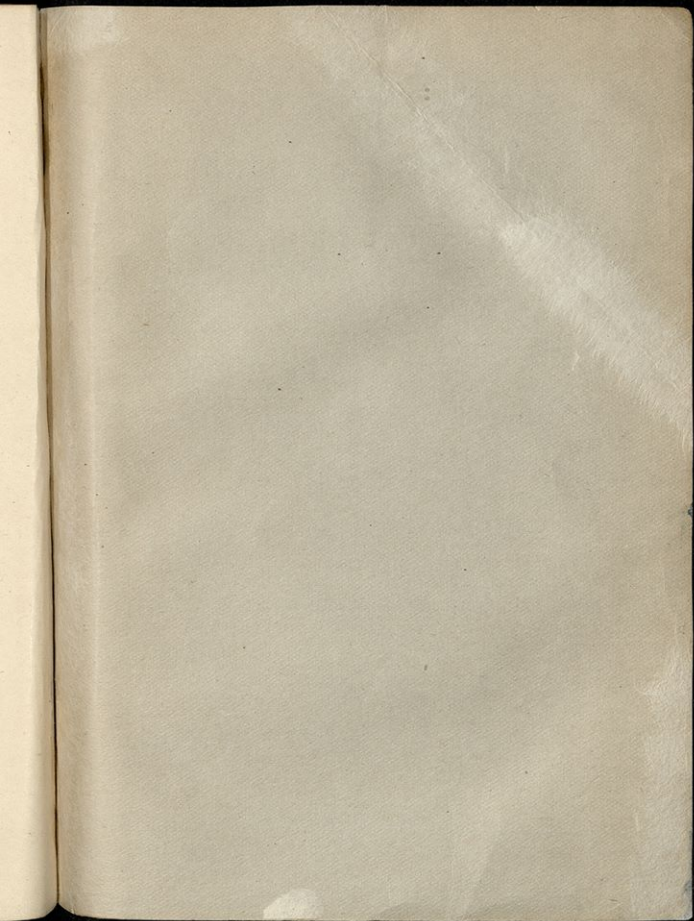
Tako kakor pišejo protisocialistični doktorji, se ne služi resnici. Če se pa hoče dobiti boljši temelj za bodočnost, če se hoče postaviti mir sveta na trdnejšo podlago, je predvsem potrebno, da se poišče resnica in z njeno pomočjo odstranijo vzroki, ki bi mogli dovesti do nove katastrofe. In za to bo treba tudi sodelovanja stvarno mislečih socialistov in dober kos praktičnega socializma.

VSEBINA:

	str.
Uvod	3
Socializem in vojna	8
Postranski vplivi	13
Protislovje v enem stavku	20
Odgovornost socializma	23
Miljarde pred vojno	34
„Vrste socializma”	43
Vladni hlapci	61
Carine	81
Kapitalistična konkurenca in kolonijalna poli- tika	88
Izseljevanje v davnini	98
Moderna kolonizacija	105
Domača kolonizacija	108
Bosanski zgled kolonizacije	120
Avstrija napram Srbiji	133
Razlike	144
Zunanja trgovina	158
Odgovornost Avstro-Ogrske	172

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIZNICA

GS

0 710 642

202224327

COBISS 0